

VALTIONEUVOSTON KANSLIAN JULKAISUJA 2025:13

Suomalaisten kohtalot Neuvostoliitossa 1917–1964

Tutkimushankkeen loppuraportti

Aleksi Mainio

VALTIONEUVOSTON KANSLIA
STATSRÅDETS KANSLI

Valtioneuvoston kanslian julkaisuja 2025:13

Suomalaisten kohtalot Neuvostoliitossa 1917–1964

Tutkimushankkeen loppuraportti

Aleksi Mainio

Valtioneuvoston kanslia Helsinki 2025

Julkaisujen jakelu

Distribution av publikationer

**Valtioneuvoston
julkaisuarkisto Valto**

Publikations-
arkivet Valto

julkaisut.valtioneuvosto.fi

Valtioneuvoston kanslia
CC BY-NC-ND 4.0

ISBN pdf: 978-952-383-336-4
ISSN pdf: 2490-1164

Taitto: Valtioneuvoston hallintoyksikkö, Julkaisutuotanto

Helsinki 2025

Suomalaisten kohtalot Neuvostoliitossa 1917–1964 Tutkimushankkeen loppuraportti

Valtioneuvoston kanslian julkaisu 2025:13

Julkaisija Valtioneuvoston kanslia

Tekijä/t Aleksi Mainio
Yhteisötekijä Kansallisarkisto
Kieli suomi

Sivumäärä 104

Tiivistelmä

Kansallisarkistossa on vuosina 2020–2025 toteutettu tutkimushanke, joka on selvittänyt suomalaisten kohtaloita Neuvostoliitossa vuosina 1917–1964. Hankkeen tavoitteena on ollut tutkia, keitä venäjänsuomalaiset olivat ja mitä heille tapahtui erityisesti neuvostohistorian äärimmäisinä vuosina 1937–1938.

Tutkimuksen tuloksena on syntynyt muun muassa laaja tietokanta, joka sisältää henkilö- ja tuomiotietoja 38 000 Suomen kansalaisesta. Erityisesti vuosien 1937–1938 suuren terrorin tapahtumat ja uhrimäärät ovat tarkentuneet: Stalinin käynnistämässä vaino-operaatioissa tuomittiin lähes 6 200 suomalaista, joista yli 4 700 teloitettiin. Kun mukaan lasketaan spekulatiiviset tapaukset ja inkerinsuomalaiset, nousee suuren terrorin aikana tuomittujen suomalaisten kokonaismäärä jopa 11 000–12 000 henkilöön.

Hankkeen tutkijat ja sen asiantuntijaverkosto ovat julkaisseet lukuisia tekstejä Neuvostoliitossa eri aikakausina eläneistä suomalaisista sekä heidän traagisista, mutta myös arkisista kohtaloistaan.

Tutkimustulokset ovat merkittäviä sekä historiatieteellisesti että laajemmin yhteiskunnallisesti. Ne ovat levinneet kattavasti yhteiskuntaan hankkeen omien julkaisujen sekä erilaisten journalististen ja taiteellisten yhteistyöhankkeiden kautta. Hanke on saanut satoja kansalaiskirjeitä ja ylläpitänyt jatkuvaa vuorovaikutusta historiasta kiinnostuneiden kansalaisten kanssa.

Asiasanat

siirtolaisuus, pakolaisuus, amerikansuomalaiset, punapakolaiset, loikkaarit, pietarinsuomalaiset, leningradinsuomalaiset, bolševismi, Neuvostoliitto, Venäjä, Venäjän sisällissota, vainot 1937–1938, suuri terrori, Stalinin vainot, Ural, siperiansuomalaiset, muurmanninsuomalaiset, Neuvosto-Karjala, suomalaiset Venäjällä, Stalin, Lenin, OGPU, GPU, NKVD, Tšeka, Valtiollinen Poliisi, Etsivä Keskuspoliisi, Neuvosto-Ukraina, Neuvosto-Kazakstan, Länsi-Siperia, GULAG, tietokanta, Kohtalona Neuvostoliitto, Kansallisarkisto, Valtioneuvoston kanslia

ISBN PDF 978-952-383-336-4

ISSN PDF 2490-1164

Julkaisun osoite <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-336-4>

Finländarnas öden i Sovjetunionen 1917–1964 Forskningsprojektets slutrapport

Statsrådets kanslis publikationer 2025:13

Utgivare Statsrådets kansli

Författare Aleksi Mainio

Utarbetad av Riksarkivet

Språk finska

Sidantal 104

Referat

Under åren 2020–2025 har man vid Riksarkivet genomfört ett forskningsprojekt som har undersökt finländarnas öden i Sovjetunionen 1917–1964. Projektets mål har varit att undersöka vilka finländarna i Ryssland var och vad som hände med dem särskilt under sovjethistoriens mest extrema år 1937–1938.

Som resultat av projektet har det bland annat skapats en omfattande databas med uppgifter om personer och domar gällande 38 000 finska medborgare. Särskilt händelserna och antalet offer under den stora terrorn 1937–1938 har preciserats: I den av Stalin inledda förföljelseoperationen dömdes nästan 6 200 finländare, varav fler än 4 700 till döden. Om spekulativa fall och ingermanlandsfinnarna inkluderas i statistiken ökar det totala antalet finländare som dömdes i den stora terrorn till 11 000–12 000.

Projektets forskare och expertnätverk har publicerat ett stort antal texter om finländare som levde i Sovjetunionen under olika tidsperioder samt om deras tragiska men också vardagliga öden.

Förutom en historievetenskaplig betydelse har projektets forskningsresultat också en bredare samhällspåverkan. Resultaten har spridit sig brett till olika delar av samhället också tack vare olika slags samarbetsprojekt inom journalistik och konst, förutom projektets egna publikationer. Projektet har tagit emot hundratals brev från medborgare och fungerat i ständig växelverkan med historieintresserade medborgare.

Nyckelord

migration, exil, amerikafinländare, röda flyktingar, avhoppare, finländare i S:t Petersburg, finländare i Leningrad, bolsjevism, Sovjetunionen, Ryssland, ryska inbördeskriget, förföljelser 1937–1938, stora terrorn, Stalins utrensningar, Ural, finländare i Sibirien, finländare i Murmansk, Sovjetkarelen, finländare i Ryssland, Stalin, Lenin, OGPU, GPU, NKVD, Tjekan, Statspolisen, Detektiva centralpolisen, Ukrainska socialistiska sovjetrepubliken, Kazakiska socialistiska sovjetrepubliken, västra Sibirien, Gulag, databas, Sovjetunionen blev deras öde, Riksarkivet, Statsrådets kansli

ISBN PDF 978-952-383-336-4

ISSN PDF 2490-1164

URN-adress <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-336-4>

Fates of Finns in the Soviet Union 1917–1964 Final report of the research project

Publications of the Prime Minister's Office 2025:13

Publisher Prime Minister's Office

Author(s) Aleksi Mainio

Group author The National Archives of Finland

Language Finnish

Pages

104

Abstract

The National Archives has been engaged in a research project in 2020–2025 on the fate of Finns in the Soviet Union between 1917 and 1964. The aim of the project was to investigate who the Russian Finns were and what happened to them, especially during the extreme years of Soviet history in 1937–1938.

The results include a large database containing personal and verdict information on 38,000 Finnish citizens. In particular, more accurate information was obtained on the events and number of victims of the Great Terror in 1937–1938: In the persecutions launched by Stalin, nearly 6,200 Finns were convicted, of whom over 4,700 were executed. When speculative cases and Ingrian Finns are included, the total number of Finns convicted during the Great Terror rises to as many as 11,000–12,000 people.

The project's researchers and expert network have published several texts about Finns who lived in the Soviet Union during different periods and about their tragic, but also mundane, fates.

The project's results are significant not only for history as a science but also in broader social terms. They have spread widely in society through the project's own publications and through various journalistic and artistic cooperation projects. The project has received hundreds of letters from citizens and maintained constant interaction with citizens interested in history.

Keywords

immigration, refugees, American Finns, Red refugees, defectors, St. Petersburg Finns, Leningrad Finns, Bolshevism, Soviet Union, Russia, Russian Civil War, persecutions 1937–1938, Great Terror, persecutions under Stalin, Urals, Siberian Finns, Murmansk Finns, Soviet Karelia, Finns in Russia, Stalin, Lenin, OGPU, GPU, NKVD, Cheka, State Police, Central Detective Police, Soviet Ukraine, Soviet Kazakhstan, Western Siberia, GULAG, database, Fate Soviet Union, National Archives, Prime Minister's Office

ISBN PDF 978-952-383-336-4

ISSN PDF

2490-1164

URN address <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-336-4>

Sisältö

I Johdanto	8
Lähtökohdat	8
Suomen kansalaiset Venäjällä ja Neuvostoliitossa	9
Historiantutkimuksen näköaloja ja katvealueita	12
II Hankkeen toteutus	15
Rajaukset	15
Aikataulu ja rahoitus	15
Ohjaus- ja seurantaryhmä	17
Tutkimusryhmä ja tutkijaverkostot	17
III Tutkimusmenetelmät	19
Arkistolähteet Suomessa ja maailmalla	19
Kansalaiskirjeet ja haastattelut	22
Joukkoistaminen ja koneoppiminen	22
IV Suomalaisiirtolaiset Venäjällä ja Neuvostoliitossa	25
Ennen vallankumousta saapuneet	25
Punapakolaiset	29
Amerikansuomalaiset	36
Loikkaarit	38
V Stalinin vainovuosien suomalaisuhrit	45
Terroritilastot	45
Alueellinen tarkastelu	51
Summa puhdistuksesta	55
VI Tapaustutkimuksia	58
Leningradin suomalaiskommunistit kansallisuuspolitiikan sanansaattajina Neuvosto- Inkerissä	58
Kohtalona pakkotyö: yliolokkarimatka Svirstroin patotyömaalta Uralin tehtaille	61
Suomalaiset Pohjois-Venäjällä ja Siperiassa 1917–1956	67
Neuvosto-Ukrainaa rakentamassa	70
Palaajat 1918–1939	74

VII Tietokanta ja sen käyttö	78
Tekniikka ja toteutus	78
Julkaisulupa.....	80
Henkilöryhmät ja -määrät.....	80
Tietokannan jatkokäyttö ja ylläpito	85
VIII Julkaisut ja taiteelliset yhteishankkeet	87
Tietokirjoja ja artikkeleita.....	87
Kaunokirjallisuutta, teatteria ja dokumenttielokuvaa	89
Näkyvyyttä mediassa.....	92
Konferensseja, seminaareja ja muita yleisötilaisuuksia	94
IX Johtopäätöksiä tutkimushankkeesta	95
Tulokset.....	95
Vaikutus ja merkitys	96
Lähteet ja arkistot	99
Arkistolähteet	99
Painetut lähteet	100
Sanomalehdet	100
Verkkotietokannat ja -alustat	100
Kirjallisuusluettelo.....	101

I Johdanto

Lähtökohdat

”Stalinin vainoissa kuoli yhtä paljon suomalaisia kuin talvisodassa”, kirjoitti Unto Hämäläinen elokuun lopulla 2019 Helsingin Sanomissa. Kokenut toimittaja vetosi valtiojohtoon: Neuvostoliiton suuren terrorin uhrin oli syytä selvittää perin pohjin. Useita samankaltaisia aloitteita oli tehty kylmän sodan päättymisen jälkeen, mutta syystä tai toisesta vasta nyt hetki oli oikea. Seuraavina päivinä palstat täytyivät Neuvostoliittoon kadonneiden suomalaisten tarinoista ja historiantutkijoiden näkemyksistä. Mediamyrsky huipentui kahteen haastatteluun: sekä presidentti Sauli Niinistö että pääministeri Antti Rinne ymmärsivät asian yhteiskunnallisen merkityksen.

Valtioneuvoston kanslian tilaama esiselvitys tutkimustilanteesta toteutettiin syksyllä 2019 Kansallisarkistossa. Sen loppulausuntona suositettiin tutkimushankkeen perustamista. Esiselvityksen mukaan suomalaisten vainovuosien kohtaloita oli tutkittu ansiokkaasti, mutta kokonaiskuva oli edelleen hyvin epäselvä. Esimerkiksi tiedot suuren terrorin 1937–1938 uhrimääristä olivat suuresti ristiriitaisia. Hämärän peitossa oli jopa se, kuinka paljon Suomen kansalaisia ja entisiä kansalaisia ylipäänsä oli Stalinin Neuvostoliitossa.

Kansallisarkistossa käynnistyi syyskuussa 2020 viisivuotinen tutkimushanke, jossa selvitettiin suomalaisten kohtaloita Neuvostoliitossa vuosina 1917–1964. Hanke tutki ja selvitti, keitä venäjänsuomalaiset olivat ja mitä heille tapahtui neuvostohistorian äärimmäisimpinä vuosina. Hankkeen tuloksena on luotu muun muassa interaktiivinen tietokanta, joka sisältää henkilö- ja tuomiotietoja kymmenistä tuhannesta Neuvostoliitossa asuneista Suomen kansalaisista.

Vuosina 2020–2025 tutkimushanketta on johtanut Helsingin yliopiston dosentti Aleksi Mainio. Hankkeen toteutukseen on osallistunut hänen lisäksi kuusi historiantutkijaa. Vuosien aikana tutkijat sekä hankkeen lähipiirissä toiminut asiantuntijaverkosto ovat toteuttaneet useita tutkimuksia, jotka antavat uutta tietoa suomalaisista Venäjällä ja Neuvostoliitossa sekä Stalinin ajan terrorista ja väestönsiirroista. Hankkeen tuloksia on julkaistu ja julkaistaan edelleen tietokirjoina, matrikkeleina sekä tieteellisinä ja populaareina artikkeleina.

Hanke on osallistunut aktiivisesti tieteelliseen keskusteluun Neuvostoliiton yhteiskunnallisesta vallankumouksesta, siirtolaisuudesta, suuresta terrorista sekä gulagleireistä. Suomalaisuuden historiaa on suhteutettu näihin laajempiin näkökulmiin, mutta myös alueelliseen lähestymistapaan: Venäjän imperiumi on jaettu pienempiin osiin, joihin hankkeen tutkijat ovat erikoistuneet. Muun muassa Leningradin, Karjalan, Kuolan niemimaan, Moskovan, Bakun, Uralin, Kazakstanin, Siperian ja Venäjän Kaukoidän suomalaishistoriaa on selvitetty kattavasti.

Hanke on tukeutunut ensisijaisesti Suomen ja Venäjän arkistoissa säilytettäviin lähdeaineistoihin, joita ei aiemmin ole hyödynnetty tai joita on käytetty vain osittain. Keskeisessä asemassa ovat olleet myös muistelmat, kirjeet, päiväkirjat ja asiakirjat, joita tutkimushanke on saanut runsaasti lahjoituksina yksittäisiltä kansalaisilta, perheiltä ja suvuilta.

Suomen kansalaiset Venäjällä ja Neuvostoliitossa

Vallankumouksellisella Venäjällä 1917 asui kymmeniä tuhansia kieleltään, identiteetiltään tai etniseltä taustaltaan suomalaisia. Suurimmat suomalaisryhmät muodostivat inkerinsuomalaiset ja pietarinsuomalaiset. Valtaosa Venäjällä suomalaisiksi merkityistä ei ollut Suomen autonomisen suuriruhtinaskunnan kansalaisia vaan muiden Venäjän alueiden kansalaisia.

Arviolta jopa 40 000 Venäjällä asuneella suomalaisella oli Suomen suuriruhtinaskunnan kansalaisuus 1900-luvun alussa. Näiden ihmisten määrä kuitenkin laski jyrkästi jo ennen vuotta 1917 maailmansodan ja yhteiskunnallisten levottomuuksien kirittäessä Suomen kansalaisten paluumuuttoa kotimaahansa. Vuonna 1917 Venäjällä eli enää noin 20 000 Suomen kansalaista. Suomen ja Neuvosto-Venäjän Tarton rauhansopimus käynnisti uuden, suuren paluumuuttoaallon: virallista tietä Suomeen saapui noin 10 000 Suomen kansalaista, joiden henkilötiedot on kirjattu Suomen valtiollisen poliisin arkistoon.

Samaan aikaan kun Venäjällä aiemmin asuneiden Suomen kansalaisten määrä supistui dramaattisesti, Neuvosto-Venäjälle siirtyi 10 000–13 000 punapakolaista Suomen sisällissodan lopulla ja sen jälkeisinä vuosina. Heistä valtaosalla oli Suomen kansalaisuus maanpakoon lähtiessä, mutta osa luopui siitä vuosien varrella joko tietoisesti tai tietämättään. 1920- ja 1930-lukujen aikana Neuvostoliittoon siirtyi vielä kaksi sellaista suomalaisryhmää, joilla oli – tai joiden vanhemmilla oli ollut – Suomen tai Suomen suuriruhtinaskunnan kansalaisuus. Yli 7 000 amerikan- ja kanadansuomalaista muutti Neuvostoliittoon 1920-luvun ja etenkin 1930-luvun

alkupuoliskolla. Heidän vanavedessään liikkeelle lähtivät myös niin sanotut ”loikkarit”, pääosin salatein Suomesta Neuvostoliittoon lähteneet suomalaissiirtolaiset, joiden määräksi on arvioitu yli 15 000.

Henkikirjoja, kirkonkirjoja ja Suomen passiviraston arkistoja vertailemalla voidaan saada selville perustiedot niistä Suomen suuriruhtinaskunnan kansalaisista, jotka olivat vuonna 1917 Venäjällä ja etenkin Pietarissa. Yleiskuvaa täydentää toinen Kansallisarkistossa säilytettävä arkisto, Suomen valtiosihteerinviraston arkisto. Tärkeän lähdeaineiston muodostavat myös luterilaisten seurakuntien arkistot, jotka ovat säilyneet vaihtelevasti. Vallankumouksen jälkeen Neuvosto-Venäjälle jääneiden suomalaisten vaiheiden selvittämistä vaikeuttaa se, että luterilaisten seurakuntien toiminta loppui poliittisista syistä usein pian vuoden 1917 jälkeen.

Neuvostoliitossa toteutettiin 1920-luvulta lähtien, mutta etenkin 1930-luvulla laajoja väestönsiirtoja. Stalinin ajan poliittinen terrori ja pakkotoimet kohdistuivat voimakkaina myös moniin etnisiin tai muihin vähemmistöihin. Suomessa pakko-siirtoihin kiinnitettiin aiempaa näkyvämmiin huomiota 1930-luvun puolivälistä lähtien. Esimerkiksi Akateeminen Karjala-Seura toi vuosina 1934–1935 kansainväliseen julkisuuteen inkeriläisten pakkosiirrot sekä suomensukuisten kansojen aseman Karjalan kansantasavallassa ja Vienan alueella. Surmaamisten ja muun terrorin huippu saavutettiin vuosina 1937–1938 suuressa terrorissa, vaikkakaan sen mittakaavaa ei vielä tuolloin hahmotettu. Tutkimushankkeen tuloksena voidaan arvioida uskottavasti, että teloitettujen ja vankeuteen tuomittujen Suomen kansalaisten määrää asettuu 7 200 ja 8 200 väliin.

Lukuisat suomalaiset kuolivat myös vankileirituomioiden ja väestönsiirtojen aikana nälän tai kaltoinkohtelun seurauksena. Tuomiot ja pakkosiirrot olivat usein pitkäaikaisia, minkä takia on hyvin vaikeaa tietää varmasti, miten runsaasti ne lisäsivät – suoraan tai välillisesti – kuolleisuutta.

Kuvio 1. Pietarinsuomalaisia vallankumouksellisten päivien Neuvosto-Venäjällä. *RGASPI*

Kuvio 2. "Eläköön punainen Neuvosto-Suomi", lukee Suomen Kommunistisen Puolueen kaupunginosakonferenssin yhteiskuvassa vuodelta 1927. *RGASPI*

Kuvio 3. Edvard Gyllingin vaimo Fanny lapsineen 4. toukokuuta 1921 Tukholman satamassa. Fanny on juuri astumassa laivaan ja muuttamassa Neuvosto-Venäjälle. *RGASPI*

Historiantutkimuksen näköaloja ja katvealueita

Venäjän ja Neuvostoliiton suomalaisiin liittyvistä ilmiöistä on kirjoitettu melko paljon jo ennen tutkimushanketta, jos kohta katvealueitakin löytyy. Max Engmanin tietokirjat ovat Venäjän ja Neuvostoliiton suomalaishistorian vahvoja peruskiviä. Hänen tutkimuksensa ovat syventäneet kuvaa paitsi pietarinsuomalaista myös kaukaisempien alueiden asukkaista, kuten muurmannin-, siperian-, bakun- ja kaukoidänsuomalaisista. Vaikka Engmanin ansiot ovat ohittamattomia ja vaikuttavuudessaan kiistattomia, hänenkään työnsä eivät voi mitenkään kattaa likimainkaan kaikkia aihepiirin kannalta merkittäviä teemoja ja näkökulmia.¹ Erityisesti leningradinsuomalaisten historiaa on aiemmin tutkittu vain ohuesti siitä huolimatta, että metropoli pysyi pitkään tapahtumien keskipisteenä. Punasuomalaisten

¹ Engman 2004; Engman 2005.

poliittiset järjestöt, siviili- ja sotilaskoulut ja sanomalehdet toimivat aktiivisesti kaupungissa, jonka paraatikaduilla ja kauppatoreilla saattoi kuulla suomen kieltä myös inkerinsuomalaisten puhumana.

Neuvosto-Karjalan nousu ja tuho tunnettiin paljon paremmin. Siitä on kirjoitettu hyllykaupalla tutkimus- ja muistelmakirjallisuutta samaan aikaan, kun Leningradin suomalaishistorian puuttuminen on ollut huutavaa. Punaisen Karjalan parissa historioitsijat, kuten Eila Lahti-Argutina, Markku Kangaspuro, Maria Lähteenmäki, Aimo Ruusunen, Ossi Kamppinen ja Anna Laakkonen, ovat syventyneet lukuisiin teemoihin. Ansiokkaasti on kirjoitettu esimerkiksi amerikansuomalaisten kohtaloista ja kansallisuuspolitiikan virtauksista samoin kuin suomalaisten rooleista alueen metsätaloudessa ja kulttuurielämässä. Paljon on pystytty kertomaan niin ikään vuosien 1937–38 suuresta terrorista ja sen suomalaisuhreista Neuvosto-Karjalassa.²

Muurmannin vanhempi suomalaishistoria tunnettiin hyvin jo ennen hankkeen alkua, mutta kuva 1930- ja 40-lukujen vainovuosista oli epäkonkreettisuudessaan utuinen ja tiedollisesti ristiriitainen. Ymmärrettiin kyllä, minkälaista elämä oli perinteisissä kalastajakylissä, muttei arkistolähteiden tasolla oikein sitä, miten neuvostojärjestelmä hivuttautui 1920- ja 30-lukujen mittaan alueelle. Neuvostoliiton luoteisosissa toimineen rankaisukoneiston kylmävä arki on tavannut jäädä vieraaksi, vaikka terrorikoneiston uhrilistat on sentään onnistuttu keräämään jokseenkin kattavasti. Epätarkkaa historiakuva selittää ainakin se, että monet alueen Stalinin vainovuosien historiaa esittelevät tieto- ja muistelmakirjat viittaavat rikkinäisen puhelimen tapaan lähinnä toisiinsa.³

Toisesta perifeerisestä suomalaisryhmästä, siperiansuomalaisista, voidaan sanoa paljon samaa kuin muurmanninsuomalaisista. Heidän vaiheensa ja elämäntapansa omaleimaiset puolet tunnettiin keskimääräistä paremmin muun muassa Alpo Juntusen tutkimusten ansiosta, mutta kuva 1930- ja 40-lukujen väkivaltaisista, vanhaa maailmaa rikkovista tapahtumista oli pinnallinen. Kunnolla suhteuttamatta oli jäänyt ainakin se, miten siperiansuomalaisten kurimus liittyi Neuvostoliiton kollektivisointia, teollistamista ja neuvostomodernisaatiota edistäviin kampanjoihin.⁴

2 Katso esimerkiksi: Lahti-Argutina 2002; Kamppinen 2019; Kangaspuro 2000; Laakkonen 2025; Autio 2002; Maria Lähteenmäki 2022; Ruusunen 2020.

3 Katso esimerkiksi: Lappalainen 2019; Lokka 1993.

4 Juntunen 1983; Engman 2005.

Kevään 1918 punapakolaiset ovat poikkeus, joka vahvistaa säännön: heidän poliittinen historiansa Neuvostoliitossa on tunnettu hyvin jo pitkään. Näistä punaisista suomalaisista ovat kirjoittaneet varsinkin Tauno Saarela, Kimmo Rentola ja Joni Krekola.⁵ Vaikka kuva Suomen Kommunistisen Puolueen aktiivijäsenistä ja heidän revanssihankkeistaan on jo valmiiksi moni-ilmeinen, sitä on ollut mahdollista syventää edelleen varsinkin sen ansiosta, että SKP:n laaja, sadoistatuhansista sivuista muodostuva arkisto on saatu kopioina Moskovasta Suomen Kansallisarkistoon.

Samansuuntaisia teemoja on käsitellyt myös Pekka Nevalainen. Hänen ”Punaisen myrskyn suomalaiset” -teoksensa avaa näkymän suomalaisten pakoihin ja paluumuuttoihin, mutta myös elämään vuosien 1917–39 Neuvostoliitossa.⁶ 1930-luvun loikkarihistorian todellisina pioneeritöinä voidaan pitää varsinkin kahta tietokirjaa. Auvo Kostiaisen vuonna 1988 ilmestyneessä Loikkarit-teoksessa nostettiin ensimmäistä kertaa perusteellisesti esiin suuren lamakauden laitton siirtolaisuus Neuvostoliittoon. Seuraavan vuosikymmenen jälkipuoliskolla julkaistussa Jukka Rislakin ja Eila Lahti-Argutinan ”Meillä ei kotia täällä” -teoksessa taas todistetaan ”loikkareiden” matka Suomesta läntisen Neuvostoliiton läpi Uralille ja vuoden 1938 joukkotuhon.⁷

Aivan samoin kuin laittomista siirtolaisista, myös Neuvostoliittoon muuttaneista amerikansuomalaisista on kirjoitettu useita tieto- ja muistelmakirjoja. Hyvinä esimerkkeinä toimivat vaikkapa Reino Keron, Meimi Sevanderin ja Irina Takalan tekstit.⁸ Amerikansuomalaisten – samoin kuin loikkarien ja punasuomalaisten – vainovuosien historiaa ja historiankirjoituksen historiaa käsitellään myöhemmin tarkemmin, mutta jo tässä vaiheessa on syytä korostaa yhtä havaintoa: kokonaiskuva eritoten suuren terrorin 1937–38 uhrimääristä on aiemmin ollut ristiriitainen.

5 Saarela 1996; Rentola 1994; Krekola 2006.

6 Nevalainen 2002.

7 Rislakki & Lahti-Argutina 1997; Kostiaisen 1987.

8 Sevander 2000; Kero 1983.

II Hankkeen toteutus

Rajaukset

Kansallisarkiston tutkimus rajautuu vuosien 1917–1964 Neuvostoliitossa olleiden Suomen kansalaisten ja entisten kansalaisten elämään ja kohtaloihin. Sen piiriin tulevat myös sellaiset Suomen suuriruhtinaskunnan kansalaiset, jotka sulautuivat ajan saatossa syntyneeseen neuvostoyhteiskuntaan. Vaikka ”vanhojen venäjän-suomalaisten” määrä kutistui vallankumouksen vuosina, muutamia tuhansia ryhmän edustajia voidaan tavoittaa pietarinsuomalaisten, siperiansuomalaisten ja muurmanninsuomalaisten vaiheita selvitettäessä.

Tutkimushanke ei käy järjestelmällisesti läpi inkerinsuomalaisten historiaa – sillä he eivät yleensä olleet Suomen tai Suomen suuriruhtinaskunnan kansalaisia – mutta teemaa käsitellään hankkeen alatutkimuksissa, kuten leningradinsuomalaisia ja suurta terroria käsittelevissä tutkimuksissa, melko laajasti. Kokonaisvaltainen tutkimus inkerinsuomalaisten vuosien 1917–1964 historiasta olisi niin suuritöinen tehtävä, että sen toteuttamiseen tarvittaisiin oma tutkimushankkeensa. Sellainen olisi mahdollista, mutta vaikeaa käynnistää tilanteessa, jossa arkistoyhteyksiä laitonta hyökkäyssotaa käyvälle Venäjälle on mahdotonta rakentaa.

Hankkeen tutkimuskenttä on maantieteellisesti laaja. Se käsittää kaikki ne maa-alueet, jotka kuuluivat 7. marraskuuta 1917 syntyneeseen Neuvosto-Venäjään. Tutkimustehtävään kuuluvat niin ikään alueet, jotka eri vaiheissa liitettiin 30. joulukuuta 1922 perustettuun Neuvostoliittoon.

Aikataulu ja rahoitus

Kansallisarkisto laati syksyllä 2019 esiselvityksen suomalaisuuden historiasta Venäjällä ja Neuvostoliitossa. Tämä valtioneuvoston kanslian (VNK) tilaama ja tutkimushankkeen perustamista suositteleva esiselvitys valmistui alkuvuodesta 2020. Hankkeen toteutus ja rahoitus varmistuivat saman vuoden kevään ja kesän aikana, minkä jälkeen Kansallisarkistolle perustettiin esiselvityksen suuntaviivojen mukaisesti viisivuotinen ”Suomalaiset Venäjällä 1917–1964”-hanke.

Syyskuussa 2020 tutkimushankkeelle palkattiin hankepäälikkö. Syksyn 2020 ja kevään 2021 mittaan tutkimusryhmän vahvuus kasvoi seitsemänhenkiseksi. Samaan aikaan laajeni myös niiden tutkijoiden ja historian asiantuntijoiden verkosto, jotka tekivät hankkeelle erillisistä toimeksiannoista selvityksiä ja taulukkoja.

Hanke on rahoitettu pääosin valtioneuvoston kanslian (VNK) myöntämällä määrärahalla, jonka kokonaismäärä on 2 175 000 euroa. Valtaosa rahoituksesta on kohdistunut hankkeen vuotuisiin palkka- ja työkorvauskuluihin, jotka ovat muodostaneet yli 90 prosenttia kokonaismenoista. Lisäksi merkittäviä kustannuksia on syntynyt muun muassa arkisto- ja konferenssimatkoista sekä interaktiivisen tietokannan ylläpidosta.

Kansallisarkiston laskennallinen rahoitusosuus on ollut 596 189 euroa, sisältäen muun muassa sovelluskehityksen ja hallinnon kustannukset. Hankkeen toteutuksen kannalta merkittävä on ollut myös opetus- ja kulttuuriministeriön myöntämä 125 000 euron rahoitus, jonka avulla on voitu hankkia keskeisiä aineistoja eri maiden arkistoista.

Lisäksi hanke on saanut tukea kahdelta säätiöltä. Tiina ja Antti Herlinin säätiö myönsi vuonna 2025 5 000 euroa, mikä osaltaan mahdollisti tietokantajulkistusten toteuttamisen syksyllä 2025. Samana vuonna Kaatuneiden Muistosäätiö myönsi 26 000 euroa Neuvostoliitossa pitkäaikaisessa sotavankeudessa olleiden suomalaisten tutkimukseen.

Taulukko 1. Suomalaiset Venäjällä 1917–1964 -hankkeen rahoitus 2020–2025

Rahoittaja	Summa (€)
Valtioneuvoston kanslia	2 175 000
Kansallisarkisto	596 189
Opetus- ja kulttuuriministeriö	125 000
Muu rahoitus	31 000
Yhteensä	2 927 189

Ohjaus- ja seurantaryhmä

Tutkimushankkeelle asetettiin keväällä 2021 tieteellinen seurantaryhmä aihepiiriä keskeisesti tuntevista tutkijoista ja asiantuntijoista. Tieteellisen seurantaryhmän puheenjohtajana on toiminut Kansallisarkiston pääjohtaja, dosentti Päivi Happonen, esittelijänä hankepääällikkö ja sihteerinä yksi hankkeen tutkija tai tutkimusavustaja. Tieteellisen seurantaryhmän asiantuntijajäseninä ovat toimineet dosentti Juha Meriläinen, dosentti Jyrki Paaskoski, tutkimusjohtaja Markku Kangaspuro, yliopistonlehtori Pia Koivunen, professori emeritus Kimmo Rentola, dosentti Tauno Saarela, dosentti Kristiina Kalleinen, dosentti Antti Kujala, historiantutkija Aimo Ruusunen, historiantutkija Timo Laakso, johtaja Hiski Haukkala ja dosentti Jussi Nuorteva.

Kansallisarkisto on raportoinut hankkeen etenemisestä, hankesuunnitelmasta ja rahoituksen käytöstä valtioneuvoston kanslian asettamassa ohjausryhmässä. Kansallisarkistosta ohjausryhmään ovat osallistuneet pääjohtaja ja hankepääällikkö. Ohjausryhmän puheenjohtajana on toiminut VNK:n alivaltiosihteeriksi Timo Lankinen ja sihteerinä johtava asiantuntija Tiina-Kaisa Laakso-Liukkonen. Muina jäseninä ovat olleet professori Katri Pynnöniemi, professori emeritus Kimmo Rentola ja suurlähettiläs Matti Anttonen. Ohjausryhmä kokoontui hankkeen aikana yhteensä kahdeksan kertaa: vuosina 2020 ja 2021 kaksi kertaa vuodessa sekä vuosina 2022–2025 kerran vuodessa.

Tutkimusryhmä ja tutkijaverkostot

Hankepääällikkö Alekski Mainio aloitti tutkimushankkeen johdossa 1.9.2020. Hankkeeseen palkattiin syksyllä 2020 kaksi historiantutkijaa, Sami Outinen ja Ilkka Jokipii, interaktiivisen tietokannan kehittämisestä sekä Zooniverse-joukkoistamislustasta ja Transkribus-tekstintunnistusohjelmasta vastaaviksi suunnittelijoiksi. Syksyllä 2020 hankkeeseen rekrytoitiin myös tutkimusavustaja, filosofian maisteri Anton Eteläaho, joka vuonna 2024 ylennettiin tutkijaksi. Eteläahon vastuualueeseen ovat kuuluneet erityisesti ne suomalaiset, jotka päätyivät 1917–64 Neuvosto-Ukrainaan, -Kazakstaniin ja -Georgiaan. Mainion, Outisen, Jokipiin ja Eteläahon lisäksi hankkeen ydinryhmään on kuulunut kevästä 2021 saakka kolme historiantutkijaa, dosentti Ira Jänis-Isokangas, dosentti Aappo Kähönen ja valtiotieteiden maisteri Jesse Hirvelä.

Jänis-Isokankaan, Kähösen ja Hirvelän vastuualueet ovat mukailleet tutkimushankkeen maantieteellisiä ja temaattisia painopisteitä. Jänis-Isokangas on kantanut vastuun Uralin vuoriston ympäristössä ja Kazakstanissa, Kähönen Kuolan niemimaalla ja Länsi-Siperiassa sekä Hirvelä Leningradissa ja Petroskoissa vaikuttaneiden

suomalaisten vaiheiden selvittämisestä. Omissa tutkimustöissään Aleksi Mainio on keskittynyt sekä Neuvostoliitossa eläneiden suomalaisten lukumääriin että niihin suomalaisiin, joita suuren terrorin vuodet 1937–38 harvensivat kovalla kädellä.

Vuosina 2020–2025 hankkeessa on työskennellyt viisi pro gradu -tutkielmaansa tekevää harjoittelijaa, Oskar Aho, Melissa Roth, Maria Roivas, Antti Elomaa ja Juhani Seppälä. Vuosina 2021–2023 merkittävässä roolissa oli niin ikään tutkimusavustaja Sami Reunanen. Tutkimushankkeelle ensiarvoisen tärkeiden arkistoyhteyksien solmimisen kannalta taas oli aivan ratkaisevaa, että tutkija, filosofian tohtori Dmitri Frolov oli hankkeen vahvuudessa vuonna 2023.

Lisäksi hankkeen toteuttamiseen on osallistunut yli 20 sellaista tutkijaa ja asiantuntijaa, joilta on tilattu selvityksiä ja luetteloita. Näiden erillisten työkorvauspohjaisten sopimusten avulla on kartutettu tietoa eri alueille päätyneistä suomalaisista, kuten Arkangelin, Krimin, Bakun, Tšeljabskin, Irkutskin ja Habarovskin suomalaisista. Laaja-alaisia taulukoita ja tutkimuksia tehneistä on syytä nostaa esiin Aimo Ruususen, Mirko Harjulan, Tauno Tukksisen, Antti Elomaan, Mirja Jääskeläisen ja Eero Haapasen nimet. Taulukoita ja selvityksiä tarkkarajaisemmista erityiskysymyksistä ovat koonneet myös muun muassa Elmo Mustonen, Maria Roivas, Juha Pohjonen, Joni Krekola, Harri Vanhala, Piia Vuorinen, Juhani Seppälä, Toivo Flink, Oskar Aho, Melissa Roth, Sami Reunanen ja Tuomas Hoppu.

Hankkeen tutkija- ja yhteistyöverkostot täydentyivät merkittävästi keväällä 2020, kun Suomalaisen Kirjallisuuden Seura käynnisti ”Stalinin vainojen muisto”-keräyshankkeen. Muistitietokeruuseen osallistui 134 vastaajaa Suomesta, Yhdysvalloista, Venäjältä ja Ruotsista. Erikielisiä muistelurajoituksia ja erilaisia oheisaineistoja, kuten asiakirjoja, lehtileikkeitä ja kirjeitä, saapui keruuseen yhteensä yli 1 100 sivua. Valokuvia keräyshanke vastaanotti yhteensä 144 kappaletta.

III Tutkimusmenetelmät

Arkistolähteet Suomessa ja maailmalla

Esiselvityksen aikana syksyllä 2020 laadittiin luettelo tutkimushankkeelle tärkeimmistä arkistoaineistoista. Aineistokokoelmia löytyy erityisesti Suomen ja Venäjän, mutta myös aiemmin Neuvostoliittoon kuuluneiden maiden sekä Ruotsin, Puolan, Yhdysvaltojen ja Kanadan arkistoista.

Tutkimushankkeen tarvitsemia lähdeaineistoja tilattiin kopioina Moskovasta, Pietarista, Viipurista ja Petroskoista, mutta helmikuussa 2022 alkanut Venäjän hyökkäys Ukrainaan mullisti kaikki Venäjää koskevat hankintasuunnitelmat. Yhteistyö venäläisarkistojen kanssa jäädytettiin, eikä uusia aineistoja ole hankittu Venäjältä.

Vaikka muutos oli merkittävä, siihen osattiin sopeutua, eikä se uhannut hankkeen toteuttamista. Kansallisarkistoon oli hankittu 2000-, 2010- ja 2020-lukujen mittaan useita venäläisiä aineistokokoelmia, joiden ansiosta tutkimushankkeen käytössä oli runsaasti ennen julkaisemattomia lähdekokoelmia. Historiallisia dokumentteja oli ehditty kopioida muun muassa suurista valtiollisista arkistoista, kuten Venäjän federaation valtionarkistosta (GARF), entisestä puoluearkistosta (RGASPI) ja sotaarkistosta (RGVA) sekä Viipurissa sijaitsevasta Leningradin oblastinarkistosta (LOGAV) ja Karjalan tasavallan kansallisarkistosta (NARK). Pieniä, mutta merkittäviä aineistoeriä oli saatu myös Pietarin entisen puoluearkiston (TsGA IPD SPb) ja Pietarin kaupungin valtiollisen keskusarkiston (TsGA SPb) kokoelmista.

Muuttuneessa tilanteessa yhteydet Neuvostoliittoon aiemmin kuuluneiden, mutta sittemmin itsenäistyneiden maiden arkistoihin olivat entistäkin tärkeämpiä. Aineistojen sisältöä ja saatavuutta selvitettiin ja aineistoja hankittiin erityisesti Georgian, Kazakstanin, Ukrainan ja Azerbaidžanin arkistoista. Lokakuun 13. päivänä 2021 järjestettiin Kansallisarkiston ja Ukrainan turvallisuuspalvelun SBU:n arkiston etäkokous, jossa sovittiin tulevan yhteistyön päälinjoista. Syksyllä 2022 Kiovassa toimiva SBU:n keskusarkisto digitoi yli 2 000 sivua NKVD:n suomalaisasiakirjoja, jotka saatiin Suomeen vuoden 2022 viimeisinä päivinä. Aineisto on osoittautunut tutkimushankkeelle tärkeäksi, sillä 1930-luvun loppupuolella Neuvosto-Ukrainassa asui satoja suomalaisia, joista monien tiedetään joutuneen salaisen poliisin NKVD:n pidättämiksi.

Ensimmäinen erä Georgiasta vuonna 2021 tilatuista NKVD:n suomalaisaineistoista saatiin 17. maaliskuuta 2022 tutkimushankkeelle. Lisää aineistoja onnistuttiin hankkimaan syksyn 2023 aikana. Vuosina 2021–2024 yhteyksiä solmittiin myös Kazakstanin arkistoihin. Touko-kesäkuussa ja loka-marraskuussa 2023 kolme hankkeen tutkijaa oli kaksiviikkoisella arkistomatalla Kazakstanin Almatyssa, Karagandassa ja Petropavlovskissa.

Korvaavia aineistoja hankittiin niin ikään Baltian maiden, Ruotsin, Ison-Britannian, Kanadan ja Yhdysvaltain arkistoista. Vuoden 2023 aikana toteutettiin arkistomatkoja myös Georgiaan, Azerbaidžaniin, Yhdysvaltoihin, Ruotsiin, Puolaan ja Viroon. Samaan aikaan käytiin tarkemmalla kammalla läpi, mitä tutkimushankkeelle tarpeellisia aineistoja löytyy Suomen arkistoista. Jo aiemmin oli arvioitu, että erityisesti Etsivän Keskuspoliisin ja ulkoministeriön arkiston aineistot ovat työlle ratkaisevan tärkeitä.

Kuvio 4. ”Suomalaisen puna-armeijan sotakoululaiset” kokosivat valokuva-albumin oppivuosistaan. *RGASPI*

Kuvio 5. "Ensimmäiset kommunistiset talkoot. Toverit matruusit purkavat polttopuita", lukee valokuvan kuvatieoissa. *RGASPI*

Kuvio 6. Naismiliisejä 1920-luvun alun Leningradissa. *RGASPI*

Kansalaiskirjeet ja haastattelut

Hanke on saanut yli 2 000 yhteydenottoa kansalaisilta. Valtaosa niistä on tehty sähköpostilla, mutta hankkeen arkistoon on kertynyt myös perinteisempiä paperiaineistoja, kuten Neuvostoliitosta saapuneilla kirjeillä täytettyjä kenkälaatikkoja. Tutkimuksellisesti arvokas erikoisuus on niin ikään Petroskoista Suomeen kulkenut matkalaukku, joka pursuaa valokuvia ja muita henkilöhistoriallisia aineistoja. Venäjällä ja Neuvostoliitossa asuneiden suomalaisten omaiset ovat luovuttaneet arkistolle alkuperäisinä ja kopioina mitä erilaisimpia lähdeaineistoja, kuten kirjeitä, todistuksia, päiväkirjoja, muistelmia, haastatteluja ja valokuvia. Näitä aineistoja on hyödynnetty tutkimushankkeessa, ja ne on tallennettu kokonaisuudessaan tutkimushankkeen arkistoon, joka siirtyy hankkeen päättymisen jälkeen Kansallisarkiston säilytykseen.

Tutkimushankkeessa on tehty historiahaastatteluja. Määrä ei ole erityisen suuri, mutta monet haastatteluista ovat olleet sitäkin tärkeämpiä ja todistusvoimaisempia. Vaikka vuosina 1917–1964 Neuvostoliitossa eläneiden suomalaisten määrä käy vuosi vuodelta pienemmäksi, maassa syntyneitä ja Suomeen 1980-, 1990- ja 2010-luvuilla paluumuuttajina asettuneita entisiä Neuvostoliiton suomalaisia on edelleen yllättävänkin paljon. Hankkeen tutkijoilla on ollut tilaisuus haastatella Raija-Liisa Mäkelää, Toivo Flinkiä, Leonid Laaksoa ja muita sellaisia suomalaisia, joilla on omakohtainen, verevä tuntuma Neuvostoliitossa eläneiden suomalaisten arkeen ja historiaan.

Joukkoistaminen ja koneoppiminen

Taulukoiduista henkilötiedoista noin 40 prosenttia kerättiin vapaaehtoisten talkoolaisten avulla joukkoistamisalustalla.⁹ Koska virheiden ja väärinkäsitysten määrä tahdottiin minimoida, oli tapana, että talkoolaiset kävivät läpi samat digitoidut henkilölähteet jopa 2–3 kertaa. Näin syntyi 90 422 riviä henkilötietoa siten, että yhdellä rivillä on tietoja yhdestä tai useammasta henkilöstä.

Julkaistut tiedot muutettiin toimitusvaiheessa yleisimpien toimisto- ja taulukko-ohjelmistojen tunnistamaan csv-muotoon. Tiedostot oli siivottava taulukkosarakkeisiin ennen kuin niitä päästiin käyttämään. Tämä vaati ja tulee vielä vaatimaan Kansallisarkistossa teknistä osaamista, jotta kaikki kerätyt tiedot saadaan siivottua helpommin käytettävään muotoon. Joukkoistetuista tiedoista julkaistiin Kohtalona Neuvostoliitto -käyttöliittymässä 20 722 eri henkilön tiedot.

9 Katso: www.zooniverse.org/projects/ijokipii/suomalaiset-venajalla-1917-1964.

Joukkoistettavan aineiston valikointia ohjasi tietosuojasäädöstö. Asiakirjat olivat yli sata vuotta sitten laadittuja, kuten vuonna 1917 Venäjällä asuneiden Suomen suuriruhtinaskunnan alamaisten henkikirjoja. Joukkoistamisessa hyödynnettiin niinkään tietoja, jotka Etsivän Keskuspoliisin Kellomäen tutkijatoimisto oli kerännyt Suomeen vuosina 1921–1923 palanneista suomalaisista.

Joukkoistamisen kohteena olivat myös Pietarin Pyhän Marian seurakunnan kuolleiden ja haudattujen luettelot, Neuvosto-Venäjältä Suomeen vuonna 1921 evakuoitujen henkilötietolomakkeet, Pietarin passiviraston passinhaltijain kortisto vuosilta 1904–1918, Etsivän Keskuspoliisin rajanylittäjäaineistoja ja eräitä pienempiä arkistokokonaisuuksia.

Hankkeen medianäkyvyys toi joukkoistamissivustolle satoja käyttäjiä, joista 388 rekisteröityi sivustolle. Rekisteröityminen avasi käyttäjille mahdollisuuden osallistua sivustolla käytävään keskusteluun. Talkoolaisten merkittävä osuus tutkimushankkeen tiedonkeruutyössä varmistui sillä, että tieto joukkoistamisalustasta levisi helmikuussa 2021 STT:n välityksellä suurelle yleisölle. Helsingin Sanomien jatkojuttu aiheesta varmisti joukkoistamiselle lentävän lähdön. Tämän jälkeen talkoolaisia värvättiin sosiaalisessa mediassa ja etenkin silloin, kun joukkoistamisalustalle tuotiin uusia aineistoja.

Merkittävää on ollut myös vuorovaikutus talkoolaisten ja hankkeen tutkijoiden välillä joukkoistamisalustan keskustelualueella. Siellä kirjoitettiin 1298 viestiä, joista 1057 liittyi vapaaehtoisten yksittäisistä dokumenteista tekemiin havaintoihin ja 241 yleisluonteisempiin teemoihin. Suurin osa keskustelusta koski lähdeaineistosta esiin nousseita tulkintakysymyksiä. Keskustelupalsta toimii myös talkoolaisten keskinäisenä vertaistukena vapaaehtoisten neuvoessa toisiaan lähteiden tulkinnaissa ja palvelun käyttämisessä. Hanke pyrki lisäämään palautteen perusteella joukkoistamissivuston helppokäyttöisyyttä ja ohjeiden selkeyttä. Talkoolaisilta saatiin myös paljon hyödyllisiä tutkimuksellisia huomioita.

Joukkoistamista ei ole tiettävästi aiemmin harjoitettu Suomessa historiatieteissä hankkeemme toteuttamassa laajuudessa. Toiminta oli teettämämme kyselytutkimuksen mukaan vapaaehtoisille mielekästä. Käyttäjät mainitsivat toimintansa suurimmiksi motiiveiksi auttamishalun, historiaan kohdistuvan kiinnostuksen, sukulaisten kohtalojen selvittämisen ja inkeriläistaustan. Vaikeimmiksi asioiksi osoittautuivat käsiala, lomakkeissa olevat epäselvät merkinnät ja lomakkeissa kerrottujen paikkakuntien selvittäminen.

Suurin osa vastaajista piti ohjeita riittävinä, mutta osa vastaajista toivoi tarkempia ohjeita yksittäisistä asioista. Vastaajilla ei ole ollut suurempia teknisiä ongelmia tai ongelmiin löytyi ratkaisu. Yksittäisissä vastauksissa pidettiin käyttämäämme Zooniverse-alustaa hankalana, koska lomaketta joutuu pienentämään/suurentamaan tai näytössä piti liikkua välillä moneen suuntaan. Puolet vastaajista osallistui keskusteluun Zooniversen keskustelupalstalla. Yksittäiset vastaajat toivoivat raportointia tutkimuksen etenemisestä tai nopeampaa vastaamista kysymyksiinsä.

Käyttäjien mukaan hanke onnistui tuomaan tutkimustoimintaa lähelle tavallista kansalaista ja siten osaksi yhteistä kokemusta. Kiinnostus osallistua joukkoistamiseen tulevaisuudessa oli myös suuri. Yhteensä 43 vastaajasta 67 % on erittäin kiinnostunut osallistumaan toimintaan tulevaisuudessa, 30 % melko kiinnostunut ja 2 % hieman kiinnostunut. Useammille joukkoistaminen toimi korona-ajan henkireikäenä, mahdollisti työnteon jatkamisen eläkkeellä, tutustutti historiaan, tuki muihinkin joukkoistamishankkeisiin osallistumista ja tarjosi mielekästä tekemistä. Kirjapalkintoja käytettiin hankkeen alkuvaiheessa yhtenä keinona houkutellessa sivustolle käyttäjiä. Palkinnoissa ei tule edetä kuitenkaan sellaisiin tapoihin, joilla käyttäjät korostaisivat nopeutta tarkkuuden sijaan.

Lähdeaineistojen läpikäymisessä on hyödynnetty myös uusinta koneoppimiseen perustunutta tekoälyteknologiaa. Etsivän Keskuspoliisin henkilökortistoa varten luotiin pitkälti tutkimushankkeen voimin oma käsialamalli. Transkribus-sovelluksella toteutetun mallin avulla kortistosta luotiin tekstihaut mahdollistava data-aineisto. Koska käsialamalli tunnisti tekstin noin 95 prosenttisesti oikein, yli 200 000 henkilön kortistosta saattoi kätevästi poimia henkilöitä, joiden tiedoissa esiintyi tietoja esimerkiksi asuinpaikoista Neuvostoliitossa ja rajanylitystavoista. Käsialantunnistus-teknologia säästää huomattavasti aikaa aineiston läpikäymisessä.

Tekoäly on viime vuosina kehittynyt harppauksittain, ja tekstintunnistamiseen soveltuvat teknologiat ovat jo tavallistenkin tutkijoiden saatavilla. Tällä hetkellä ollaan tasolla, missä tekstintunnistus onnistuu erilaisia aineistohakuja silmällä pitäen. Usein voidaan myös tuottaa riittävän laadukasta koneellisille tutkimusmenetelmille sopivaa tekstiaineistoa digitaalisista arkistokuvista.

Seuraava edistysaskel teknologiassa tullaan todennäköisesti näkemään taulukko- ja lomakemuotoisten aineistojen tunnistamisessa. Uutta teknologiaa on mahdollista hyödyntää tulevissa suurissa henkilötietomääriä käyttävissä hankkeissa, jolloin kenties aikaa vievin, manuaalista aineistojen syöttämistä sisältävä vaihe on mahdollista toteuttaa koneoppimisen ja siihen perustuvien tekoälysovellusten avulla. Vaikka tutkimusdatan saatavuus näin helpottuu ja nopeutuu radikaalisti, tulee sen laatua jatkossakin tarkastella klassisen lähdekritiikin keinoin.

IV Suomalaisiirtolaiset Venäjällä ja Neuvostoliitossa¹⁰

Ennen vallankumousta saapuneet

Suomalaisia on asunut eri aikoina isoina ja pieninä ryhminä Venäjän eri kolkissa. Nyt käsillä olevassa ja tätä seuraavassa käsittelyluvussa huomio kiinnitetään siihen, miten nämä ryhmät ovat aikojen saatossa syntyneet ja kehittyneet. Eri ryhmiä käsiteltäessä törmätään useisiin määrällisiin tietoihin ja tilastolukuihin. Niihin on syytä suhtautua varauksella, sillä niistä merkittävä osa on karkeita, vain suuntaa antavia arvioita tai minimimääriä, jotka pitävät sisällään monia ongelmakohtia ja epätarkkuuksia.

Suomalaisten muutto Luoteis-Venäjälle 1800-luvulla johtui eritoten taloudellisista syistä. Varsinkin Itä- ja Kaakkois-Suomesta lähdettiin itään etsimään työtä ja leveämpää leipää. Suomalaiset löysivät tiensä moniin Venäjän kaukaisimpiinkin kolkkiin, mutta erityisesti Pietarin, Arkangelin ja Aunuksen eli Itä-Karjalan, alueille. Pietarin metropolissa, ”Itä-Suomen Amerikassa” suomalaisten määrät olivat aivan omassa luokassaan: jopa 80 prosenttia Venäjällä asuneista suomalaisista oli asettunut sinne. Heitä työskenteli kehräjinä, kankaankutojina, vaattureina, suutareina, puuseppinä ja nuohoojina. Mukaan mahtui yhtä hyvin tehdastyöläisiä, ajureita, käsi-työläisiä, kotiapulaisia, lastenhoitajia, kultaseppiä kuin kauppiaitakin.¹¹

Vuoden 1897 väestönlaskennan perusteella koko Venäjällä työskenteli hieman alle 36 000 Suomen suuriruhtinaskunnassa syntynyttä, mutta todellinen luku oli ilmeisesti 40–50 000 välillä. 1900-luvun alun levottomuudet heijastuivat nopeasti pietarinsuomalaiseen yhteisöön: moni palasi niiden kirittämänä vanhaan kotimaahansa. Vuonna 1910 laskettiin, että metropolissa oli enää noin 15 000 Suomen suuriruhtinaskunnassa syntynyttä tai heidän jälkeläistään. Ensimmäinen maailmansota ja kiihtyvä sotateollisuus käänsivät muuttosuunnan vielä kerran lännestä itään, mutta tämä noste ei jatkunut kuin pari vuotta: maailmansodan lopulla ja Venäjän sisällissodan vuosina mahdollisesti jopa 70 prosenttia suomalaisista palasi

10 Tämä luku ja sen alaluvut perustuvat Aleksi Mainion tutkimuksiin. Katso erityisesti: Mainio 2024, passim.

11 Engman 2004, passim.

Suomeen. Neuvostoliiton vuoden 1926 väestönlaskennassa Leningradiksi muuttuneessa Pietarissa tilastoihin enää nelinumeroisen määrä Suomen kansalaisia. Luku alleviivasi sitä, että ”maailman toiseksi suurin suomalaiskaupunki” oli kutistunut kokoon. Romahdus oli seurausta poliittisista mullistuksista, jos kohta myös Nevan kaupungin taloudellisista ja sosiaalisista oloista: kaupungin väkiluku oli kutistunut vain kolmannekseen keisariajan kukoistuksesta.¹²

Osana Suomen rangaistusjärjestelmää suomalaisia päätyi myös Siperiaan. Vuonna 1826 Suomen kenraalikuvernööri hankki keisarilta luvan karkottaa ”törkeämmät rikolliset kuolemanrangaistuksen sovittamiseksi Uralin vuoriston takaisiin kuvernementteihin”. Vuosina 1826–1888 Suomesta ja Inkerinmaalta karkotettiin Siperiaan kaikkiaan 3 321 henkeä, joista 462 oli naisia. Siperiaan tuomittiin puukkojunkkareita, sotilaskarkureita, väärentäjiä ja jopa joku kirkonpolttajakin. Karkotetuista 27 prosenttia suljettiin pakkotyöleireille, mutta loput sijoitettiin Omskin ja Tobolskin kuvernementteihin uudisasukkaiksi omiin kyliinsä. Ryžkovan, Helsingin, Finnyn, Orlovkan ja Znamenkan tapaisten suomalaiskylien maaperä oli hedelmällistä ja ilmasto suotuisaa viljelyyn. Kylissä puhuttiin suomea ja väki oli maineeltaan työteliästä. Monet suomalaiskylistä olivat myös suhteellisen varakkaita, jos kohta myös juoppoutta ja siihen kytkeytyvää rikollisuutta esiintyi. Siperian eri kolkkiin levittäytyneet suomalaisyhteisöt saivat jatkaa elämäänsä rauhassa melko pitkään. Tilanne alkoi kriisiytyä toden teolla vasta 1920-luvun viimeisten vuosien Neuvostoliitossa. Poliittinen todellisuus ja suorainen terrori tekivät siperiansuomalaisista näkymättömämpiä. He välttelivät äidinkieltä käyttämistä, piilottelivat tapojaan ja venäläistivät nimiään, vaikkei siitä aina ollut apua: suuren terrorin uhrilistalta löytyy kymmenittäin siperiansuomalaisia.¹³

Lapin ja muun pohjoisemman Suomen väkimäärä kasvoi 1800-luvun alussa. Tilannetta yritettiin helpottaa lähtemällä uudisasukkaiksi Pohjoisen jäämeren rannikolle Norjaan ja Venäjälle. Monessa talossa vanhin poika jäi pitämään kotitilaa, mutta muut lapset joutuivat etsimään elantonsa muualta. Mahdollisia lähtösuuntia ei ollut monia: eteläinen Suomi ja sen talous eivät vetäneet, eikä sujuvaa etappitietä Suomesta Amerikkaan ollut vielä perustettu. Pohjoisen jäämeren suuntaan oli luontevaa kulkea, sillä rannikkoalue ja sen vesireitit olivat tuttuja kausittaisilta kalastusmatkoilta. Muuttoliike jatkui melko tasaisena läpi vuosisadan, jos kohta 1860-luvun suuret kato- ja nälkävuodet lisäsivät muuttajamääriä hetkellisesti. Aikaa

12 KA, THA, TLM, SKP:n suuren kortiston tiedot; Engman 2004, 30–32, 569.

13 KA, THA, TLM, Omskin, Tomskin ja Tjumenin alueilla tuomitut; THA, TLM, Neuvostoliiton eri alueilla tuomitut. Katso siperiansuomalaisista: Engman 2005, 331–352; Saressalo 2010, 125–127.

myöten Muurmannin rannikolle muodostui elinvoimaisia suomalaiskyliä, joista tunnetuimpiin lukeutuvat Uura, Vaitolahti, Pummanki, Muotka, Saarnivuono ja Läätsi. Niiden kasvu nojasi mereen ja sen antimisiin samoin kuin keisarilliseen politiikkaan: valtiovalta tahtoi asuttaa pohjoisen rannikkoseutuja ja Kuolan niemimaata yleisemminkin.

Valtaosa muurmanninsuomalaisista asui Pohjoisen jäämeren rannikolla. Niin sanottu ”Ryssän rannikko” piirtyi Norjan rajan ja Kuolanvuonon väliin. Pienempi suomalaiskeskittymä oli syntynyt Vienan Kemien piiriin Suomen rajan ja Vienanmeren väliselle metsäalueelle. Yhä uutta väkeä Kuolan niemimaalle vaelsi vuosina 1915–1916, jolloin rakennettiin Muurmannin rataa Petroskoista Murmansiin. Suomen sisällissodan jälkeen punaisia suomalaisia pakeni Neuvosto-Venäjälle ja päätyi myös niille kiistanalaisille Muurmannin seuduille, joille länsivaltojen interventiojoukot olivat tehneet maihinnousun. Osa pakolaisista värvättiin brittien, ranskalaisten, amerikkalaisten ja serbien tueksi Muurmannin legioonaan.¹⁴

Vuonna 1926 Muurmannin piirissä laskettiin, että Kuolan niemimaalla asui 1 697 suomalaista noin 50 eri paikassa. Heistä valtaosa eli suomalaisissa kylissä, joissa pidettiin pontevasti kiinni omista juurista välittämättä paljoakaan siitä, mitä Leningradissa ja Moskovassa tapahtui. 1920-luvun lopulla tilanne alkoi kuitenkin muuttua uuden, kollektiivisen maatalouspolitiikan paineessa. Itseriittoisten kyläyhteisöjen oli järjestäydyttävä osuuskuntiin, joista yksi näyte oli kalastusartelli Tarmo Uuran kylässä. Uura tunnettiin kalastajistaan samoin kuin suomenkielisestä koulustaan ja elinvoimaisena kukoistavasta kulttuurielämästään. Tummat pilvet alkoivat kuitenkin kerääntyä 1930-luvun puolivälin jälkeen: Neuvostoliiton kulakki- jahti ulottui Kuolan niemimaalle toden teolla. Suomalaisten – samoin kuin muidenkin ”ulkomaalaisten” – kieltä, kulttuuria ja tapoja alettiin pitää epäilyttävinä, vaarallisina ja jopa laittomina.

Suomalaisia siirrettiin reippain ottein kolhooseihin ja erilaisille rakennus-, metsä- ja voimalatyömaille. Vastan oli turha pistää tilanteessa, jossa Muurmannin rannikon strateginen merkitys oli muuttumassa nopeasti. Suomalaisten ja kolttsaamelaisten aiemmin asuttamia seutuja ja kyliä otettiin väkipakolla sotilaskäyttöön ja julistettiin erittäin salaisiksi alueiksi. Sortopolitiikan ensimmäisessä vaiheessa virkavalta otti muurmanninsuomalaisten johtohahmot silmätikuikseen. Heitä syytettiin nationalismista ja sellaisista Suomi-yhteyksistä, joita heillä ei todellisuudessa edes

14 Noin 1 100 Muurmannin legioonalaista palasi vuonna 1919 Suomeen. Pääosa palaajista oli rivimiehiä. THA, TLM, Muurmannin legioonalaiset. Katso taustaksi myös esimerkiksi: Engman 2005, 299–315; Nevakivi 1970, passim; Saressalo 2010, 189–191.

voinut olla. Vuosina 1936–1938 kampanja sai yhä rajumpia muotoja: suomalaiskylien nimimiehiä alettiin pidättää, sulkea vankileireille, karkottaa ja teloitaa. Muurmanninsuomalaisten vainot jatkuivat kesällä 1940, jolloin heidän omaisuutensa ja asuinsijansa takavarikoitiin NKVD:n asetuksella numero 1095/495. Suomalaiskylät tyhjennettiin niin perinpohjaisesti, että voidaan sanoa suomalaisasutuksen päättyneen salaisen poliisin toteuttamaan etniseen puhdistukseen.¹⁵

Keisarivallan vuosina suomalaisten vilkkaimmat Venäjä-yhteydet eivät kulkeneet Moskovaan, mutta kauppaa tehtiin sielläkin. Kaupunkiin myytiin suomalaisen metsäteollisuuden ja kalusteliikkeiden, kuten Bomanin, Billnäsin ja Muuramen, huonekaluja. Jotakin yhteyksistä kertoi sekin, että moskovalaiset pitivät suomalaista voita korkealaatuisena siitä huolimatta, ettei kaupungissa myyty ”suomalainen voi” useinkaan ollut suomalaista. Venäjällä opiskeli miltei 400 suomalaista kieli- stipendiaattia, joista valtaosa eli Moskovassa. Vuoden 1902 väestönlaskennassa suurkaupungissa tilastoitiin 452 Suomessa syntynyttä ja 271 suomenkielistä. Maailmansodan levottomat vuodet vaikuttivat Moskovassa samoin kuin Pietarissa: suomalaiset hakeutuivat pois kaupungista.¹⁶

Öljyrahan perässä suomalaisia muutti Azerbaidžaniinkin. Varsinkin Bakuun asettui kymmeniä suomalaisia, joista useimmat pääsivät Nobel-suvun mahtavan Branobel öljy-yhtiön tai siihen sidoksissa olevien liikeyritysten palvelukseen. Luterilaiset tulokkaat järjestäytyivät vuonna 1883 saksalais-ruotsalais-armenialaiseksi seurakunnaksi, jolla oli ”Kaukasian komein kivikirkko” ja jumalanpalveluksia saksan ja venäjän kielellä. Bakussa suomalaiset ja ruotsalaiset insinöörit ja teknikot muodostivat tiiviin sosiaalisen piirin. Sosiaalinen elämä kulttuuririentoineen oli vilkasta siksikin, että kaupungissa toimi yllättävän monia suomalaisseurojen ja -yritysten asiamiehiä ja haarakonttoreita.¹⁷

Pieniä suomalaiskeskittymiä löytyi imperiumin muistakin kolkista. Esimerkiksi Odessan, Kazanin, Kiovan, Kostroman ja Nižni Novgorodin elinkeinoelämän ja teollisuuden työpaikat olivat houkutteleet monia. Uramahdollisuuksia avasi myös Venäjän armeija, jonka riveissä ehti palvella eri aikakausina tuhansia suomalaisia. Maininnan arvoinen suomalaiskeskittymä sijaitsi jopa Tyynenmeren rannoilla Venäjän Kaukoidässä. Se oli saanut alkunsa kahdesta uudisasukasretkikunnasta, jotka olivat purjehtineet 1860-luvun lopulla Itämereltä Amurinmaan rannikolle

15 Yhdellä mahtikäskyllä Muurmannin alueelta siirrettiin pois ainakin 1 300 suomalaista. THA, TLM, Muurmannilta vuonna 1940 karkotetut suomalaiset; Engman 2005, 315–316.

16 Engman 2005, 317–323.

17 Engman 2005, 317–330.

Nahodkaan. Matkaintoa olivat kiihdyttäneet nälkävuodet ja lehdistössä kiertäneet tarinat luvatusista maista, ”onnelasta”, josta eivät rikkaudet ja mahdollisuudet loppuneet. Vaikka amurinsuomalaiset eivät muodostaneet määrällisesti suurta joukkoa, heillä oli näkyvä osuus Venäjän valaanpyyntielinkeinon kehityksessä, Amurinmaan asuttamisessa ja Vladivostokin kaupungin varhaishistoriassa.¹⁸

Punapakolaiset

Kumouksellisina vuosina vanhat venäjänsuomalaiset vaihtuivat pitkälti uusiin. Lännestä itään siirryttiin erityisesti poliittisten ja taloudellisten olojen liikkeelle ajamina joukkoina, eräänlaisina pieninä kansainvaelluksina. Keväällä 1918 Neuvosto-Venäjälle saapuivat punapakolaiset ja 1930-luvun alkupuoliskolla olivat vuorossa amerikansuomalaiset ja ”loikkaarit”. Punapakolaisia oli alkanut kertyä erityisesti Pietariin kevään 1918 mittaani, mutta muuttoliike jatkui vilkkaana Suomen sisällissodan päättymisen jälkeenkin. Kaikkiaan Suomesta Neuvosto-Venäjälle siirtyi noin 10 000 – tai ehkä jopa 13 000 – punapakolaista, mutta määrä puolittui jo vuodessa tai parissa. Lokakuussa 1920 solmittu Tarton rauhansopimus oli yksi lähtölaukaus. Sopimuksessa linjattiin, että Suomen ja Neuvosto-Venäjän kansalaiset saivat palata kotimaihinsa. Suomi käynnisti viralliset evakuoinnit jo keväällä 1921 Pietarissa: samana vuonna ainakin 5 400 suomalaista palasi Karjalankannaksen kautta idästä länteen. Vuonna 1922 noin tuhat suomalaista palautettiin virallista tietä kotimaahansa. Viimeinen varsinainen joukkokuljetus järjestettiin maaliskuussa 1923, jolloin rajajoen ylitti 270 suomalaista.¹⁹

18 Vuoden 1897 väestönlaskennan mukaan Siperian rannikolla asui 176 suomenkielistä, 71 ruotsinkielistä ja 177 Suomessa syntyneitä asukasta. Engman 2005, 370–386; Šeptšugov 2015, passim; Peltoniemi 1985, passim.

19 KA, THA, TLM, Kellomäen tutkijatoimiston tiedot palaavista suomalaisista; KA, THA, TLM, SKP:n suuren kortiston tiedot; Engman 2004, 569–573; Engman 2005, 387–391; Lackman 2017, 77–79.

Kuvio 7. Suomalaisia punaupseereja vuonna 1920 Işoran leirillä. *RGASPI*

Kuvio 8. Suomalaisia punapakolaisia kuorma-autoparaatissa Moskovan Punaisella torilla. *RGASPI*

Kuvio 9. Pietarinsuomalainen Eino Rahja oli puna-armeijan upseeri ja kovan linjan bolševikki. *RGASPI*

Kuvio 10. Neuvostoliiton turvallisuuspoliisi kuvasi Kalle ja Anna Koskelona esiintyneen suomalaispariskunnan. 1920-luvun jälkipuoliskolla Suomen puolella selvisi, että Kalle oli todellisuudessa Kaarlo Hartikainen. Annan oikea nimi oli Maija-Stiina Hartikainen (os. Jääskeläinen). *SBU:n arkisto*

Vaikeassa tilanteessa punaiset suomalaiset perustivat sekä Pietariin että Moskovaan työväenkomitean hoitamaan pakolaisten asioita. Vain osalle suomalaisista löydettiin työtä ja asunto, minkä takia loput lähetettiin Buin siirtolaan Kostroman alueelle 400 kilometriä Moskovasta koilliseen. Siirtolan väkimäärä nousi aluksi jopa 3 000:een, mutta laski suhteellisen nopeasti 500:aan. Valtaosa pakolaismiehistä liittyi puna-armeijan suomalaisrykmenttiin, jota oltiin perustamassa samoihin aikoihin. Eri arvioiden mukaan Venäjän sisällissodan päivinä jopa yli 6 000 suomalaista liittyi puna-armeijaan, minkä lisäksi muutamia satoja suomalaisia taisteli myös valkokaartin riveissä.

Suomen Kommunistinen Puolue perustettiin elokuussa 1918 Moskovassa. Pakolaisten revanssihaluja ilmensi hyvin se, että punaupseerikoulutus käynnistettiin Pietarissa vielä samana syksynä. Suomalaisia upseerikurssilaisia oli vuosina 1918–1935 yhteensä 1 594. Heistä 1 357 ylennettiin upseeriksi ja 37 aliupseeriksi. Luku oli huomattavan korkea: se vastasi miltei Suomen kadettikoulusta valmistuneiden määrää. Suuren terrorin vuosina 1937–1938 vangittiin – ja usein myös teloitettiin – jopa 500–600 suomalaista punaupseeria. Puhdistuksen laajuus paljastui viimeistään talvisodan päivinä: kun Terijoen varjohallitukselle koottiin armeijaa, vahvuuteen saatiin haalittua vaivaiset 91 punaupseeria.²⁰

Venäjän sisällissodan päivinä punaiset suomalaiset saivat vaikutusvaltaa Neuvosto-Karjalassa ja sen nationalistisessa kansallisuuspolitiikassa. Vuoden 1920 sekavissa oloissa vannottiin luokkataistelun nimiin ja oltiin valmiita perustamaan Karjalan Työkansan Kommuuni. Edvard Gyllingin, Kustaa Rovion ja muiden punasuomalaisten keulakuvien toiveet olivat suuria ja optimistisia: piti jalostaa Neuvosto-Karjalasta punaisen Suomen alkusolu ja suojamuuri kapitalismia vastaan. Ensiarvoisen tärkeäksi ymmärrettiin suomalaisten ja suomalaistettujen kaadereiden kasvattaminen tulevaa taistelua ja edessä siintävää vallankumousta silmällä pitäen. Edes Karjalan väestöllisen ja kulttuurisen todellisuuden ei annettu häiritä tehtävää: kansallisuuspolitiikka sai nojata suomen kieleen ja suomalaiseen kulttuuriin siitä huolimatta, että molemmat olivat Karjalassa pitkälti tuontitavaraa.

Kansallismielisyys näkyi niin ikään Karjalan väestökehityksessä. Vuonna 1920 Karjalassa asui tuhatkunta suomalaista, mutta vuoteen 1933 tultaessa määrä oli noussut jo 12 088:een. Vaikka suomalaisia oli vain 0,9 prosenttia tasavallan väestöstä, heitä oli tasavallan toimeenpanelevassa keskuskomiteassa 17 prosenttia ja piirien johtoelimissä 6,4 prosenttia. Suomalaiset olivat avainpaikoilla myös

20 KA, THA, TLM, SKP:n suuren kortiston tiedot; Salomaa 2018, passim; Lähteenmäki 2022, 57–73; Saarela 1996, 27–48.

tuotantolaitoksissa, virastoissa ja sotilasjärjestöissä sekä tieteen, valistuksen, taiteen ja kulttuurin aloilla. Kansallisen politiikan kaudella talous ja kulttuuri kukoistivat niin vahvasti, että myöhemmin Gyllingin aikaa on muisteltu ihailevaan sävyyn jopa Karjalan kultakautena.

Syksyllä 1935 puhalsivat uudet tuulet. Suomalaisvastainen propaganda hallitsi Neuvosto-Karjalan aluekomitean täysistuntoa, jossa syytettiin Kustaa Roviota joutumisesta suomalaisnationalistien talutusnuoraan. Uusi puoluejohtaja P. A. Irklis moitti puheessaan, että tasavaltaan oli haalittu työvoimaa Amerikasta ja kohdeltu heitä ”korkeimman lajin ja laadun työläisinä”. Maaliskuussa 1935 Leningradin ja Karjalan salaisen poliisin eli NKVD:n hallinnot saivat päälliköltään Genrih Jagodalta erittäin salaisen määräyksen. Käsky numero 55709 määräsi aloittamaan operaation ”Leningradin alueen ja Karjalan puhdistamiseksi kulakeista ja neuvostovastaisista aineksista”. Aluksi 22 kilometriä leveä rajavyöhyke piti puhdistaa väestöstä ja karkottaa Petroskoista ”luokkavieraat ainekset”. Kohta vyöhykettä laajennettiin sataan kilometriin ja sen asukkaat karkotettiin Uralille ja Siperiaan.²¹

Puhdistukset kohdistettiin Neuvosto-Karjalan poliittisesti aktiivisiin suomalaisiin, ja Gylling ja Rovio julistettiin syntipukeiksi ja erotettiin viroistaan vaarallisina nationalisteina. ”Fasistiseksi spioniksi” ja kansanviholliseksi leimattu Gylling yritti turhaan pelastaa nahkansa katumalla julkisesti. Karjalan entinen päämies teloitettiin kesäkuussa 1938 Moskovassa vakoilusta ja salaliitosta tuomittuna.²²

Josif Stalinin yksinvaltaisesti johtama politbyroo teki heinäkuussa 1937 kuuluisan päätöksen. Se velvoitti sisäasiain kansankomissaarin Nikolai Ježovin käynnistämään joukkoterrorin koko maassa ja allekirjoittamaan kuuluisimman käskynsä numero 00447.²³ Niin sanottu ”kulakkikäsky” määräsi tekemään selvää ”mitä armostomimmin neuvostovastaisten aineiden joukkiosta”, siis varakkaiksi leimatuista talonpojista eli ”kulakeista”, mutta myös lukuisista muista ”vihollisista”.

21 Katso esimerkiksi: Takala 2021, 188–226; Rentola 1994, 23–53; Rentola 2016, 10–11; Kangaspuro 2000, passim; Vihavainen 1998, 112–113; Kamppinen 2019, passim.

22 Rentola 1994, 54–60; Eero Elfvengren & Einar Laidinen 2012, 220–224. Takala 2021, 188–253.

23 Katso käskystä ja sitä seuranneista käskyistä: Lubjanka, Stalin i glanoje upravlenije gosbezopasnosti NKVD 1937–1938, 273–281, 607–615, passim.

”Vihamielisimmät ainekset” piti vangita heti ja teloittaa sen jälkeen, kun niin sanottu troikka²⁴ oli käsitellyt heidän asiansa. Vähemmän vaaralliset voitiin sulkea gulagiin. Vielä elokuussa 1937 annettiin käsky 00485, niin sanottu ”kansallisuuksien operaatio”, jonka nojalla piti likvidoida ”puolalaisten tuhotyö- ja vakoiluryhmien” toiminta. Sen hengessä oli mahdollista ottaa kiinni paitsi maahan laittomasti saapuneita loikkareita, amerikansuomalaisia ja punapakolaisia myös pienempiä suomalaisryhmiä.²⁵ ”Kansallisuuksien operaatiolla” oli katastrofaaliset vaikutukset Neuvostoliiton etnisiin vähemmistöihin – myös suomalaisiin.²⁶

Operaatiot muodostivat suuren terrorin kovan ytimen. Stalinin tarkasti valvomissa puhdistuksissa oli kyse äärimmäisen keskitetystä toiminnasta, joka alkoi kesällä 1937 ja päättyi marraskuussa 1938. Mittaluokka ja intensiteetti olivat

-
- 24 ”Troikkia” eli kolmikoita oli muodostettu jo vuonna 1935 tasavaltoihin, alueille ja aluepiireihin, joissa ne hoitivat tuomioita hyvin itsenäisesti. Troikkaan kuului paikallisen kommunistisen puolueen sihteeri, NKVD:n hallinnon päällikkö ja ylisyyttäjä. Kaikki troikkien käsittelemät jutut lähetettiin Moskovaan, jossa ne alistettiin sisäasiain kansankomissaarin ja Neuvostoliiton ylisyyttäjän muodostaman ”dvoikan” eli kaksikon hyväksyttäväksi. Syksyllä 1938 toimintaa tehostettiin vielä entisestään. Kaikille alueille perustettiin niin sanotut ”erikoiskolmikot”. Nämä tuomioistuimet saivat langettaa syytetyille jopa kymmenen vuoden tuomioita ”hallinnollisina rangaistuksina”. Myöhemmin valtuuksiin lisättiin mahdollisuus sellaiseen kuolemantuomioon, jotka voitiin julistaa suljettujen ovien takana syytettyjä näkemättä ja kuulematta. Sanomattakin oli selvää, ettei erikoistuomioistuimien päätöksistä ollut edes teoriassa mahdollista valittaa.
- 25 On jossakin määrin tulkintakysymys, voidaanko suuren terrorin yhteydessä puhua erikseen NKVD:n ”suomalaisoperaatiosta”. Tutkijat eivät ole löytäneet valtakunnallista käskyä, jossa vainon kohteeksi olisi määritelty nimenomaan suomalaiset. Jos sellainen on annettu, sitä ei ole vielä löydetty. Se kuitenkin tiedetään melko varmasti, että on olemassa päätösluonnos, jonka mukaan rankaisutoimet piti ulottaa suomalaisiin sekä ”karjalaiseen ja yleensä suomalaisugrilaiseen” väestönosaan. Myös se on tunnettua, että Karjalan NKVD-päällikkö lähetti Leningradin alueen päällikölle joulukuussa 1937 kirjeen, jossa hän puhui nimenomaan suomalaisoperaatiosta. Myöskään Moskovan päämajasta Uralin NKVD:lle lähetettyä käskyä ei voida sivuuttaa suomalaisten asemaa arvioitaessa: joulukuussa 1937 päivätyn paperin mukaan nimenomaan ”puolalaisten ja itämerenkansallisuuksiin kuuluvien” loikkarien pidätyksiä piti kiihdyttää. Tammikuun lopussa 1938 NKVD:lle annettiin lupa jatkaa operaatiota ”puolalaisten, latvialaisten, saksalaisten, virolaisten, suomalaisten” ja monien muiden kansallisuuksien ”vakoilu- ja tihutyötoiminnan murskaamiseksi”.
- 26 Hlevnjuk 2020, 203–218. Katso myös esimerkiksi: Getty & Naumov, 2008, passim; Getty & Naumov 2010, passim.

poikkeuksellisia: operaatioiden aikana pidätettiin kaikkiaan 1,6 miljoonaa ihmistä, joista yli 700 000 tuomittiin ammuttaviksi.²⁷ Keskimäärin 1 500 ihmistä surmattiin joka päivä.²⁸

Pelkästään maaliskuun 1937 ja huhtikuun 1938 välisenä aikana Karjalassa tuomittiin kuolemaan 8 744 ihmistä. Terrorissa oli selvä etninen pohjavire, sillä tuomituista 3 771 voitiin lukea karjalaisiin ja 1 929 suomalaisiin. Tyypillisessä tapauksessa tuomio toisti samaa kaavaa: syytetty yhdistettiin ”salaliittoon” ja ”Suomen vastavakoilun” perustamaan ”valkobandiittien” terroristijärjestöön, jonka väitettiin värvänneen Karjalasta satoja agentteja ja tuhotyöntekijöitä. Syytteet olivat miltei poikkeuksetta tekaistuja ja hatarasti perusteltuja, mutta se ei pelastanut kiinniotettuja vaan useimmat teloitettiin.²⁹ Vangittujen omaiset häädettiin asunnoistaan ja karkotettiin pois rajan läheisyydestä, mutta menivät he minne hyvänsä, varjona heitä seurasivat syytökset Suomen kätyrinä toimimisesta.

27 ”Kulakkikäskyn” perusteella tuomittiin 767 000 henkilöä marraskuun alkuun 1938 mennessä; 387 000 tuomioista oli kuolemantuomioita. Kansallisuuksia vastaan tähdätyn operaation vastaavat luvut olivat 328 000 ja 237 000. Todellisuudessa luvut kasvoivat hieman suuremmiksi, sillä operaatiot jatkuivat ainakin marraskuun puoliväliin saakka. Nämä kaksi operaatiota sulki sisään yli 80 prosenttia suuren terrorin kaikista pidätyksistä ja yli 90 prosenttia kaikista kuolemantuomioista.

28 Hlevnjuk 2020, 203–218.

29 KA, THA, TLM, Petroskoin ympäristössä, muttei Sandarmohissa tai Punakankaalla ammutut; KA, THA, TLM, Sandarmohissa ammutut; KA, THA, TLM, Punakankaalla ammutut; KA, THA, TLM, muualla Karjalassa kuin Petroskoin ympäristössä ammutut; KA, THA, TLM, Karjalassa leirille tuomitut.

Amerikansuomalaiset

Suomalaisen neuvostosiirtolaisuuden toisen aallon nostattivat edellisessäkin luvussa mainitut amerikansuomalaiset. Ilmiö saavutti huippunsa 1930-luvun alkupuoliskolla, mutta oikeastaan se oli alkanut jo aiemmin. Amerikansuomalaisten piirissä USA:ssa ja Kanadassa käynnistyi pieni muuttoaalto Neuvostoliittoon muutamia vuosia ensimmäisen maailmansodan jälkeen. Tärkeimpinä pontimina olivat lokakuun vallankumous ja Neuvosto-Venäjänsynty, jotka herättivät innostusta vasemmistolaisten amerikansuomalaisten joukossa. Moni vannoi sosialismin nimiin ja haaveili mahdollisuudesta päästä luomaan uutta, parempaa maailmaa. Juhlapuheiden sanoin tahdottiin ”työn tasavaltaan” todistamaan omin silmin yhteiskunnallisten kokeilujen ”riemumarssia” ja kapitalistien kuristusotteesta vapaata elämäntapaa.

Kun Neuvostoliitto käynnisti ensimmäisen viisivuotissuunnitelman vuonna 1928, ulkomaalaisten asiantuntijoiden ja teknikoiden tarve kasvoi voimakkaasti. Valtiovetoinen värväys aloitettiin pian tämän jälkeen ja kohdistettiin erityisesti vasemmistopiireihin. Pohjois-Amerikkaan perustettiin toukokuussa 1931 Neuvosto-Karjalan Teknisen Avun toimisto, joka värväsi tulijoita ja keräsi varoja Karjalan avustamiseen. Neuvostoliittoon muuttaneista amerikansuomalaisista valtaosa tuli metsä- ja rakennusteollisuuden sekä kalatalouden palvelukseen. Amerikansuomalaisia työskenteli Karjalassa, mutta jonkin verran myös muualla Neuvostoliitossa, kuten Donbassissa rakennustyömailla, Dneprin voimaloiden patotyömailla ja Gorkin eli nykyisen Nižni Novgorodin autotehtaan tuotantolinjoilla. Vaikka 1930-luvun suuri lama kiihdytti amerikansuomalaisten lähtöhaluja, läheskään kaikki muuttajista eivät olleet työttömiä. Joukossa oli runsaasti suhteellisen hyvin toimeentulevia perheellisiä ammattimiehiä, joilla oli varaa tuoda Neuvostoliittoon arvokkaita työkaluja, kuten autoja, traktoreita, työkoneita ja jopa kokonaisia tuotantolaitoksia.³⁰

Neuvostoliittoon muutti yli 7 000 amerikansuomalaista. Vuonna 1930 heitä saapui ainakin 500 ja seuraavana vuonna pitkälti yli 3 000. Vuonna 1932 muuttajia oli ilmeisesti päälle 2 000, mutta tätä seuraavina vuosina enää joitakin satoja vuodessa. Vuonna 1935 tilastoitiin vain muutamia kymmeniä amerikansuomalaisia lähtijöitä. Muuttoaalton hiipuminen johtui erityisesti Neuvostoliiton tuottamasta katkerasta pettymyksestä. Ravinto, asunnot ja terveydenhoito eivät tyydyttäneet amerikansuomalaisia, jotka olivat ehtineet tottua huomattavasti vauraampaan

30 KA, THA, TLM, Missing in Karelia -projektin luettelot USA:sta ja Kanadasta saapuneista suomalaisista; KA, EK-Valpo, pääosasto, postisensuuriaineisto, Neuvostoliiton eri kolkista 1930-luvulla saapuneiden kirjeiden kopiot; Vanhala 2021, passim; Sevander 2000, passim.

elämäntapaan. Monet amerikansuomalaisista palasivat tai pyrkivät palaamaan saman tien takaisin. On arvioitu, että muutamassa vuodessa jopa puolet amerikansuomalaisista poistui Neuvostoliitosta USA:n tai Kanadan passin turvin tai muin keinoin.³¹

Kuvio 11. Amerikansuomalaiset idealistit perustivat Kommuna Kylväjän 1920-luvun alussa Donin aroille. Valokuva on otettu Kylväjän konttorin edustalla ensimmäisinä toimintavuosina. *Harri Vanhalan arkisto*

31 Golubev & Takala 2014, 69–156; Engman 2005, 393–400.

Loikkaarit

Suurimman suomalaistulvan Neuvostoliitossa nostattivat niin sanotut ”loikkaarit” tai ”yliloikkaarit”, itään salatein siirtyneet. Neuvostoliiton rajavartiolaitoksen historian mukaan vuosina 1930–1934 pidätettiin kaikkiaan 12 950 laittomasti saapunutta suomalaista. Luku on suuntaa antava minimimäärä, sillä läheskään kaikki loikkaarit eivät päätyneet virallisiin neuvostotilastoihin. Aukottomia arkistotietoja ei jäänyt myöskään suomalaisviranomaisille: tietoa kertyi usein vain sellaisista henkilöistä, jotka olivat loikkauksen jälkeen yhteydessä Suomen viranomaisiin. Tutkimuskirjallisuudessa on usein esitetty, että 1930-luvun loikkareita olisi ollut 15–20 000. Luku on uskottavan oloinen muun muassa siksi, että se vastaa Etsivän Keskuspoliisin 1930-luvulla tekemää arviota.³²

Vuosikymmenen alkupuoliskolla syitä siirtolaisuuteen oli ainakin kolme. Suurimpana vaikuttimena oli talouslama, joka kuritti aikakauden Suomea ja muuta Eurooppaa. Työttömyys oli huipussaan vuonna 1932, jolloin Suomessa oli 81 350 työtöntä, eikä sosiaaliturvasta tietoakaan. Rajan takaa kuulunut kutsuhuuto kuulosti houkuttelevammalta kuin koskaan ennen tai sen jälkeen: vähintään 7 207 henkeä jätti kotimaansa siirtyäkseen itään. Vuonna 1930 lähtijöitä oli ainakin 1 174 ja seuraavana vuonna 2 488. Vuosina 1933 ja 1934 Suomessa tilastoituja lähtijöitä oli 1 361 ja 720, mutta tämän jälkeen ilmiö hiipui.³³

Loikkari-ilmiötä kiritti myös ankara poliittinen todellisuus. Vasemmisto oli puristuksessa 1930-luvun alun Suomessa, jossa Lapuan liike ja muu äärioikeisto esiintyivät uhmakkaina. Kommunisteja, mutta myös sosiaalidemokraatteja ja jopa liberaaleja porvareita vainottiin, kaapattiin ja pahoinpideltiin ”Lapuan lain” nimissä. Pelkästään kesän 1930 aikana Neuvostoliiton rajalle muilutettiin 213 henkeä.

Kolmanneksi lähtösyiksi voidaan nostaa nuoruuden seikkailunhalu. Loikkausmatkoille lähdettiin usein salaa jalkaisin Kuusamon, Kuolajärven ja Suojärven korkeudelta tai veneellä Suomenlahden, Laatokan ja Petsamon rannoilta. Jos aitoja lähtöhaluja oli, rajan yli oli mahdollista karata. Runsaasti lähtijöitä riitti erityisesti Kymenlaaksosta, Kemin ja Oulun seudulta sekä koko Oulun läänistä, joka käsitti myös Lapin. Noin 60 prosenttia loikkauksista toteutettiin Kainuun rajavartioston alueelta. Suosittuja loikkauspitäjiä olivat myös Viipuri, Kuusamo ja Kuolajärvi (Salla). Kun jäätä ei ollut, Kotkan seudulta ja jopa Helsingistä lähdettiin moottoriveneellä

32 KA, THA, TLM, loikkarien ja heidän omaistensa Suomen ulkoministeriölle osoittamat palautushakemukset; Kostainen 1987, passim; Saressalo 2010, 195–206.

33 Engman 2005, 400–402; Kostainen 1987, 30–72.

itään. Yleensä venekunnat pysäytettiin Neuvostoliiton puolella, mutta aika ajoin joku onnistui ajamaan aina Leningradin satamaan saakka. Talvella hiihrettiin Suomenlahden tai Laatokan yli jäitä myöten. Kotkassa ilmiö kasvoi traagisiin mittasuhteisiin: kaupungissa oli joitakin satoja ”Venäjän leskiä”, naisia, jotka odottivat sanaa itään loikanneilta miehiltään. Kemissä taas vallitsi suoranainen ”venäjänkuume”. Kaukokaipuu ei hillinneet edes ne kauhukertomukset, joita luettiin lehdistä ja kuultiin Neuvostoliitosta takaisin livistäneiltä suomalaisilta.³⁴

Vuonna 1931 Suomessa kiellettiin neuvostoliittolaisten radioasemien kuuntelu, mutta tämän jälkeenkin monessa kodissa seurattiin hartaasti Leningradin radion suomenkielisiä ohjelmia. Neuvostopropaganda pauhasi, ettei idässä ollut työtömyyttä eikä pulaa voileivästä sen enempää kuin rasvaisesta makkarasta. Myös hengenravintoa ja ilmaista terveydenhoitoa oli varaa tarjota koko kansalle, koska maassa ei ollut ”riistäjäkapitalisteja” eikä ”fasisteja”. Loikkareiden odotukset ”työväen Eldoradosta” olivat suuria, mutta useimmat saivat pettyä heti kättelyssä. Ensivaihtelma oli kolkko: loikkareita ei kaivattu, vaan heitä soimattiin laittomasta rajan ylittämisestä ja haukuttiin itsekkäiksi onnenonkijoiksi, ammattitaidottomiksi riippakiviksi ja jopa ”Suomen Ohranan agenteiksi”.

Henkisesti ja fyysisesti raskas tutkintavankeusaika kesti viikkoja, jollei jopa kuukausia. Sen päätteeksi tuomittiin yleensä laittomasta rajan ylittämisestä salaisen poliisin valvomaan kolmevuotiseen työkomennukseen. Ensimmäinen etappi oli karanteenileiri, josta loikkarit passitettiin joko työmaille tai erityisasutuksiin maan eri kolkkiin, toisinaan mahdollisimman kauas Suomen rajasta. Tyypillinen erityisasutuspaikka saattoi sijaita Äänisen takaisessa Karjalassa, mutta myös Siperian, Uralin tai Kazakstanin syrjäseudulla tai teollisuuskeskuksissa. Paljon riippui myös siitä, missä loikkari oli sattunut jäämään kiinni. Kannaksen suunnalta tavatut suomalaiset suljettiin Leningradin vankiloihin tutkimusten ajaksi. Kun paperit saatiin valmiiksi, loikkarit voitiin lähettää Syvärille Lotinapellostä koilliseen ”Svirstroin vapaalle työmaalle” tai Nevan varrelle Nevdubstroihin rakentamaan voimalaitoksia ja patoja.

Svirstroin parakkityömaata ei ollut suunniteltu tuhansiin kasvavalle ihmismäärälle, minkä takia jo vanhastaan heikot olot muuttuivat nopeasti aiempaakin kurjemiksi. Svirstroilla oli paljon poikamiehiä, jotka saivat nopeasti tarpeekseen ja karkasivat Suomeen ”voinhakuun”. Nevdubstroin työmaalla tapahtui samaa, mikä huomattiin myös Suomen puolella. Vuonna 1932 suomalaisviranomaiset tilastoivat

34 Kostiainen 1987, 57–98; Lähtenmäki 2022, 206–209; Siltala 1985, passim; Saressalo 2010, 191–195.

711 loikkarin palanneen kotimaahansa. Svirstroin ja Nevdubstroin työmaille jääneiden suomalaisten matka jatkui myöhemmin eteenpäin. Heitä komennettiin esimerkiksi Kuolan niemimaalla hieman Kantalahdesta pohjoiseen sijainneelle karulle Nivan voimalan eli Nivastroin rakennustyömaalle. Moni myös löysi itsensä Uralilta Nižni Tagilin vaunu- ja tiilitehtaan rakennustyömaalta, Kamenskin alumiinitehtaan rakennustyömaalta tai joltakin siperialaiselta sahalta.³⁵

Neuvosto-Karjalassa loikkarit suljettiin aluksi Petroskoin Golikovka-karateeni-leirille. Tutkimusten jälkeen loikkareita lähetettiin työmaille ja asutettiin Karjalan eri osiin, kuten Puudosin piiriin Äänisen taakse. Petroskoista suomalaisia passitettiin niin ikään Siperian Omskiin ja Tomskiin. Siperiassa ja Uralilla loikkarien asema oli ainakin aluksi huonompi ja turvattomampi kuin Karjalassa. Jos loikkari ei ollut saanut tai huolinut neuvostokansalaisuutta, hänen piti olla jatkuvasti hakemassa uutta oleskelulupaa, joka uusittiin vain kahdeksi kuukaudeksi kerrallaan. Tämä teki elämästä epävarmaa samoin kuin se, että loikkarien asemaa heikennettiin toistuvasti. Vuonna 1934 rikoslakiin lisättiin kohta, joka satoi loikkarit entistä tiukemmin ”turpeeseen”: henkilöä voitiin rangaista rikollisena, jos hänet tavattiin ilman sisäistä passia karkotusalueen ulkopuolella.³⁶

Neuvostoliitto ei laskenut loikkareita pois maasta kuin satunnaisesti. Suomalaiset olivat edullista työvoimaa, käytännössä orjatyövoimaa. Pelättiin myös propagandatappiota, jollaisen suomalaisten palauttaminen olisi vääjäämättä aiheuttanut. Toukokuussa 1937 Karjalan NKVD raportoi vanginneensa yhteensä noin 900 suomalaista pakoyrityksestä. Pidätetyt oli tapana passittaa kolmeksi vuodeksi Siperiaan ”pitkähäntäisten susien seuraksi”. Kaikki eivät koskaan saapuneet perille vaan kuolivat kuukauden kestäneellä junamatkalla Irkutskiin tai sitä seuranneella 650 kilometrin tuohivirsupatikalla kultakaivoksille.

Moni loikkari päätyi 1930-luvun puolivälin lähestyessä pakkotyöhön Etelä-Uralille. Miltei 2 000 suomalaista siirrettiin etappien kautta Sarovista pohjoismordvalaiselta luostarivankileiriltä Magnitogorskiin, jossa oli jo ennestään tuhatkunta suomalaista ja amerikansuomalaista. Magnitogorskin kaupunki, ensimmäisen viisivuotissuunnitelman ”musta timantti”, oli muodostunut, kun Stalin oli päättänyt keskittää

35 KA, THA, TLM, Tšeljabinskissa ja Sverdlovskissa tuomitut; Rislakki & Lahti-Argutina, 1997, 13–81; Muravjeva 2021, passim.

36 KA, EK-Valpo, pääosasto, postisensuuri, Neuvostoliiton eri kolkista 1930-luvulla saapuneiden kirjeiden kopiot; Kostiainen 1987, 107–163.

raskasta teollisuutta ja sotateollisuutta Etelä-Uralille.³⁷ Suomalaiset yrittivät sopeutua Magnitogorskiin, mutta pian matka taas jatkui. Satojen henkien ryhmiä alettiin pakkosijoittaa Uralin muihin teollisuuskeskittyymiin, kuten Tšeljabinskiin ja Kamenskiin.³⁸

Suuren terrorin pidätysaalto pyyhki Uralin yli syksyllä 1937. Suomalaisten vuoro oli joulukuussa, jolloin Etelä-Uralille saapui Moskovasta NKVD:n käsky. Sen hengessä Uralin ”suomalaisoperaatio” piti käynnistää tehokkaan häikäilemättömästi ja vangita kaikki Suomesta saapuneet loikkarit. Tuomiopapereita suollettiin liukuhihnatahtiin siksikin, että Moskovaan tuli lähettää vain viiden päivän välein albumeja eli juttukoosteita³⁹ pidätetyistä.⁴⁰ Vaikka laajamittaiset teloitukset käynnistettiin pian, vankimäärä nousi ennätysuureksi ja pakotti laajentamaan leirejä. Niskalaukaukselta tai muulta tuomiolta säästyneitä suomalaisia siirrettiin Kazakstanin Petropavlovskiin ja Karagandaan. Ensiksi mainitussa toimi lastenkoti, jolle oli päätetty keskittää kymmeniä orpoja. Jälkimmäisen suomalaiset oppivat tuntemaan karvaasti työleiristään, joka oli yhteydessä Karlagin valtavaan, 800 000 vankia syövereihinsä nielleeseen leiriverkostoon.⁴¹

37 Etelä-Uralille rakennettiin 1930-luvulla yli 200 uutta teollisuuslaitosta ihmisuhreja säästämättä. Uralille suljettiin yli kolmasosa Neuvostoliiton kaikista kulakeista ja erikoiskarkotetuista. KA, EK-Valpo, pääosasto, postisensuuri, Neuvostoliiton eri kolkista 1930-luvulla saapuneiden kirjeiden kopiot; Rislakki & Lahti-Argutina 1997, 65–129; Kotkin 1995, 37–105.

38 KA, EK-Valpo, pääosasto, postisensuuri, Neuvostoliiton eri kolkista 1930-luvulla saapuneiden kirjeiden kopiot; KA, THA, TLM, Tšeljabinskissa ja Sverdlovskissa tuomitut; Kostiainen 1987, 120–125; Rislakki & Lahti-Argutina 1997, 65–129.

39 Albumit otettiin käyttöön joulukuussa 1937. Nämä yhteen nidotut koosteet kätkivät sisäänsä sadan ihmisen tiedot niin, että jokaiselle henkilölle oli varattu yksi sivu. Sivulla kerrottiin lyhyet elämäkertatiedot ja vangitsemisen syyt sekä tehtiin ehdotus kategoriasta, johon vanki pitäisi sijoittaa: 1. ammuttavaksi vai 2. leirille. Albumin vahvasti allekirjoituksellaan paikallinen troikka, johon kuuluivat NKVD:n hallinnon päällikkö, puolueen aluekomitean sihteeri ja ylisyyttäjä. Albumin vastaanottaja oli NKVD:n päällikön Nikolai Ježovin ja ylisyyttäjän Andrei Vyšinskin erikoiskomissio. Tämä niin sanottu dvoikka eli kaksikko ei ehtinyt aina edes avata kaikkia albumeja, sillä niitä tuli solkenaan Neuvostoliiton eri kolkista viiden päivän välein. Luvat ampumisiin ja leirituomioihin annettiin silti yleensä melko nopeasti.

40 KA, THA, TLM, Tšeljabinskissa ja Sverdlovskissa tuomitut; Rislakki & Lahti-Argutina 1997, 130–176.

41 Neuvostoliiton hajotessa 1991 Uralin suomalaisten lapset joutuivat taas uuteen asemaan. Viimeisen väestönlaskennan mukaan esimerkiksi Kazakstanissa oli yli tuhat suomalaista tai inkerinsuomalaista, joista monet olivat jääneet sinne leireiltä vapauduttuaan. Uudessa tilanteessa heitä kohdeltiin Kazakstanissa venäläisinä.

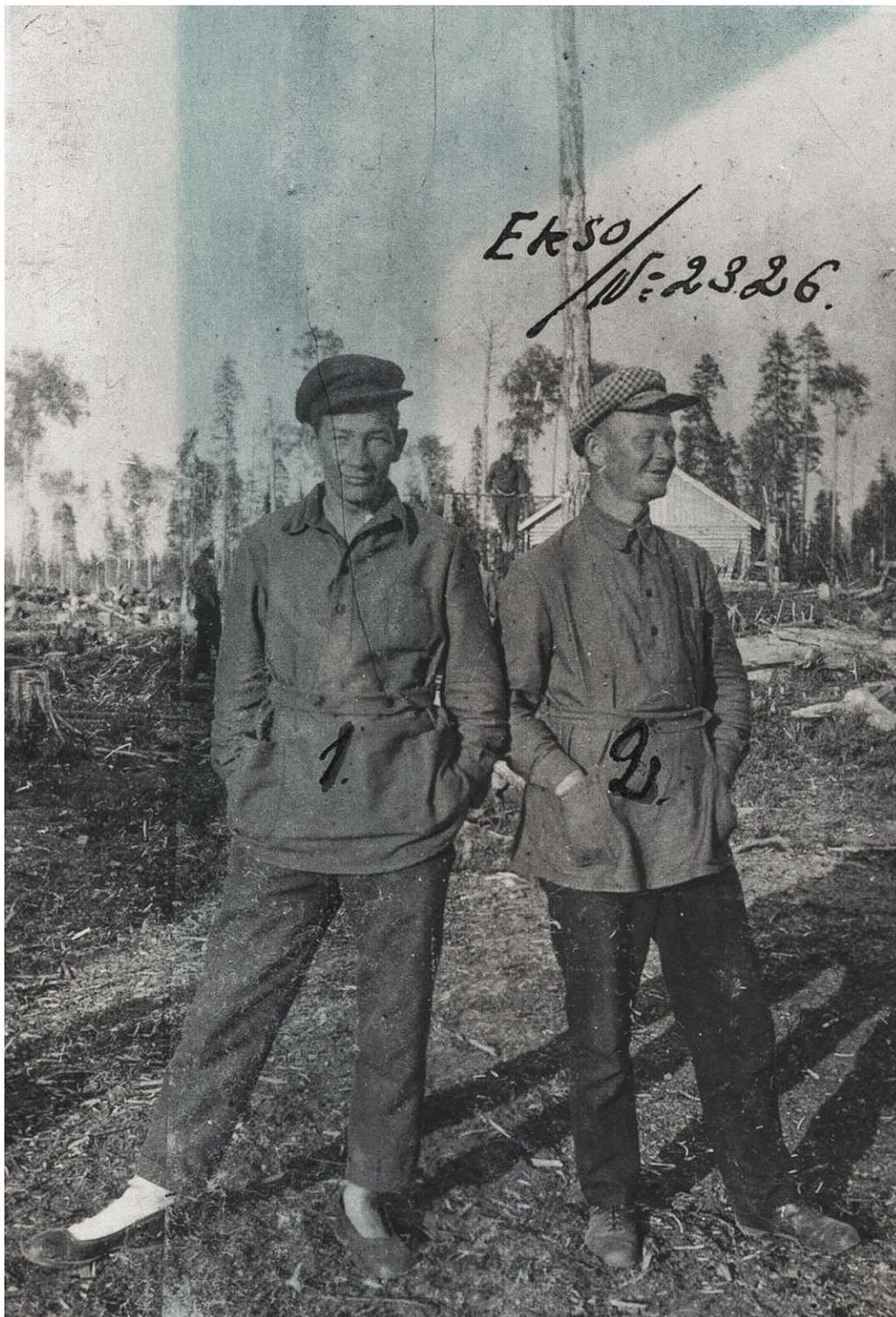
Toisen maailmansodan aikana 1941 Neuvostoliitto mobilisoi ”viholliskansallisuuksista” niin sanotun työarmeijan. Käytännössä työarmeijalaiset (trudmobilizovannyje) olivat vankeja, jotka suljettiin keskitysleireille. Loka-marraskuussa 1942 työarmeijaan sidottiin 18–55-vuotiaat suomalais-, amerikansuomalais- ja inkeriläismiehet. Useimmat suomalaisista sijoitettiin Tšeljabinskin alueen leirille rakentamaan terässulattoa. Kuri oli kovaa ja elämä niin sietämätöntä, että satoja suomalaisia menehtyi.⁴²

Kuvio 12. Neuvostoliitosta salatein Suomeen palanneita rajaloikkareita kesällä 1936 Kurtin karanteenissa. *Museovirasto*

42 KA, THA, TLM, työarmeijalaiset; KA, THA, TLM, Kazakstanissa olleet suomalaiset; Rislakki & Lahti-Argutina 1997, 189–218.

Kuvio 13. Matti Pentikäinen ja Emil Kekki tuntemattomassa paikassa 1930-luvun alkupuoliskon Neuvostoliitossa. *Kansallisarkisto, EK-Valpo*

Kuvio 14. Aino Maria Jokela ja tuntematon suomalaisnainen 1930-luvun alkupuoliskon Neuvostoliitossa. *Kansallisarkisto, EK-Valpo*

V Stalinin vainovuosien suomalaisuhrit⁴³

Terroritilastot

1930-luvun puolivälin Neuvostoliitossa eli karkeasti ottaen 30 000 suomalaista, joiden elämä muuttui rajusti suuren terrorin äärimmäisinä vuosina.⁴⁴ Aiheesta on kirjoitettu runsaasti, mutta erityisesti arviot suomalaisuhrien määrästä vaihtelevat muutamasta tuhannesta miltei 40 000:een. Miksi luvut eroavat niin hämmentävän paljon? Mitä uusin tutkimustieto kertoo suomalaisten tuomittujen määristä?

Seuraavien alalukujen terroritilastot perustuvat ”Suomalaiset Venäjällä 1917–1964” -tutkimushankkeen tietoihin. Kansallisarkiston hankkeessa on käyty useaan kertaan läpi kaikki ne Suomen kansalaiset ja entiset kansalaiset, joiden tiedetään saaneen tuomion suuren terrorin vuosina.⁴⁵

Erityisesti uutiskielessä toistellaan itsestään selvänä faktana, että Stalinin vainoissa tapettiin kymmeniätuhansia suomalaisia.⁴⁶ Korkea luku on puhutteleva ja kuulostaa uskottavalta, mutta sopiiko se liiankin hyvin siihen mielikuvaan, joka meillä on Stalinin diktatuurista? Journalisteilta, mutta monta kertaa myös tutkijoilta unohtuu niiden määritelmien tekeminen, joita ilman suomalaisuhrien määrää on mahdoton arvioida luotettavasti.

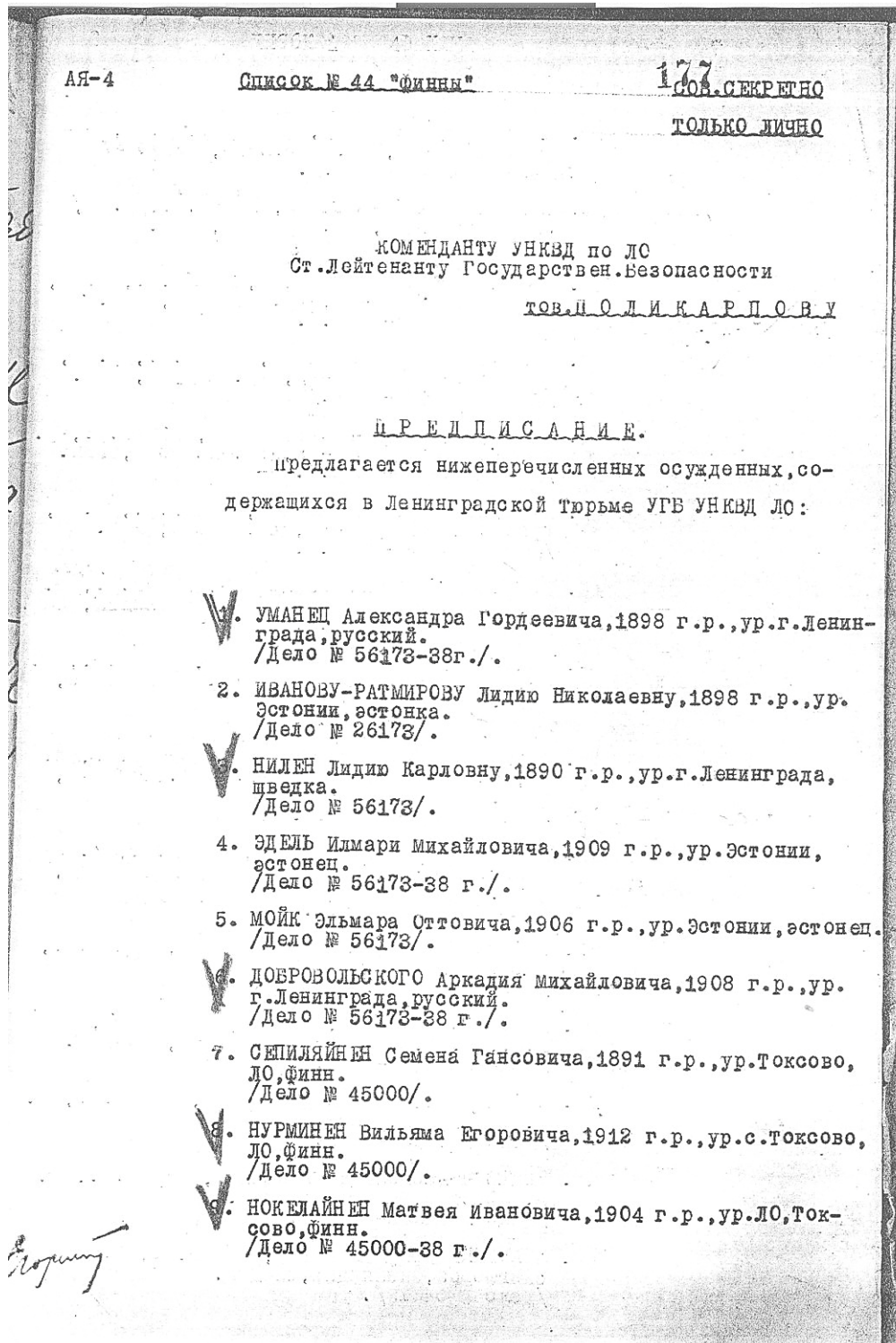
43 Tämä luku ja sen alaluvut perustuvat Aleksii Mainion tutkimuksiin. Katso erityisesti: Mainio 2024, passim.

44 Takala 2021, 19.

45 Mainio 2024, passim.

46 Katso esimerkiksi: Länsi-Suomi 27.7.2023, Stalinin vainoissa murhattiin pitkälti etnisyyden perusteella jopa 25 000 suomalaista, jotka halusivat rakentaa omanlaisensa kommunistisen ihannevaltion Karjalaan; Helsingin Sanomat 27.1.2020, Stalinin vainoissa kuoli suomalaisia kuin talvisodassa, mutta uhreja on tutkittu vähän.

Kuvio 15. Lista ammuttaviksi tuomituista suomalaisista, inkerinsuomalaisista, virolaisista ja venäläisistä. Leningradin alueen NKVD:n erityistöikka syytti tuomittuja vakoilusta siitä huolimatta, että todisteet olivat tekaistuja. *Kansallisarkisto, tutkimushankkeen arkisto*

Ensinnäkin jää vastaamatta, mitä oikeastaan tarkoitetaan ”Neuvostoliiton suomalaisilla”. Neuvostoliiton tapaisessa monietnisisessä imperiumissa suomalaisuus on kaikkea muuta kuin yksinkertainen ja pysyvä asia. Venäjällä ja Neuvostoliitossa suomalaisuus muuttui, muokkautui ja sekoittui jatkuvasti. Voi hyvin sanoa, että jokainen sukupolvi keksi suomalaisuuden uudelleen. Esimerkiksi 1800-luvun lopulla Pietariin asettunut savolainen oppipoika ajatteli suomalaisjuuristaan eri tavalla kuin hänen lapsensa 1930-luvun Leningradissa. Omalla tavallaan suomalaisuuden käsitti myös sellainen 1930-luvulla Siperiaan pakkosiirretty inkerinsuomalainen, joka ei ollut koskaan käynytäkään Suomessa vaan asunut koko ikänsä Venäjän keisarikunnassa ja Neuvostoliitossa.

Merkitykseltään ja olemukseltaan suomalaisuus Neuvostoliitossa oli liukuvaa ja riippuvaista määrittelijöistään. Muun muassa inkeriläiset tunnustettiin suomalaisiksi erityisesti kielensä ja luterilaisuutensa takia, mutta selvää oli, että eri etnisten ryhmien suomalaisuudessa oli suuria eroja. Hankalia kysymyksiä ovat myös seka-avioliitoissa syntyneet lapset: säilyvätkö esimerkiksi venäläisen isän ja suomalaisen äidin lapset ja lapsenlapset suomalaisina? Missä määrin suomalaisuus on riippuvaista kielestä? Miten pitäisi suhtautua Neuvostoliiton suomensukuisiin kansoihin?

Suomalaisuuden etninen ja kulttuurinen määrittely on äärimmäisen vaikea, jos ei mahdoton tehtävä 1930-luvun Neuvostoliitossa.⁴⁷ Seuraavilla sivuilla ei yritetä määrittellä suomalaisuutta, vaan lähestytään asiaa toisesta näkökulmasta: kun tekstissä puhutaan suomalaisista, viitataan Suomen kansalaisiin tai entisiin kansalaisiin, siis sellaisiin ihmisiin ja sukuihin, joilla oli verevä side joko Suomen suuriruhtinaskuntaan tai tasavaltaan. Juuri heihin suuri terrori kohdistui erityisen rajusti. Uhrien joukossa olivat moninkertaisesti yliedustettuina sellaiset Suomen kansalaiset tai entiset kansalaiset, joilla oli tai oli hiljattain ollut sukulais- ja kirjeyhteyksiä Suomeen.⁴⁸ Inkeriläisillä ei yleensä tällaisia suhteita ollut eikä voinutkaan olla, sillä heidän esivanhempansa olivat asettuneet asuinalueilleen jo 1600-luvulla. Suomi-suhteiden puuttuminen selittää osaltaan sitä, että inkeriläisten suhteellinen osuus suuressa terrorissa tuomituista ei ole likimainkaan yhtä suuri kuin Suomen kansalaisten.⁴⁹

47 Katso suomalainen-käsitteestä ja sen liukuvuudesta: Engman 2004, 21–32.

48 Kansallisarkisto (KA), tutkimushankkeen arkisto (THA), tietokannan lähdematrikkelit (TLM), suuressa terrorissa tuomitut Suomen kansalaiset ja entiset kansalaiset.

49 KA, THA, TLM, suuressa terrorissa tuomitut inkeriläiset. Tutkimushankkeessa on käyty läpi tiedossa olevat inkerinsuomalaisten tuomiot: niistä nähdään, että suuressa terrorissa tuomittiin ainakin 3 800 inkeriläistä, joista miltei 3 000 korkeimpaan.

Toinen julkisuudesta tuttu tautologinen käsite on ”Stalinin vainot”.⁵⁰ Sitä viljellään itsestäänselvytenä, vaikka miltei poikkeuksetta hämäräksi jää, mitä sillä tarkalleen ottaen tarkoitetaan. Käsitettä saatetaan käyttää iskevänä sanaparina, joka sulkee sisäänsä joko Neuvostoliiton tai vähintäänkin Stalinin hirmuvallan kaikki ihmisoikeusrikokset aina 1930-luvun puhdistuksista kulakkivainoihin, Ukrainan holodomoriin, gulagvankileireihin ja sotavuosien raakuuksiin saakka. Tässä merkityksessä se toimii eräänlaisena Neuvostoliiton tai sen verisimmän yksinvaltiaan pitkänä mustana kirjana. Toisaalta julkisuudessa käsitteellä viitataan myös tarkkarajaisempaan ajanjaksoon, vuosien 1937–38 suureen terroriin. Tähän maailmanhistoriallisestikin poikkeukselliseen väkivallanpurskahdukseen tuntuisivat tiivistyvän useimmat niistä mielikuvista, joita Stalinin vainoista puhuttaessa halutaan nostaa etualalle: Moskovassa suunnitellut puhdistusoperaatiot, Neuvostoliiton alueille annetut teloitus- ja vankileirikiintiöt ja sadattuhannet niskalaukaukset.

Näillä sivuilla Stalinin vainoilla tarkoitetaan vuosien 1937–38 suurta terroria, joka oli väkivallaltaan ja intensiteetiltään ennenkuulumaton. Se erosi tunnistettavasti muista poliittisen terrorin muodoista, kuten etnisten, sosiaalisten ja poliittisten väestöryhmien mielivaltaisista pakkosiirroista ja karkotuksista, jotka olivat leimaa-antavia Stalinin valtakaudelle. Yhtä lailla väkivalta poikkesi siitä, miten vankileirejä ja nälkää käytettiin Neuvostoliitossa poliittisen vastarinnan murskaamiseen. Suuressa terrorissa väkivalta oli äärimmäisen suunnitelmallista ja kylmäveristä: sadat tuhannet salaisen poliisin NKVD:n kiinniottamista ihmisistä oli tarkoitus tappaa yksi toisensa jälkeen teloittamalla. Vahingoille ja tuottamuksellisuudelle ei jäänyt paljoakaan sijaa, kun kiintiöt linjasivat yksiselitteisesti ammuttavien ja vankileireille suljettavien määrät. Käytännössä jokainen pidätetty piti yksilöidä, tutkia ja tuomita osana tiukan hierarkkista, byrokraattista väkivaltakoneistoa. Puhdistusoperaatioiden päävastuullisista ei jäänyt epäselvyyttä: viime kädessä vastuussa oli pyramidin ylin kivi, Josif Stalin.⁵¹

Suomalaisiin kohdistunutta terroria ja siitä tehtyjä tutkimuksia läpikäytäessä törmätään ristiriitaisiin tutkimustuloksiin. Historiantutkija Hannu Rautkallio kirjoittaa ”suuressa vihassa” 1930-luvulla tuhoutuneen ”enemmän suomalaisia kuin talvisodassa, arviolta 25 000–30 000 henkeä”. Luku on aivan liian suuri siitä huolimatta,

50 Katso esimerkiksi: Suomen Kuvalehti 8.9.2023, Suomessa tunnetaan holokausti, muttei Stalinin vainoissa surmattujen suomalaisten kohtaloita, tutkija sanoo; Iltä-Sanomien 17.1.2023, Stalinin vainojen tutkijoita harmittaa. Kiinnostava aineisto jäi saamatta Venäjän hyökkäyssodan vuoksi.

51 Katso suuren terrorin hierarkkisuuudesta esimerkiksi: Hlevnjuk 2020; Mainio 2024, passim.

että osa selittyy Rautkallion käyttämällä tulkinnanvaraisilla rajauksilla ja käsitteillä. Hän tulkitsee suomalaisuhreiksi paitsi ”suomalaiset” myös ”suomalaisiksi laskettavat karjalaiset” erittelemättä kumpaakaan ryhmää.

Myös Rautkallion koko 1930-lukuun kiinnittyvä aikarajaus herättää kysymyksiä epätasällisyydessään: vaikka vuosikymmenellä toteutettiin lukuisia pakko- ja sortotoimia, varsinainen tuhoamispolitiikka, siis harkittu, kiintiöihin nojaava tappaminen ajoittuu erityisesti suuren terrorin vuosiin 1937–38.⁵² Ylisuuria arvioita ovat esittäneet muutamat muutkin tutkijat, mutta listaa on turha jatkaa.⁵³ Jo nyt esille nostettu esimerkki auttaa ymmärtämään, miten helppoa kymmentuhatlukuja on esittää tutkimustuloksina, mutta äärimmäisen työlästä todistaa oikeiksi.

Mitä uhrimäärien uskottavuuteen tulee, Irina Takala on toista maata. Neuvostoliiton suomalaisia ja vainojen historiaa vuosikymmeniä tutkineen historioitsijan arviot nojaavat laajaan lähdepohjaan ja pitkään perspektiiviin. Takalan mukaan suuressa terrorissa tuomittiin karkeasti arvioiden 11 100 suomalaista, joista 9 100 ”korkeimpaan” eli kuolemaan.⁵⁴ Takalalle – ja luonnollisesti myös Kansallisarkiston tutkimushankkeelle – ohittamattoman tärkeitä lähtökohtia ovat muun muassa Memorial-kansalaisjärjestön keräämät tiedot yhtä hyvin kuin Eila Lahti-Argutinan, Leonid Gildin, Mihail Braudzen ja Aimo Ruususen matrikkelit.⁵⁵

Tutkimushankkeelle keskeisistä, mutta vähemmän terroritutkimukseen käytestä lähdeaineistoista kannattaa nostaa esiin ainakin kaksi: Etsivän Keskuspoliisin ja Suomen Kommunistisen Puolueen arkistot Kansallisarkistossa. Jälkimmäinen on onnistuttu hankkimaan kopioina Moskovan vanhasta puoluearkistosta (RGASPI) Helsinkiin.⁵⁶ Arvokkaita, suomalaisten kohtaloita avaavia lähdeaineistoja on saatu

52 Rautkallio 1995, 9–11, passim.

53 Katso epätarkoista uhriluvuista esimerkiksi: Lappalainen 2019, passim; Haikara 2023, passim. Samasta teemasta katso myös: Reuter 2023, 234–237, passim. Katso Reuterin työn kritiikistä tarkemmin: Mainio 2024, passim; Savolainen 2024, 113–117.

54 Takala 2001, 208–209.

55 Kansan arkisto (KArk), Aimo Ruususen arkisto, Ruususen tekemä 3 865-sivuinen matrikkeli Neuvostoliiton suomalaisista, päivitetty 28.2.2024; Ruusunen 2020, passim; Ruusunen 2022, passim; Lahti-Argutina 2002, passim; Gildi & Braudze 2010, passim. Katso Memorialin toiminnasta ja tietokannoista: <https://ru.openlist.wiki>.

56 KA, Etsivä Keskuspoliisi-Valtiollinen Poliisi (EK-Valpo); KA, RGASPI, fondi 516 Suomen Kommunistinen Puolue (SKP).

Kansallisarkistoon myös muun muassa Kazakstanin, Georgian ja Ukrainan arkistoista.⁵⁷ Tuoretta lähdepojaa ovat kartuttaneet niin ikään Kansallisarkiston ja SKS:n kansalaiskeräyksiä tulokset.⁵⁸

Kuvio 16. Lokakuun lopulla 1938 osuuskaupan vartija Johan Kyllönen tuomittiin kuolemaan "Suomen tiedustelun agenttina". Leningradin alueen NKVD toteutti Kyllösen ja kymmenien muiden tuomittujen teloitukset vain viikkoa myöhemmin 1. marraskuuta Levassovassa. *Kansallisarkisto, Tutkimushankkeen arkisto*

47
РАССЕКРЕТИРОВАНО

Следдело № 55418-38г. Ш ОТДЕЛ УГБ УНКВД ЛО.
ПО ДЕЛУ ОБВИНЯЕТСЯ:

82 **КЮЛЛЯНЕН** Иован Иоганович, 1872 г.р., ур. Финляндии, г. Куопие, Финн, гр. СССР, б/п., до ареста сторож конторы охраны.

И. Иован **АРЕСТОВАН** 5/УП-1938 года.

в том, что в 1922 г. нелегально бежал из Советского Союза в Финляндию.
В 1923 году в Финляндии был завербован для шпионской работы в СССР в пользу Финляндии чиновником отделения финской охраны в Териоках и в том же году нелегально переброшен им на территорию Советского Союза.
В 1929 г. связался с резидентом финской разведки ЯНСОН, по заданиям которого собрал и передал ему для финской разведки шпионские сведения.
За шпионскую работу получал от финской разведки денежное вознаграждение.

ВИНОВНЫМ СЕБЯ ПРИЗНАЛ ПОЛНОСТЬЮ.

СЕКРЕТАРЬ ОБЛАСТНОГО КОМИТЕТА ВКП/б/ ШТЫКОВ /67

НАЧ. УНКВД ЛО - Комиссар Госбезопасности III ранга ЛИТВИН

ПРОКУРОР ЛЕНОБЛАСТИ: БАЙСНИКОВ /Мбай

СЕКРЕТАРЬ Ст. Лейтенант Госбезопасности: БГОРОВ /Сирин

"25" октября 1938г.
г. Ленинград.

Лично принадлежащее имущество **КОНФИСКОВАТЬ**

57 KA, THA, arkistokopiot, SBU:n arkisto, kopioitu NKVD-suomalaisaineisto; KA, THA, arkistokopiot, Georgian sisäasiainministeriön arkisto, kopioitu NKVD-suomalaisaineisto; KA, THA, arkistokopiot, Kazakstanin syyttäjävirston arkisto, kopioitu NKVD-suomalaisaineisto.

58 KA, THA, kansalaiskirjeet, tutkimushankkeelle saapuneet päälle 2 000 kirjettä; Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (SKS) arkisto, Stalinin vainojen muistot -keräyshankkeen aineisto.

Alueellinen tarkastelu

Suuren terrorin suomalaisuhreja on hyödyllistä tarkastella alueittain. Eniten tuomioita annettiin kolmella alueella: Uralin vuoriston ympäristössä, Karjalassa ja Leningradissa. Raskaan teollisuuden, voimalaitostyömaiden ja kaivosten leimamalla Uralin alueella ammuttiin ainakin 572 suomalaista. Heidän lisäksi 157 suomalaista suljettiin vankileireille tai vähintäänkin vangittiin kuukausien ajaksi. Loppusaldo oli kova: miltei puolet alueelle päätyneistä suomalaisista otettiin kiinni. Pidätetyistä noin 80 prosenttia tuomittiin kuolemaan, mikä kertoo paljon väkivallan kaavamaisesta luonteesta. Kun Moskovasta saapui käsky suomalaisten pidättämisestä, Uralin NKVD:lle jäi vain rajallisesti harkintavaltaa teloitus- ja vankileirikiintiöiden toimeenpanon suhteen. Moskovasta voitiin toki anoa korkeampia tuomiokiintiöitä, mutta alaspäin oli käytännössä mahdotonta, vaarallistakin tulla.

Uralin suomalaisterrorin verisin päivä tunnetaan hyvin: 13. maaliskuuta 1938 Tšeljabinskin lähistöllä teloitettiin ainakin 241 suomalaista. Vain kolme päivää aiemmin samassa paikassa oli ammuttu 118 suomalaista. Valtaosa tuomituista oli Suomessa 1800-luvun lopulla tai 1900-luvun alussa syntyneitä loikkarimiehiä, mutta myös kymmeniä naisia teloitettiin. Ammuttujen asuinpaikoiksi mainittiin muun muassa Zlatoust, Kamensk-Uralski, Tšerbakul, Tšeljabinsk, Kusa, Nižni Ufalei ja Kyštym. Tuomiopapereissa toistuivat niin ikään alueen yhteiskunnallista todellisuutta kuvaavat työpaikat: ompeluverstas, Uralin alumiinitehtaan rakennustyömaa, lämpölaitoksen rakennustyömaa, saapasverstas, leipomo, kauppa, ”tehdas numero 78”, lääketehdas, raskaiden työkonoiden tehdas, metsätyömaa ja titaaniouhos. Ammattikunnista olivat vahvasti edustettuina räätälit, metsätyöläiset, muurarit, rapparit, suutarit, sekatyömiehet, kirvesmiehet, työläiset, betonimiehet, vartijat, höylääjät, viilarit, autonkuljettajat ja palomiehet.⁵⁹

Karjalassa uhrimäärät nousivat vielä suuremmiksi: vähintään 2 582 suomalaista ammuttiin. Lisäksi ainakin 727 rahdattiin vankileireille, minkä seurauksena Karjalassa tuomittujen yhteismäärä nousi huomattavan korkeaksi, yli 3 300:aan. Luku vastasi hieman yli 50 prosenttia kaikista suuressa terrorissa tuomituista suomalaisista. Karjalassa pidätettyjen ennuste oli miltei yhtä huono kuin Uralin alueella: 78 prosenttia pidätetyistä päätyi hiekkakuopan reunalle. Jos Karjala jaetaan pienempiin osiin, havaitaan, että väkivalta keskittyi määrällisesti pääkaupunki Petroskoihin ja varsinkin sen lähistöön. Samaan aikaan kun Petroskoin ympäristössä teloitettiin miltei 2 200 suomalaista, Karjalan muilla alueilla yhteisluku jäi alle 400:aan.

⁵⁹ KA, THA, TLM, Tšeljabinskissa ja Sverdlovskissa tuomitut. Katso suomalaisten terroritilastojen luvuista erityisesti: Mainio 2024, passim.

Vesistöistään ja metsistään tunnettujen takamaiden teloituskasuksina toistuvat varsinkin Vienan Kemi, Aunuksen kaupunki, Rukajärvi, Puudos ja Kantalahti. Niiden teloitukset eivät vaikuta erityisen korkeilta, mutta tämä ei ole koko totuus: suhteelliset vaikutukset harvaanasuttujen seutujen paikallisyhteisöihin olivat usein järjestyttäviä. Esimerkiksi Kalevan ja Repolan piirit lukeutuvat suuresta terrorista eniten kärsineisiin.

Petroskoin naapurustossa sijaitsivat suuren terrorin kuuluisimmat suomalaisten teloituspaiikat: Sandarmoh ja Krasnyi bor eli Punakangas. Ensiksi mainitussa ammuttiin ainakin 755 ja jälkimmäisessä 579 suomalaista. Useimmat teloitetuista olivat Suomessa syntyneitä, mutta yleisesti ottaen joukko oli kirjavampi kuin Uralilla. Mukana oli loikkareita sekä Amerikasta ja keväällä 1918 Suomesta saapuneita, jos kohta myös pienempiä Neuvostoliittoon päätyneitä suomalaisryhmiä. Petroskoi, Kontupohja ja Vilga toistuivat monien asuinpaikkoina. Myös Karjalassa uhrien ammattijakauma kuvasi sattuvasti yhteiskunnallisia ja sosiaalisia oloja: maalareita, rakennustyöläisiä, työläisiä, putkimiehiä, puuseppiä, metsätyöläisiä ja konemiehiä, jos kohta myös sivistyneistön edustajia, kuten entisiä Suomen eduskunnan kansanedustajia, löytyi teloitettujen listoilta. Työpaikatkin olivat kuvaavia: paperitehdas, suksitehdas, Karelstroi, louhos, vesivoimalaitos, uittokonttori, traktoriasema, polttopuulaitos, autokorjaamo, spriitehdas, metsäpunti, valtioniita, käsityöartteli, kirjapaino, Kansallinen teatteri, keskikoulu ja musiikkiopisto.⁶⁰

Leningradin pohjoispuolella, Levassovan metsissä kaivettiin urakalla hautoja: vanhassa pääkaupungissa ammuttiin 827 suomalaista ja arviolta joitakin satoja tuomittiin vankileireille. Tyypillisessä tapauksessa mies teloitettiin ja vaimo lapsineen joutui leiri- tai vähintäänkin karkotuskierteeseen. Ammutuista useimmat olivat Leningradissa syntyneitä tai sinne Suomesta muuttaneita, mutta mukana oli myös satoja sellaisia suomalaisia, jotka oli siirretty tuomittaviksi Leningradiin Muurmanskin alueelta. Viimeksi mainittujen joukossa oli kymmeniä kalastajia samoin kuin useampia moottoriveneen kapteeneita, konemiehiä, metsätyöläisiä, uittomiehiä, kolhoosilaisia, eläintenhoitajia, hevosajureita ja työttömiä. Leningradinsuomalaisten ammatit taas kuvastivat kaupunkilaista elämäntapaa:

60 KA, THA, TLM, Petroskoin ympäristössä, muttei Sandarmohissa tai Punakankaalla ammutut; KA, THA, TLM, Sandarmohissa ammutut; KA, THA, TLM Punakankaalla ammutut; KA, THA, TLM, muualla Karjalassa kuin Petroskoin ympäristössä ammutut; KA, THA, TLM, Karjalassa leirille tuomitut. Katso Karjalan luvuista myös: Tšuhin 1999, passim.

ratavartija, konduktööri, mekaniikko, rappari, teknologi, sensori, näyttelijä, toimittaja, insinööri, laaduntarkastaja, siivoja, ahtaaja, kirjaston työntekijä, matematiikan opettaja, dosentti, postiljooni ja saarnaaja.⁶¹

Alueelliset erot alkavat kirkastua tarkasteltaessa Länsi-, Lounais- ja Keski-Siperian vainoja. Tjumenin, Omskin ja Tomskin alueilla tuomittiin yhteensä 353 suomalaista, joista 127 ”korkeimpaan”. Jos Länsi-Siperian terroritilastoja verrataan Uralin, Karjalan ja Leningradin lukuihin, havaitaan, ettei tappotahti ollut läheskään yhtä kiivas: vangituista reilulle 35 prosentille langetettiin kuolemantuomio. Valtaosa kiinniotetuista suomalaisista selvisi 10 vuoden vankileirituomiolla suuren terrorin vuosista, jotka tiivistyivät yhteen päivämäärään: 22. lokakuuta 1938 Omskin alueen troikka nuiji päätöksen miltei 270 suomalaisen kohtalosta. Tuomiot ehdittiin julistaa ennen valtakunnallisten puhdistusoperaatioiden lopettamista, mutta suuri osa niistä peruutettiin jo seuraavana vuonna Tarassa toimineen NKVD:n erityiselimen päätöksellä.

Luonteenomaista Tjumenin, Omskin ja Tomskin väkivallalle oli, ettei likimainkaan kaikkia 18–50-vuotiaita suomalaismiehiä pidätetty missään vaiheessa niin kuin suuren terrorin ankarimmissa paikoissa. Yllättävän monet säästyivät tuomiolta ja saivat jatkaa ammateissaan sahatyöläisinä, koneenkäyttäjinä ja vastaavina, vaikkei ilo pelastumisesta muodostunut kovinkaan pitkäksi: useimmat suomalaisista pakoettiin toisen maailmansodan vuosina Tšeljabinskin alueen työarmeijaan.⁶²

Suomalaisuus oli hengenvaarallista myös Baikaljärven vaikutuspiirissä Irkutskissa Etelä-Siperiassa. Ainakin 39 alueen suomalaisen voidaan todistaa joutuneen teloitettavaksi tai vankileirille, mutta ilmeistä on, että tuomittuja oli todellisuudessa joitakin kymmeniä enemmän. NKVD teki alueen suomalaisista pidätyslistoja, joille kirjatuista voidaan tunnistaa vain reilut 70 prosenttia. Yhteistä sekä tunnistettaville että tunnistamattomille suomalaisille oli miltei poikkeuksetta, että he olivat tulleet Neuvostoliittoon 1930-luvun alkupuoliskolla loikkareina ja päätyneet työläisiksi

61 KA, THA, TLM, Leningradissa ammutut suomalaiset; KA, THA, yksittäiset asiakirjakopiot, Leningradin NKVD:n lista 53 vangitusta suomalaisesta, 31. lokakuu 1938.

62 KA, THA, TLM, Omskin, Tomskin ja Tjumenin alueilla tuomitut; KA, THA, TLM, työarmeijalaiset; KA, THA, yksittäiset asiakirjakopiot, kopiot Irkutskin NKVD:n tekemistä Gunnar Pölläsen kuulustelupöytäkirjoista ja niiden ohessa olevista kymmenien vangittujen nimiluetteloista, marraskuu 1937–elokuu 1938.

Irkutskin sahoille. Sujetihan taajamassa asunut 31-vuotias kotiemäntä Tyyne Kallio oli sukupuolensa takia poikkeus, joka vahvisti säännön: muut tuomitut suomalaiset olivat miehiä, yleensä 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä syntyneitä.⁶³

Neuvosto-Kazakstanissa langetettiin tuomio vähintään 68 suomalaiselle. Rangaistuskäytännöt erosivat laajan neuvostotasavallan eri kolkissa, mutta tavanomaisin tuomio oli lyhyt: yhteensä 40 suomalaista teloitettiin Pohjois-Kazakstanin alueoikeuden, Etelä-Kazakstanin aluetriikan tai muun tuomioistuimen päätöksellä. Yhtäläisiä kehityskaaria todistettiin Neuvosto-Ukrainassakin. Sinne oli muuttanut muutamia satoja Suomessa syntyneitä ja kymmeniä amerikansuomalaisia muun muassa kaupunki-, teollisuus- ja patotyömaiden sekä Mustanmeren ja auringon vetäminä. Eteläisen rannikkoalueen terroritilastoista voidaan nostaa esiin Krimille ja varsinkin Jaltan ympäristöön kasvanut pienen pieni suomalaiskeskittymä, jonka rivejä suuren terrorin väkivaltaisuuDET harvensivat miltei kymmenellä hengellä.⁶⁴

Kauas itään, Habarovskin alueelle oli kulkeutunut kymmeniä suomalaisia, joista ainakin 18 pidätettiin. Paikallisena erityispiirteenä voidaan pitää varsinkin sitä, ettei useimpia kiinniotettuja koskaan tuomittu vaan heidät vapautettiin syyttöminä viimeistään kesällä 1940. Kolme suomalaista nostettiin teloituslistalle lähinnä siksi, että heidät oli satuttu pidättämään muita aikaisemmin, jo puhdistusten ensimmäisinä kuukausina. Myöhemmin vangittujen puolella oli aika: suuri terrori ja siihen liittyneet valtakunnalliset operaatiot ehdittiin lopettaa, ennen kuin mielikuvitukselliset syytteet saatiin tutkittua ja käsiteltyä oikeudessa. Varkaudessa syntynyt ja Nikolajevsk-na-Amuressa asunut Einar Kankainen oli tyyppiesimerkki huono-onnisista: 50-vuotias sorvaaja pidätettiin helmikuussa työpaikallaan joki-laivasatamassa ja teloitettiin elokuussa 1938 kotikaupungissaan, mutta maine palautettiin kohta Stalinin kuoleman jälkeen.

Punaisen imperiumin pääkaupungissa uhrien yhteiskunnallinen profiili ja jakauma oli erilainen kuin muilla Neuvostoliiton alueilla: Moskovan metropolissa ja sen ympäristössä otettiin kiinni reilut 50 Suomen kansalaista tai entistä kansalaista, joista yli 30 ammuttiin erityisesti Butovan ja Kommunarkan taajamissa kaupungin ulkopuolella. Leikkaus harvensi tuntuvasti kaupungin parisataapäisen suomalaisyhteisön rivejä. Kiinniotettujen joukossa pistävät silmään paitsi Suomen Kommunistisen Puolueen ja virkamieskunnan edustajat myös kirvesmiesporukat,

63 KA, THA, TLM, Neuvostoliiton eri alueilla tuomitut. Katso suomalaisten terroritilastojen luvuista erityisesti: Mainio 2024, passim.

64 KA, THA, TLM, Neuvostoliiton eri alueilla tuomitut; KA, THA, TLM, Kazakstanissa olleet suomalaiset; KA, THA, TLM, Ukrainassa olleet suomalaiset.

joita oli Yleisliittolaisen maatalousnäyttelyn, neuvostojen talon ja Suomen lähetystön rakennustyömailla. Väkivaltakoneiston myllyyn joutuneisiin eliitin edustajiin lukeutuivat esimerkiksi Karjalan entiset nimimiehet Edvard Gylling ja Kustaa Rovio sekä pidempään Moskovassa vaikuttanut Heikki Kaljunen.⁶⁵

Summa puhdistuksesta

Suuressa terrorissa tuomittiin miltei 6 200 suomalaista, joista reilut 4 700 korkeimpaan. Luku on suuri paitsi absoluuttisesti myös suhteellisesti: vähintään 20 prosenttia Neuvostoliitossa olleista Suomen kansalaisista tai entisistä kansalaisista vangittiin ja riepoteltiin oikeuteen loppukesän 1937 ja syksyn 1938 aikana. Yleisin kohtalo oli ”korkein”: yli 75 prosentille suomalaistuomituista langetettiin kuolemantuomio. Pahimpia paikkoja olivat Uralin, Karjalan ja Leningradin ympäristöt. Paremmat selviytymismahdollisuudet kiinniotetuilla oli esimerkiksi Siperian eri kolkissa, joissa suomalaisia suljettiin selvästi enemmän vankileirille kuin teloitettiin. Vaikka useat menehtyivät vankeudessa nälkään, tauteihin ja yleiseen kurjuuteen, gulagissa oli sentään pientä toivoa selviytymisestä ja jopa armahduksesta.

Ilmeistä on, että tuomittuja oli todellisuudessa enemmän kuin lähteistä pystytään aukottomasti löytämään ja varmentamaan. Näiden ”kadotettujen sielujen” määrällä on spekuloitu paljon, mutta kun huomioidaan tietyt tilastolliset reunaehdot, saadaan arvioihin enemmän uskottavuutta. Ensinnäkin pitää tiedostaa, paljonko Neuvostoliitossa oli suomalaisia ennen suurta terroria ja sen jälkeen. Toiseksi on hyvä painaa mieleen, millä alueilla heille langetettiin eniten tuomioita. Uralin, Karjalan ja Leningradin terroristilastoista puuttuu muutamia satoja, muttei kuitenkaan tuhansia suomalaisia. Kymmeniä suomalaisia uupuu myös Neuvostoliiton eri alueiden tuomilistoilta. Vaikuttaisikin loogiselta, että tuntemattomia uhreja olisi nelinumeroisen luku 1 000–2 000:n väliltä. Kun tuomitut ja todennäköisesti tuomitut lasketaan yhteen, summaksi tulee 7 200–8 200. Tätä paljonkaan suuremmat luvut eivät tunnu uskottavilta kuin sillä ehdolla, että tarkasteltavien suomalaisten ryhmää laajennetaan inkeriläisiin. Jos heidät otetaan mukaan laskelmaan, suomalaisten uhrimäärä nousee vähintään 3 800:lla aina 11–12 000:een saakka.⁶⁶

65 KA, THA, TLM, Neuvostoliiton eri alueilla tuomitut. Katso Moskovan 1930-luvun tilanteesta taustaksi: Gardberg & Kaihovirta 2022, passim; Krekola 2006, passim; Uitto 2013, passim.

66 KA, THA, TLM, suuressa terrorissa tuomitut inkeriläiset. Inkeriläisten määrästä myös erityisesti: Gildi & Braudze 2010, passim.

Vaikka suomalaisten tuomioluvut ovat korkeita, on oleellista ymmärtää, että kovat kohtalot olivat tyypillisiä monille muillekin etnisille ryhmille. Tiedetään karkealla tarkkuudella, että suuressa terrorissa teloitetuista yli 700 000 ihmisestä vähintään 236 000–250 000 lukeutui Neuvostoliiton vähemmistöihin. Pelkästään puolalaisia ammuttiin päälle 111 000, saksalaisia 42 000, latvialaisia 17 000, virolaisia 8 000 ja romanialaisia 5 000, minkä takia ei ole liioittelua sanoa, että kyse oli myös etnisestä puhdistuksesta.⁶⁷ Terrorin avulla Neuvostoliitto valmistautui sotaan ja siivosi raja-alueitaan suomalaisten tapaisista epäilyttäviksi leimatuista ihmisryhmistä, joiden kuiskittiin juonittelevan hyökkääjän kanssa. Pelot olivat vainoharhaisia, mutta loogisia sitä taustaa vasten, että Neuvostoliitto pysyi kasassa väkivallalla.

Terrorin etninen, jos kohta myös poliittinen ja sotilaallinen pohjavire, näkyi suomalaisuhrien profiilissa. Valtaosa tuomituista oli naimattomia tai perheellisiä miehiä parhaassa työiässä. Silmäänpistävän monet olivat tulleet Neuvostoliittoon laittomasti loikkareina 1930-luvun alkupuoliskolla. Maahanmuuttajilla ei useinkaan ollut turvaverkostoja eikä erityisempää ammatillista osaamista, mistä syystä heidät oli helppo leimata tarpeettomiksi ihmisiksi, sellaisiksi ”loiseläjiksi”, ”tuholaisiksi” ja ”vakoojiksi”, joilla oli käytännöllistä täyttää Moskovasta annetut kiintiöt. Suomalaisloikkareita vainottiin puolustuskyvyttöminä, jos kohta myös sellaisina, joiden metsästämiseen Moskova sormella osoittaen kannusti. Sitä mukaa kun kansallisuuksien operaatio joulukuussa 1937 laajeni, vainokohteet tarkentuivat ja myös suomalaiset, virolaiset, liettualaiset ja bulgaarialaiset loikkaarit nostettiin tikunnokkaan: heidät mainittiin kansallisuuksien operaation latvialaisen linjan⁶⁸ papereissa tuhottavina.

Käskykirjoissa nousivat esiin myös muut sellaiset ryhmät, jotka ovat yliedustettuina suuren terrorin uhreissa: suomalaiset punaupseerit ja amerikansuomalaiset eivät voineet olla joutumatta väkivaltakoneiston rattaisiin tilanteessa, jossa Moskova käski erikseen vainoamaan ”sotilaita” ja ”ulkomaalaisia”. Kauhistuttavan tilanteen löysivät edestään myös lukuisat SKP:n vaikuttajat politiikan, talouden, tieteen ja kulttuurin piirissä. Vuosikausien ajan heidän oli annettu edistää sellaista nationalistista tulkintaa kommunismista, jota uudessa tilanteessa vierastettiin Stalinin komennossa kuin ruttoa.

Suuri terrori ei ollut koko totuus vähemmistöihin kohdistetusta sorrosta, mutta se oli suvereenisti häikäilemättömintä ja kylmäverisintä väkivaltaa Stalinin Neuvostoliiton historiassa: suuri osa kiinniotetuista oli tarkoitus tuhota tai tehdä

67 Kostyrtšenko 2001, 132; Mainio 2024, passim; Takala 2021, 208–209.

68 Katso latvialaislinjasta: Riekstiņš 2012, passim.

muilla keinoin poliittisesti hengettömiksi. Tämä oli poikkeuksellista ja äärimmäistä verrattuna moniin muihin väkivallan muotoihin, jotka olivat 1930-luvun Neuvostoliitolle tyypillisiä. Esimerkiksi kun inkeriläisiä ja muita vähemmistöjä karkotettiin Leningradin ympäristöstä ja raja-alueilta, tuhannet joutuivat tuuliajolle ja menehtyivät kurjissa oloissa heitteille jätettyinä. Vaikka lopputulos oli kylmäävä, useimpia pakkosiirretyistä ei ollut tarkoitus järjestelmällisesti ja aktiivisesti hävittää maan päältä. Samaa voidaan sanoa niistäkin sadoista suomalaisista, jotka menehtyivät toisen maailmansodan aikana työarmeijaan pakotettuina tai Kazakstaniin karkotettuina. He olivat selvästi enemmän välinpitämättömyyden ja laiminlyöntien kuin suurelle terrorille ominaisen loppuun saakka laskelmoidun tuhoamispolitiikan uhreja.

Suuren terrorin viimeisenä päivänä Neuvostoliiton vanha suomalainen maailma oli maan tasalla. Paluuta entiseen ei ollut, vaikkei kaikkia suomalaisia ollut tapettu. Kovimman uhrin olivat antaneet varsinaiset tuomitut, mutta teloitettujen ja vangittujen ohella kärsimysten tielle oli ajettu myös heidän perheenjäsenensä ja muut läheisensä. Vaikkei näitä ihmisiä ollut paiskattu oikeuteen eikä ammuttu sormontun reunalle, he ja heidän lapsensa olivat vähintäänkin syrjittyjä ja epäilyksen alaisia.

VI Tapaustutkimuksia

Leningradin suomalaiskommunistit kansallisuuspolitiikan sanansaattajina Neuvosto-Inkerissä⁶⁹

Pietarin alue oli vuosisatojen ajan Venäjän suomalaisväestön keskus. Inkerin-suomalaiset olivat asettuneet alueelle 1600-luvulla jo ennen Pietarin kaupungin perustamista. Pietarin vetovoiman kasvaessa 1800-luvun mittaan Suomen suuriruhtinaskunnasta muutti kaupunkiin muutamia kymmeniätuhansia työperäisiä siirtolaisia, pietarinsuomalaisia. Keväällä 1918 Pietariin ja Inkeriin saapui vielä tuhansia Suomesta paenneita punaisia, jotka nousivat paikallisen suomalaisväestön poliittiseksi eliitiksi. Vuoden 1926 väestönlaskennan mukaan Leningradissa ja Inkerissä asui noin 15 000 Suomen alamaista ja noin 120 000 inkerinsuomalaista.

Sotien välisen ajan Leningradin suomalaista historiaa on käsitelty aiemmissä tutkimuksissa rajallisesti, mutta tilanne on muuttunut aivan viime vuosina Jesse Hirvelän esitarkastusvaiheessa olevan väitöskirjan ja artikkelien ansiosta. Tämä alaluku perustuu täysin niihin havaintoihin ja johtopäätöksiin, joita Jesse Hirvelä on tehnyt ”Suomalaiset Venäjällä 1917–1964”-hankkeen tutkijana.

Leningradin punapakolaiset ovat jääneet Neuvosto-Karjalan suomalaishistorian varjoon. Heidän roolinsa on usein sivuutettu myös Inkeriä käsittelevässä tutkimusperinteessä. Punapakolaiset johtivat monipuolista suomenkielistä propaganda-, kustannus- ja koulutustoimintaa Leningradissa ja kohdistivat toimiaan Inkerin maaseudulle. He hyötyivät bolševikkien kansallisuuspolitiikasta, joka tarjosi vähemmistökansallisuuksille myönnötyksiä. Tarkoituksena oli vahvistaa bolševikkien asemaa ei-venäläisillä alueilla.

Punapakolaisten oli määrä tukea bolševikkeja vallankumouksen levittämisessä Suomeen, mikä salli heille liikkumavaraa kansallisuuspolitiikan toteuttamisessa Leningradin alueella. Myös Tarton rauha ja lupaukset inkerinsuomalaisten

⁶⁹ Alaluvun lähteistä katso: Hirvelä & Jänis-Isokangas 2022; Hirvelä, Jesse & Laakkonen 2023; Hirvelä 2024a; Hirvelä 2024b. Kirjoituksessa on hyödynnetty ja siteerattu vahvasti myös Hirvelän lokakuussa 2025 esitarkastukseen jätettyä väitöskäsikirjoitusta: Inkerin punaiset suomalaistajat: Suomalaiset kommunistit bolševikkien kansallisuuspolitiikan kohteina ja toteuttajina Leningradin alueella 1918–1938. Helsingin yliopisto 2025 (2026).

kulttuuriautonomiasta vahvistivat osaltaan suomalaisten punapakolaisten asemaa Inkerissä. Neuvosto-Inkeristä tuli suomenkielisine kouluineen ja kyläneuvostoineen sosialistisesti suomalaiskansallinen, muttei juurikaan inkerinsuomalaisten itsensä hallinnoima kulttuurialue.

Bolševikkien kansallisuuspolitiikka vaikutti Leningradin ja Inkerin suomalaisiin aivan niin kuin muihinkin Neuvostoliiton länsialueiden vähemmistöihin ja diaspora-kansallisuuksiin, kuten puolalaisiin, saksalaisiin ja virolaisiin. Suomenkielisen toiminnan kukoistuskauti oli seurausta niistä poliittisista uudistuksista, jotka olivat tyypillisiä Neuvostoliiton kansallisuuspolitiikalle.⁷⁰

Suomalaiset punaiset toteuttivat bolševikkien kansallisuuspolitiikkaa Leningradin alueella niin, että heidän oma asemansa vahvistui. He käyttivät inkerinsuomalaisia, mutta myös muita itämerensuomalaisia vähemmistöjä perusteena erilaisten suomenkielisten oppilaitosten perustamiselle. Näihin laitoksiin lukeutui Lännen vähemmistökansallisuuksien kommunistisen yliopiston (LVKY) suomalainen sektori, joka koulutti suomalaisia siirtolaisia. Puoluetyöntekijöiksi koulutettuja kaadereita hyödynnettiin muun muassa SKP:n maanalaisessa toiminnassa Suomessa sekä Syvärin voimalatyömaalla (Svirstroi) johtotehtävissä.

Leningradissa perustettu Kustannusliike Kirja oli suomalaistamisen lippulaiva. Se ylläpiti ja laajensi suomen kielen asemaa Neuvostoliitossa ja tarjosi venäjää taitamattomille suomalaisille työpaikkoja vielä 1930-luvun lopullakin. Myös suomenkieliset kyläneuvostot ja muut hallinnolliset elimet olivat näyte kansallisuuspolitiikasta. Tavoitteena oli kasvattaa vähemmistökansallisuuksiin lukeutuneiden kommunistien lukumäärää ja roolia neuvostoyhteiskunnassa. Monilukuinen inkeriläisväestö oli leningradilaisten kommunistien valttikortti kilpailussa resursseista, mutta myös ongelma. Yhteydet Suomeen, suomen kielen asema ja rajan läheisyys kasvattivat turvallisuuselinten epäilyjä inkerinsuomalaisia kohtaan.

Punapakolaiset tulkitsivat Neuvostoliiton kansallisuuspolitiikkaa suomalaiskansallisesti. Tämä näkyi inkerinsuomalaisiin, inkerikkoihin ja vepsäläisiin kohdistuneissa asenteissa, kirjoituksissa ja toimissa. Punapakolaiset eivät täysin tunnustaneet vähemmistöjen oikeuksia omaan kieleen ja kulttuuriin, vaan he edistivät suomen kielen ja suomenkielisen koulutuksen asemaa heimoaatteellisessa ja kulttuuri-kolonialistisessa hengessä. Punapakolaiset esittivät inkeriläiset ”takapajuisena” heimokansana, jota he sivistivät kielen, koulutuksen ja kulttuurin avulla osana neuvostovaltion modernisaatiopyrkimyksiä.

70 Kansallisuuspolitiikasta ja sen vaikutuksista esimerkiksi: Hirsch 2005; Martin 2001.

Punaisten suomalaiskommunistien toimet ja kirjoitukset osoittautuivat kohta-lokkaiksi suuren terrorin vuosina 1937–38. Ne leimattiin ”fasisti-Suomea” hännysteleväksi nationalismiksi. Esimerkiksi yhteys Suomessa asuneisiin sukulaisiin voitiin nostaa esiin syyteperusteena. Raskaana vaakakupissa painoivat myös Suomen kansalaisuus tai entinen kansalaisuus ja etninen suomalaisuus. Suuri terrori kosketti myös karkotettuja inkerinsuomalaisia. Tähtäimessä olivat varsinkin älymystön, kuten opettajakunnan, edustajat samoin kuin karkotuksesta palanneet talonpojat.

Kuvio 17. Suomenkielisten aikakauslehtien toimituksen väkeä Leningradissa. *RGASPI*

Kohtalona pakkotyö: yliloikkarimatka Svirstroin patotyömaalta Uralin tehtaille⁷¹

Suomesta Neuvostoliittoon lähteneitä laittomia rajanylittäjiä on käsitelty useissa eri tutkimuksissa. On selvitetty itään suuntautunutta muuttoliikettä ja suomalaisten poliittista toimintaa Neuvostoliitossa. Jukka Rislakki ja Eila Lahti-Argutina ovat kirjassaan ”Meillä ei kotia täällä” (1997) kuvanneet niiden suomalaisten elämää, jotka laittoman rajanylityksen jälkeen joutuivat turvallisuuspoliisi OGPU:n määrääminä Syvärin patotyömaalle Svirstroille ja sitten Sarovin karanteenileirin kautta Uralin rakennustyömaalle.⁷²

Kansallisarkiston tutkimushankkeessa tuoreet tulokset ja aineistot sekä vanhojen aineistojen uusi tarkastelu ovat tuoneet lisää valoa 1930-luvun laitottoman siirtolaisuuden historiaan. Aikaisempi tutkimus ei ole syventynyt Neuvostoliiton rankaisupolitiikan luonteeseen eikä selittänyt, miksi 1930-luvulla maahan tulleita suomalaisia kohdeltiin täysin eri tavoin kuin sinne aikaisemmin 1918 ja pian sen jälkeen saapuneita. Myös Suomen kommunistisen puolueen (SKP) toiminta ”taloudellisten pakolaisten” kysymyksessä on vaatinut laajempaa tarkastelua. Kansallisarkiston hankkeessa tällaisesta tutkimuksesta on vastannut Ira Jänis-Isokangas, jonka tietokirjaan ja artikkeleihin nyt käsillä oleva alaluku pohjautuu vahvasti.

Entisen Venäjän imperiumin alueista syntyneissä uusissa valtioissa todistettiin sisällissotien lisäksi laitaoikeiston esiinmarssia sekä taloudellista ahdinkoa. Suomalaiset eivät olleet ainoa siirtolaisryhmä, joka ylitti Neuvostoliiton rajan laittomasti. Suurimman laittomien rajanylittäjien ryhmän muodostivat ”puolalaisloikkarit”, joita oli 1930-luvun lopulla arviolta vähintään 15 000, joidenkin arvioiden mukaan jopa 100 000.⁷³ Määrä oli niin suuri, että mukaan mahtui useita kansallisuuksia, joita yhdisti lähinnä se, että he olivat olleet Puolan toisen tasavallan (1918–1939) kansalaisia. Monet siirtolaisista olivat valkovenäläisiä, ukrainalaisia tai juutalaisia, jotka olivat eri syistä joutuneet pakenemaan Neuvostoliittoon.

Neuvostoliiton oma politiikka selitti osaltaan sitä, miksi siirtolaisvirta lännestä itään käynnistyi. Maailmanvallankumouksen toivossa se tuki tukahdutettuja ja vainottuja kansallisia kommunistipuolueita ja rahoitti niiden aatteellista työtä ja maanalaista

71 Alaluvun lähteistä katso: Jänis-Isokangas 2025; Jänis-Isokangas 2022; Jänis-Isokangas 2024; Hirvelä, Jesse & Ira Jänis-Isokangas 2022.

72 Rislakki, Jukka & Eila Lahti-Argutina 1997, passim.

73 Kamenskih 2020, 76–88.

toimintaa. Neuvostoliittoa ylistävä propaganda synnytti vahvan mielikuvan rajan takana siintävästä eldoradosta, paikasta, jossa työtä ja leipää riitti kaikille. Toisin kuin suuren laman ja työttömyyden kuristamassa lännessä, Neuvostoliiton suunnitelmataloudessa tarvittiin kipeästi työvoimaa.

Suomalaisten ylijarjaiset suhteet vahvistivat niitä samoja mielikuvia, joita SKP:n propaganda pyrki synnyttämään. Tietoa rajan takaa saatiin muun muassa Neuvostoliitossa asuvien sukulaisten ja ystävien lähettämistä kirjeistä. Varsinkin Lapin, Kuusamon, Kainuun ja ylipäänsä itäisemmän Suomen rajaseuduilla sekä Kymenlaaksossa kuulopuheet neuvostotalouden ja teollisuuden noususuhdanteesta ja yhteiskunnallisista uudistuksista koettiin houkutteleviksi.

Myös poliittinen ilmapiiri ja äärioikeiston nousu kirittivät siirtolaisuutta. Suojeluskunnat ja työnantajajärjestöt keräsivät tietoa vasemmistolaisiksi epäillyistä työläisistä, mikä vaikutti heidän toimeentuloonsa. Poliittisesti aktiivisia ja oikeistoradikaaleja vastustaneita henkilöitä uhkailtiin sekä henkisesti että fyysisesti.

Loikkaarit oli tapana leimata ”kommunisteiksi” siitä huolimatta, etteivät useimmat sitä olleet. Tyypilliset laittomat siirtolaiset eivät olleet sidoksissa kommunistiseen tai mihinkään muuhunkaan puolueeseen eivätkä olleet aktiivisia ammattiyhdistysliikkeessä. Sen sijaan he olivat keskimäärin nuorehkoja, elämän koviin realiteetteihin tottuneita ja poliittisesti melko passiivisia ihmisiä, jotka toivoivat löytävänsä elämälle uuden, paremman suunnan Neuvostoliitosta.⁷⁴

Vaikka Neuvosto-Karjalan johto värväsi ammattitaitoisia suomalaistyöläisiä Pohjois-Amerikasta, Suomen syrjäseutujen ammattitaidottomia nuoria ei maahan kaivattu.⁷⁵ Neuvostoliitto yritti teroittaa, että laitton rajanylitys oli rikos paitsi rikoslakia myös Suomen ja Neuvostoliiton työväenluokkaa kohtaan. Maailmavallankumous piti tehdä kotimaassa, eikä tuppautua idässä notkuvaan valmiiseen pöytään. Tavallista oli, että laittomat rajanylittäjät tuomittiin kolmivuotiseen pakko-työhön, mutta se ei juuri hillinnyt siirtolaisuutta.

Suomalaisten laitton massamuutto aiheutti neuvostoviranomaisille päänvaivaa. Rajavalvonnasta vastanneen turvallisuuspoliisin OGPU:n tehtävänä oli selvittää, keitä loikkaarit olivat: se yritti seuloa joukosta ulkomaalaisten tiedustelupalveluiden agentit, jos kohta myös sellaiset tulijat, jotka olivat Neuvostoliiton lakien mukaan oikeutettuja turvapaikkaan. Työ ei ollut helppo, minkä takia OGPU:n oli pakko

74 Kostianen 1988.

75 Autio 2002, 249–252.

turvautua SKP:n apuun taustojen ja motiivien selvittämisessä. 1930-luvun ensimmäisinä vuosina SKP:n Leningradin vahva nainen Tyyne Tokoi kävi lähes päivittäin OGPU:ssa. Hän toimitti turvallisuuspoliisille tietoa sellaisista suomalaisista, jotka olivat saapumassa maahan luvan kanssa. Puolueella myös oli rajan läheisyydessä oma tukikohtansa, missä puolueelta vihreää valoa saaneet laittomat rajanylittäjät lepäsivät odotellessaan siirtoa jatkoipaikkaansa.

Kun rajanylittäjien määrä kasvoi, tilanne kävi hankalaksi sekä OGPU:lle että SKP:lle. Vaikka Petroskoissa toimi jo vanhastaan ”ylitulleiden” ja SKP:n jäsenten asioita hoitava komissio, puolue heräsi loikkari-ilmiöön vasta loppuvuodesta 1930. Tullijoiden suuri määrä vaikeutti SKP:n normaalia ”konspiratiivista työtä” sekä laittoman rajaliikenteen ylläpitämistä. Puolueelta puuttui sellaisia kaadereita, joita kasvavan rajaliikenteen hoitamiseen olisi tarvittu. OGPU valitti, ettei se saanut tarpeeksi nopeasti tietoa puolueelta luvan saaneista ihmisistä eikä myöskään kunnollista tietoa siihen, miten heidän kanssaan tulisi menetellä.

Tärkeimmät alueelliset toimijat, SKP:n Leningradin edustusto ja OGPU:n Leningradin osasto, eivät pystyneet tekemään itsenäisiä ratkaisuja. Etenkin SKP:n Leningradin johtajat vetosivat SKP:hen, että se vaikuttaisi Moskovasta käsin Neuvostoliiton kommunistisen puolueen NKP (b) keskuskomiteaan ja OGPU:hun. Tyyne Tokoin ja OGPU:n keskustelut paljastavat, kuinka hankalaan tilanteeseen neuvostoviranomaiset olivat joutuneet. Kielitaidottomilla suomalaisilla ei ollut käsitystä maan oloista, vaan he olettivat, että asunto ja työpaikka järjestyisivät helposti. Sekä OGPU että SKP joutuivat improvisoimaan käytäntöjä ongelman ratkaisemiseksi. Siinä missä loikkarimiehet siirrettiin raja-alueelta Krestyn ja Špalernajan vankiloihin Leningradiin, heidän perheensä majoitettiin usein yllättävän vapaisiin oloihin esimerkiksi Suomalaiselle valistustalolle.

Virallisesti OGPU päätti pakolaisten kohtaloista, mutta todellisuudessa pakolaisasian hoito oli delegoitu pitkälti SKP:lle. Sen Leningradin edustusto toimi aktiivisesti yhdessä puolueen Leningradin aluekomitean ja OGPU:n paikallistoimiston kanssa. SKP:lle lankesi kolme tehtävää. Puolueen piti selvittää laittomasti rajan yli tulleiden mahdollinen puoluejäsenyys ja järjestää sopiva vartioitu paikka tutkimuksia silmällä pitäen. Lisäksi se hoiti poliittista valistustyötä.

OGPU sijoitti suomalaisia rajanylittäjiä metsä- ja rakennustyömaille Neuvosto-Karjalaan ja Leningradin alueelle. Nämä työmaat olivat osa gulagleirijärjestelmää, joka samoihin aikoihin oli alkanut laajeta suuremmaksi ja monihaaraisemmaksi. Työmaille niin sanottu komendatuura valvoi, että suomalaiset pysyivät heille määrättyillä paikoilla. OGPU vuokrasi työvoimaa trusteille ja muille paikallisille toimijoille, joiden vastuulla oli järjestää työvoiman asunnot ja ravintoketjut. Suomalaiset

poliittiset työntekijät pyrkivät ohjaamaan pakkotyöhön tuomittujen ihmisten elämää ja työntekoa niin, että he saavuttaisivat töille asetetut normit eli tavoitteet. Pakkotyöhön tuomitut löysivät kuitenkin usein edestään mahdottoman tilanteen: riittävän ravinnon saamiseksi heidän olisi pitänyt saavuttaa sellaiset päiväkohtaiset normit, jotka olivat epärealistisia. Hengenvaarallinen kierre oli valmis. Huono ravinto sekä kehnot asumisolosuhteet ja vaatetus johtivat siihen, ettei normeja tavoitettu eikä riittävää palkkaa ja ravintoa saatu.

Suomalaisten laitton rajanylitys Neuvostoliittoon kiihtyi vuoden 1931 mittaan. Siihen saakka laittomat rajanylittäjät oli yleensä joko palautettu takaisin Suomeen tai karkotettu Siperiaan. Uudessa tilanteessa loikkareita saapui niin paljon, ettei vanhalla linjalla voitu enää jatkaa. Syksyllä 1931 OGPU perusti laittomille siirtolaisille tarkoitetun karanteenileirin Nižni Novgorodin lähellä sijaitsevaan Sarovin luostariin. Aluksi leirille siirrettiin Puolasta tulleita rajanylittäjiä, mutta jo muutaman viikon kuluttua myös ensimmäisiä suomalaisia.

Helmikuussa 1933 siirtojen luonne muuttui. OGPU alkoi lähettää Saroviin myös kokonaisia perheitä, jotka olivat työskennelleet Karjalan ja Leningradin alueen työmailla. Lisäksi karanteenileirille ryhdyttiin passittamaan sellaisia suomalaisia, jotka oli suljettu vankiloihin työmaaniskuroinnin takia. Esimerkiksi 13. helmikuuta 1933 Krestyn vankilasta Leningradista siirrettiin Saroviin noin 250 suomalaista. Huhtikuussa ja kesäkuussa 1933 Svirstroilta ja Nivastroilta lähetettiin Saroviin useita satoja suomalaisia.

Keskustelu suomalaisten palauttamisesta Suomeen käynnistyi toden teolla loppuvuodesta 1932. Suomen ulkoasiainministeriö oli yhteydessä ulkoasiainkansankomissariaattiin selvittääkseen suomalaisten paluumahdollisuuksia. Ilmeni, ettei komissariaatilla ollut valtuuksia päättää asiasta vaan se kääntyi ”sisäviranomaisten” eli turvallisuuspoliisin puoleen. OGPU teki selväksi, ettei sillä ollut halua päästää suomalaisia takaisin Suomeen.

Suurin osa Sarovin karanteenileirillä olleista suomalaisista siirrettiin loppuvuodesta 1933 Uralille. Leiriä tyhjennettiin, koska se oli määrä lakkauttaa alkuvuodesta 1934. Uralille lähetettiin miltei 2 000 Sarovissa tuomittua suomalaista. Karkotetuille annettiin henkilötodistukset, jotka piti käydä leimauttamassa karkotuspaikassa säännöllisin väliajoin.

Neuvostovallan suhtautuminen ulkomaalaisiin kiristyi 1930-luvun aikana nopeasti. Vallankumouksen jälkeen poliittisen turvapaikan hakijoihin oli usein suhtauduttu myötätuntoisesti, mutta 1930-luvulla vanhat asenteet olivat vain kaunis muisto. Maahantulijoita nimiteltiin onnenonkijoiksi ja vakoilijoiksi, mutta huippunsa

halveksivat asenteet saavuttivat vasta suuren terrorin vuosina 1937–1938. NKVD:n operaatiokäsky 00693 laittomista rajanylittäjistä annettiin 23. lokakuuta 1937. Siinä käskettiin pidättää loikkarit ja väitettiin, että miltei kaikkien valtioiden tiedustelupalvelut olivat rakentaneet siirtolaisverkostoihin aktiivisia vakoilu- ja terroristiryhmiä, jotka piti tutkia ja tuhota välittömästi.

Tiedot Uralin alueelle siirretyistä suomalaisista kerättiin helposti: suurin osa heistä asui työasutuskeskuksissa ja työskenteli paikallisella trustilla tai kombinaatilla. Lisäksi Suomen ulkoasiainministeriö oli kerännyt tietoa alueella olevista kansalaisistaan ja jopa luovuttanut niitä neuvostoviranomaisille maastapoistumislupaa silmällä pitäen. Rislakin ja Lahti-Argutinan haastattelemien suomalaisten mukaan 17. joulukuuta 1937 NKVD piiritti ja tyhjensi miltei täysin Nižni Tagilin rakennustrustin asumuksineen. Lisää suomalaisia pidätettiin joulukuun lopussa ja tammikuussa.

Oksana Trufanova on tutkinut NKVD:n toimintaa Tšeljabinskin alueella suuren terrorin vuosina. Hän on laskenut, että Tšeljabinskin alueella tuomittiin kaikkiaan 4 742 ihmistä, joista lähes 94 prosenttia kuolemaan. Rislakin ja Lahti-Argutinan esittämän ”epävirallisen ja epäilemättä epätäydellisen” tiedon mukaan Tšeljabinskin ja Sverdlovskin alueilla teloitettujen suomalaisten määrä olisi noussut jopa 772:een.

Kuvio 18. Kuva suomalaisista rajaloikkareista on otettu Svirstroin patotyömaalla Lotinapellon alueella. *Kansallisarkisto, EK-Valpo*

Kuvio 19. Veikko Miettinen ja Kalle Helistö kuvattiin 1930-luvun alkupuoliskolla Neuvostoliitossa. Kansallisarkisto, EK-Valpo

Kuvio 20. Tyyne Tokoi ja Antti Pylsy Suomen turvallisuuspoliisin mapittamina. Kansallisarkisto, EK-Valpo

Valokuva

kapettacut R. W. 3/3-33

Tuntomerkkejä. X

Pituus 160 cm

Vartalo tanakka

Hiuksat raak. musta

Kasvojen muoto

Silmät

Nenä

Erikoisia tuntomerkkejä

Suku- ja ristimänimet Tokoi, Tyyne Maija

(Vanhempien nimet " Oskari ja Johanna o.s. Rönkä)

(Mies ja lapset Pylsy, Antti)

Syntymäaika ja -paikka 25.8. 1903, Rannus

afekti ovestan
Takan

Suomalaiset Pohjois-Venäjällä ja Siperiassa 1917–1956⁷⁶

Nyt käsillä oleva alaluku perustuu täysin Aappo Kähösen tutkimushankkeessa kirjoittamaan teokseen ja artikkeleihin. Muurmanninsuomalaiset asettuivat jo 1860-luvulla Jäämeren rannikolle Venäjän viranomaisten luvalla. 1920-luvun lopulle tultaessa heidän asuttamansa pienet, kalastukseen erikoistuneet kylät olivat ahtaalla. Neuvostoliiton kollektivisointikampanjat olivat alkaneet ulottua kauas pohjoiseen, minkä seurauksena noin 2 100 muurmanninsuomalaisen elämäntapa ja elinkeino olivat muutoksen kourissa.

Kuvio 21. Muurmannin rannikon suomalaiskalastajia. *Lapin maakunta-arkisto*

76 Katso alaluvun lähteistä: Kähönen 2021; Kähönen 2023. Lisäksi tekstissä on hyödynnetty ja siteerattu vahvasti Kähösen julkaisematon käsikirjoitusta: Työ, utopia, terrori: Suomalaiset Pohjois-Venäjällä ja Siperiassa 1917–1956.

1920-luvulla todistettiin kiinnostavaa, perifeerisen alueen muuttoaaltoa, kun reilut 400 suomalaissiirtolaista muutti Pohjois-Amerikasta Siperiaan ja Kuzbasin kolhoosiiirtokuntaan. Toinen muuttoaalto lännestä itään nousi vuosina 1930–34 tilanteessa, jossa maailmanlaajuinen lama kuristi elämää. Yli 7 000 amerikkalais-suomalaista oli valmis muuttamaan itään, erityisesti Neuvosto-Karjalaan, jonka metsäteollisuuden palvelukseen heitä houkuteltiin aktiivisesti. Huomionarvoista suomalaisasutuksen historiassa oli niin ikään se, että ainakin 700–800 loikkaria eli laitonta siirtolaista passitettiin 1930-luvun alkupuoliskolla hallinnollisella päätöksellä Siperiaan.

Neuvostoliiton pohjoisosiin vuosina 1930–1936 saapuneiden suomalaisten arki-kokemukset ja kohtalot vaihtelivat usein merkittävästi riippuen siitä, mihin ryhmään he kuuluivat. Karjalan autonomiseen neuvostotasavaltaan saapuneet Pohjois-Amerikan suomalaiset sekä muurmanninsuomalaiset olivat suurista ryhmistä parhaassa asemassa ennen joukkoterrorin käynnistymistä 1937. Toivottuina, ammattitaitoisina maahanmuuttajina heillä oli paikallisia paremmat säännöstelykiintiöt, normit. Amerikkalais-suomalaiset pääsivät useammin myös nauttimaan käytännössä iskurityöläisille rajatuista Neuvostoliiton työelämän eduista, esimerkiksi kuukauden palkallisesta lomasta ja ilmaisesta perusterveydenhuollosta. Tämä kiristi usein suhteita paikallisväestöön, erityisesti karjalaisiin, joilla ei ollut vastaavia mahdollisuuksia toimeentuloon ja elintarvikkeiden saantiin. He joutuivat myös opettelemaan kouluissa suomea karjalan kielen murteiden sijaan. Kateus ja viha näkyivät kirkkaasti, kun SKP:n hallinto Neuvosto-Karjalassa purettiin vuoden 1935 jälkeen ja joukkoterrori alkoi vuonna 1937.

Muurmanninsuomalaiset muodostavat toisen, suhteellisen hyvässä asemassa olleen ryhmän, jonka tilanne alkoi käydä uhkaavaksi 1930-luvun puolivälistä eteenpäin. Hekin olivat aikoinaan saapuneet kutsuttuina siirtolaisina. Vuonna 1930 Muurmanninsuomalaiset saivat autonomisen piirin, joka käsitti vähän yli puolet väestöstä. Valkeakiven puolueosaston kokousten pohjalta muodostui kuva, ettei Muurmannin vuonon suussa elänyt suomalaisyhteisö juurikaan halunnut oppia venäjää tai olla laajemmin tekemisissä venäläisväestön kanssa. Alueen alkuperäisväestöä, saamelaisia, ei mainittu näissä yhteyksissä lainkaan. Puolueen jäsenyys tarkoitti osalle mahdollisuutta hyödyntää jäsenyydestä seuranneita etuoikeuksia.

Poliittisesti epäluotettaviksi määritellyt samoin kuin pakoyrityksistä Siperiaan karkotetut olivat huonossa asemassa, mutta kaikkein heikoimmassa asemassa olivat gulagtyöleireille tuomitut. Hallinnollisessa karkotuksessa raskainta oli yleensä viikkoja kestävä kuljetus vangittuna. Muutoin karkotus muistutti ehdonalaista tuomiota, jossa määrättiin määrääjäksi töihin tietylle paikkakunnalle, jossa oli ilmoitettava säännöllisesti turvallisuuspoliisille. Työ- ja majoitusolot vaihtelivat

suuresti tyydyttävistä kurjiin, mutta palkkaus oli yleensä selvästi huonompi kuin vastaavassa työssä normaalioloissa. Nuorten miesten työporukat saattoivat jopa ylittää työkiintiönsä ja saada keskitasoista palkkaa ja päästä nauttimaan pienistä bonuksista, esimerkiksi uusista vaatteista. Kotiseutuyhteisön merkitys säilyi yleensä kirjeiden kirjoittajille. Useampi maahanmuuttaja olisi halunnut lähettää rahaa Suomeen, mutta tämä oli käytännössä hyvin vaikeaa tai mahdotonta. Taloudellinen yhteys toimikin toisin päin. Jos sukulaiset pystyvät lähettämään rahaa Neuvostoliittoon, suomalainen vastaanottaja kykeni usein parantamaan niukkaa toimeentuloaan.

Työleireille tuomituilla oli kaikkein huonoimmat olosuhteet, eikä vangeilla ollut suoria mahdollisuuksia vaikuttaa toimeentulonsa ehtoihin. Ruoka, lämpö, kyky valmistaa ja salakuljettaa tarvittavia pikkuesineitä olivat vaihtovaluuttaa näissä suhteissa. Vankileirimuistelmat ovat lähtökohtaisesti selviytyjien kertomuksia, mikä määrittää sitä mitä niissä on haluttu tai voitu sanoa. Tässä mielessä naisten laatimat kuvaukset olivat kuitenkin astetta miehiä avoimempia niin omien havaintojen kuin tuntemusten kuvaamisessa. Sekä hallinnollisesta karkotuksesta että työleireiltäkin paettiin, yleensä ennen kuin joukkoterrori tiukensi valvontaa 1930-luvun lopulla. Hallinnollisesta karkotuksesta riittävän sinnikäs ja onnekas karkuri saattoi onnistua pääsemään satunnaisista tarkastuksista huolimatta Siperian radan junissa aina Leningradiin saakka. Kolmekaan pakoyritystä ennen onnistumista ei ollut tavatonta.⁷⁷

Valvotut työmaat ja yhteismajoitukset itsessään eivät välttämättä olleet poikkeuksellisia monien työnetsijöiden näkökulmasta. Moni oli ehtinyt kartuttaa jo Suomessa kokemusta metsä- ja hätäaputyömaiden vaatimattomista, terveyttä koettelevista olosuhteista.⁷⁸ Sen sijaan tuskin kukaan lähtijöistä saattoi kuvitella joukkoterrorin kaltaista ilmiötä Neuvostoliittoon lähtiessään, kaikkein viimeiseksi itseensä kohdistuvana tullessaan etsimään töitä ”työläisten valtiosta”.

Terrorissa oli tuntuja eroja etnisesti ja alueellisesti. Terrorin kohdistumisesta kertoo Neuvostoliiton kansallisuuspolitiikkaan perehtyneen Terry Martinin havainto siitä, että pidätykset painottuivat suhteellisesti raskaammin Neuvostoliiton läntisiin reuna-alueisiin. Vaikka niissä asui vain 1,6 % Neuvostoliiton väestöstä, niissä toteutettiin 26,8 % kaikista pidätyksistä.⁷⁹ Länsi-Siperiassa oli huomattavasti turvallisempaa olla suomalainen kuin Neuvostoliitossa keskimäärin. Siellä suomalaisille

77 Katso esimerkiksi: KA, EK-Valpo, Terijoen alaosasto, Juho Miinan kuulustelupöytäkirja.

78 Kostiainen 1987, 34.

79 Levene 2012, 361; Takala 2021, 208–209

langetettujen kuolemantuomioiden suhde kaikkiin tuomioihin oli ”vain” reilu kolmannes, 35 %, kun Neuvosto-Karjalassa suhdeluku oli 78 % ja Muurmannin alueella 75 %. Siperiassa oli siis huomattavasti paremmat mahdollisuudet välttää kuolemantuomio kuin Neuvostoliiton Euroopan puoleisilla alueilla. Näille eroille on mahdollista hakea selityksiä sekä Neuvostoliiton sisältä että sen suhteista ulkomaihin.

Suomalaisten suhteellisesti parempaa asemaa Länsi-Siperiassa voi selittää sekä keskusta-periferia suhteen että geopolittisten uhkakuvien pohjalta. Kun joukko-terrorin pidätykset painottuivat suhteellisen raskaasti Neuvostoliiton läntisiin raja-alueisiin, niin Länsi-Siperia erottui niistä juuri siinä, ettei se rajautunut mihinkään eurooppalaiseen valtioon. Sen sijaan Muurmannin alue, Neuvosto-Karjala ja erityisesti Leningradin alue, rajautuivat Suomeen ja Viroon. Yhtä lailla etnisistä puhdistuksista kärsineet Valko-Venäjä ja Ukrainan länsiosat rajautuivat Puolaan.

Niin kutsutut irredenta-kansallisuudet olivat erityinen uhka. Kun aiemmin kansallisuuspolitiikka pyrki vaikuttaa naapurimaihin vähemmistöjen avulla, nyt Neuvostoliiton johdossa pelättiin, että vaikutussuhde kääntyy toisin päin. Tällaisen ”5. kolonnan” pelko sopii hyvin terrorin yleiseen vakoojavainoharhaan.⁸⁰ Vaikka nyt esillä olevat suomalaisryhmät asuivat etäämpänä Neuvostoliiton poliittisista ja taloudellisista keskuksista, turvallisuuspoliittisesti periferiassa keskellä Neuvostoliittoa olivat ainoastaan Länsi-Siperiassa asuvat.

Neuvosto-Ukrainaa rakentamassa⁸¹

Ensimmäinen maailmansota käynnisti Ukrainassa miltei vuosikymmenen mittaisen sotien aikakauden, jonka kuluessa uusia rajoja vedettiin monta kertaa. Näitä vuosia ja niitä seuranneita vuosikymmeniä on tutkimushankkeessa tarkastellut Anton Eteläaho. Tämä alaluku perustuu hänen tutkimustyöhönsä ja havaintoihinsa.

Ukrainan kansantasavalta julistautui itsenäiseksi 1918 maailmansodan ja Venäjän kumouksellisten tapahtumien varjossa. Sen vastavoimaksi nousivat Harkovaa kotikenttänään pitävät neuvostobolsevikit. Kansantasavalta oli sotilaallisesti heikko ja pakotettu tukeutumaan Saksan komennossa kulkeneisiin keskusvaltoihin. Seuraavina vuosina Ukrainan alueella ehti toimia useita valtiomuodostelmia: Ukrainan

80 Irredenta-kansallisuuksista terrorin kohteena: Levene 2012, 358, 360–361.

81 Tämä alaluku nojaa hankkeen tutkijan Anton Eteläahon arkistolöytöihin, tutkimuksiin ja tilastoihin.

kansantasavalta, Läntinen Ukrainan kansantasavalta, Ukrainan valtio, Ukrainan toinen kansantasavalta, anarkistien Mahnovštšyna ja Ukrainan sosialistinen neuvostotasavalta (SNT).

Suomi avasi edustuston Kiovaan ensimmäisten joukossa. Toivottiin, että diplomaattisuhteet vahvistaisivat kaupallisia mahdollisuuksia laajassa maassa ja sen suurilla paperimarkkinoilla. Kauppa vallankumouksellisen Venäjän suuntaan oli romahtanut, mikä kannusti suomalaisia ennakkoluulottomiin avauksiin. Tehtiin ylioptimistisia laskelmia, joissa Ukrainan markkinat pelastivat Suomen talouden. Viljavasta Ukrainasta piti myös saada junalasteittain elintarvikkeita puutteesta kärsivään Suomeen, mutta yritys loppui lyhyeen: edustusto sulki ovensa jo tammikuussa vuonna 1919 bolševikkijoukkojen lähestyessä ja lopulta tunkeutuessa Kiovaan.

Ukraina oli Neuvostoliiton maatalouden selkäranka, muttei vain sitä. Sijaintinsa ja suotuisten luonnonolojen ansiosta se nousi myös sosialistisen jättiläismaan teollisuuskeskukseksi. Neuvostoliiton talouspolitiikka vaihtui sisällisodan sota-kommunismista ensin NEP-politiikkaan. Teollisuus tahdottiin nostaa takaisin jaloilleen ja uuteen kukoistukseen. Viisivuotissuunnitelmien nimiin vannonut Stalinin Neuvostoliitto aloitti valtavia rakennushankkeita Ukrainassa samaan aikaan, kun kaupungit kasvoivat nopeasti ja yksityisiä maatiloja kollektivisoitiin kovalla kädellä. Ukraina perustettiin reipastahteisesti tehtaita, kaivoksia ja patoja, joista monet ovat maamerkkejä ja aktiivisessa käytössä vielä 2020-luvullakin.

Kun teollistumisen vauhti kiihtyi 1920-luvun lopulla ja 1930-luvulla, Neuvostoliitossa oli huutava pula insinööreistä, teknikoista ja erilaisista rakentajista. Erityisen selvästi tilanne näkyi Neuvosto-Ukrainassa, jonne – niin kuin muuallekin Neuvostoliittoon – värvättiin ulkomaalaista ammattityövoimaa ja spesialisteja.

Tutkija Eteläaho on kirjoittanut suomalaisesta teknisestä asiantuntijasta, Oskar Vilhelm Lillqvististä. Hän on tyyppiesimerkki niistä ulkomaalaisista ammattimiehistä, joiden johdolla neuvostoteollisuus piti nostaa takaisin jaloilleen. Lillqvist syntyi Viipurin maaseurakunnassa vuonna 1888. Hän aloitti opinnot Suomessa, mutta siirtyi sitten Liepajaan linoleumitehtaalle harjoittelijaksi. Vain muutamaa vuotta myöhemmin Lillqvist määrättiin siirtymään Odessaan valvomaan tehtaan rakennustöitä. Kun työt saatiin valmiiksi, mies nimitettiin uuden tehtaan teknilliseksi johtajaksi.

Kuvio 22. Tammikuussa 1935 sanomalehdet kertoivat Oskar Lillqvististä, joka palasi 20 vuoden jälkeen Neuvosto-Ukrainasta Suomeen. *Uusi Suomi*

PUOLIALASTON BOLSHEVIKINUORISO

tanssii tyhjin vatsoin muotitansseja.

V. 1933 kuoli ihmisiä

Etelä-Venäjällä nälkään kyläkunnittain.

Insinöörin palkka on 400–500 ruplaa kuukaudessa.

Sillä saa Venäjällä sen mitä täällä yhtä monella suomenmarkalla.

20 vuotta Venäjällä ollut ins. O. Lillquist kertoo kokemuksistaan.

Insin. Lillquist perheineen.

Ins. Lillquist sai viettää 1½ kuukautta istuen.

Äskettäin palasi Suomeen yli 20 v. Venäjällä oleskellut suomalainen insinööri Oskar Lillquist vaimonsa ja 14-vuotiaan tyttärensä kanssa. Saimme äskettäin kuulla tästä ilmeisesti kovia kokeneesta miehestä ja eilen edustajamme meni ins. Lillquistin luo kuulemaan mitä kokemuksia hänellä on itäisestä naapurimaasta. Ins. Lillquist on vieläkin järkyttetty ja turhautunut sikäläisten elämyskentensä johdosta, joten hän saattoi esittää vain eräitä hajanaisia piirteitä kokemuksistaan.

Ins. Lillquist siirtyi Venäjälle v. 1911 ruotsalaisen Wicander & Larsson Oy:n Odessassa olevan korkkitehtaan teknilliseksi johtajaksi. Vallankumouksen puhjettua hän — kuten useat liikemiehet — arveli, ettei sekasorron aika voi jatkua kovinkaan kauaa ja jäi Odessaan hoitamaan tehtänsä. On huomattava, että mainittu korkkitehdas lopetti valmistuksensa v. 1915 raaka-ainepuutteen takia, joten se seisoi tyhjänä.

Myllerrykset jatkuivat kuitenkin yhä ja v. 1917–1919 vaihtui Odessassa hallitus 25 kertaa. Väliin olivat rullassa punaiset, väliin valkoiset venäläiset, saksalaiset, ranskalaiset jne. Tehdasta ei saatu käyntiin. Ins. Lillquist oli tällöin halukas lähtemään pois Venäjältä, mutta olosuhteet estivät sen.

V. 1924 alkoivat bolshevikit kunnossapuhasti rappiolle menneitä valkolle takavarikoitua teollisuuslaitoksia, niiden joukossa entistä Wicander & Larssonin korkkitehdasta. Ins. Lillquist teki työsopimuksen tehtaan

ennen sotaa. Ins. Lillquistin rinnalla oli tehtaassa poliittinen johtaja, joka otti itselleen kiitokset hyvin suoritetusta työstä. Epäonnistumiset sekä raaka-aineiden puutteen ja työläisten heikon työkyvyn aiheuttaman tuotannonlaskun poliittinen johtaja työnsi insinöörien niskoille.

Tilanne muodostui yhä vaikeammaksi ja v. 1931 ns. Ramsinin lutun yhteydessä suoritettiin koittarkastus mm. ins. Lillquistin kodissa.

Hänet pidätettiin. Mainittu Ramsin oli bolshevikien ylin teollisuuden tarkastaja, joka eräässä puheessaan syytti ulkomaalaisia insinöörejä ”tuholaisuudesta”. Hän oli muka asiasta tietoinen ja mukana yrityksessä. Koko syytös oli tekaistu. Niitä lavastetaan Venäjällä tuon tuostakin, jotta saataisiin joku syy tuotantotoiminnan epäonnistumisen selitykseksi.

Odessassa, joka on suunnilleen Helsingin kokoinen kaupunki, pidättivät GPU:n eli ”Kolmen kirjaimen laitoksen”-nimellä Venäjällä tunnetun salaisen valtiollisen poliisin miehet n. 400 insinööriä syytettynä tuholaisuudesta. Ins. Lillquist pidätettiin keskellä yötä. Hänen käytettävissään olleeseen huvilaan, joka on kauan puiston keskellä, saapui paikallisen GPU:n päällikkö ja eräitä muita miehiä ja hänet vietiin muuta mutkitta vankilaan. Pidättäjänä oli myös tehtaan poliittinen johtaja.

Ins. Lillquistia pidettiin vankilassa kaikkiaan 5½ kuukautta. Alkuaikana oli hänellä tyydyttävät olot, mutta sitten hänet siirrettiin entisen nais-

Lakkaamatta kuulustelivat GPU:n miehet häntä. Ruoka oli ravinnoksi kelpaamatonta, mutta hänen vaimonsa sai joka viides päivä tuoda ruokatarpeita vankilaan.

Ins. Lillquistiltä eivät venäläiset saaneet ”tunnustusta” osallistumisesta tuholaistoimintaan. Hänet vapautettiinkin harvinaisen lyhyen ajan kuluttua. Hänen bolshevikien kanssa tekemänsä työsopimus oli päätynyt ja hän halusi päästä kotimaahan. Viranomaiset asettivat kuitenkin kaikella tapaa esteitä tähän ja takavarikoivat mm. ins. Lillquistin vaimon passin, joten hänen olisi pitänyt lähteä yksinään pois maasta. Hänen oli täten jälleen pakko astua bolshevikien palvelukseen ulkomaisena asiantuntijana. Tällä kertaa hän työskenteli mm. Harkovin kaolin-tehtaan teknillisinä johtajana.

Esimerkkeinä Venäjällä vallitsevasta kurjuudesta hra L. mainitsi mm. että Harkovin ennen rikkaassa kaupungissa oli v. 1933 kaduilla melkein joka toisella askeleella nälkäänkuolleita ruumia. Viranomaiset olivat mustannullan seuduilta takavarikoineet sadon paikatellen niin tarkkaan, ettei suurin kyliin jäänyt ketään eläväksi.

Eräs nuori tehtaalaismies surmasi Kiewissä 12-vuotiaan poikansa ja söi osan sen ruumiista. Ihmissyönti oli v. 1933 melko yleistä Ukrainassa.

Ns. sivistynyt sääty on tarkasti eliminoitu. Ne, jotka entisestä sivistyneistöstä vielä ovat elossa, ovat aivan toivotomia. Bolsheviki-virkamiesten

kunnan pa
kunnille. 4

Kristikunnan
ta ja nä
1927—193:

Kristikunnan
sodan jäl
Viipurin l
nodaalikok
— 12 mk.

Aikojen mu
tuksia Eur
118 s. — :

O T

956

rainassa. Tarkoit
ilmalle, miten
kohdellaan, on k
ihmiset pakotetu
mille tuntemat
venäjänkielen a
tavattomia vaik
luovuttu ehkä lä
laisten hartaista.

Dräät teollisuus
sain määrin men
jen kustannuksel
rakennetaan pa
dasta, jonka pitä
tonnia valmist
Ukrainassa on 4
ta, joista tuodaan

Saksalaiset spe
dellisesti poistett
den palveluksen
semmässä määrää
ta ja Ranskasta.
listella on yleer
mutta rahaa ei n
näjäiltä pois. Ull
erikoisia hyvin
taloja.

Palkat ovat aiv
tavallisen insin
mies saa n. 400-
dessa. Tällä su
jällä melko tarka
Suomessa yhtä n

Venäjän ennen
simyksistään huo
eräistä huveista.
sii puolialaston
viimeisiä manne
lukemattomissa h
Kesäisin on kokc
täynnä kylpijöitä.
ravintoloita eur
tyksessä ei Venä
joihin työläisten
sun yhteydessä

luonnollisesti ain
vallankumouksen
propagandaväline
parhaasta pääst
joukossa on my
amerikkalaisia fil
tenkin kummallis
leikeltäjä, tekstiit

Suomesta Venä
teneet työläiset o
dessa. Työväen

Kuvio 23. NKVD:n tutkintapöytäkirjaan liitetyt sormenjäljet. SBU:n arkisto

Venäjän vallankumouksen jälkeen Lillqvist päätti jäädä Ukrainaan siitä huolimatta, että ajat olivat vaikeita. Hänen työpanostaan pidettiin niin arvokkaana, että siitä oltiin valmiita maksamaan avokätisesti. Vuonna 1931 Lillqvist pidätettiin sabotaasista syytettynä. Hän kiisti syytökset, mutta sillä ei ollut paljoakaan merkitystä tilanteessa, jossa ulkomaalaisia asiantuntijoita oli alettu ottaa tähtäimeen. Lillqvistille langetettiin kymmenen vuoden työleirituomio, mutta tuomiota lievennettiin pariinkin otteeseen, ennen kuin se – syystä tai toisesta – peruutettiin kokonaan. Lillqvistin työura jatkui Harkovassa parillakin eri tehtaalla. Tämän jälkeen hänelle myönnettiin paluulupa Suomeen, jossa hän perusti hajuvesiä ja saippuaa valmistavan laboratorion.

Lillqvistin tapaus on hyvä muistutus siitä, että monet Neuvosto-Ukrainassa eläneet suomalaiset – niin kuin monet muutkin ulkomaalaiset – joutuivat mielivaltaisten oikeustoimien kohteeksi. Vuosina 1917 ja 1964 Ukrainan alueella tuomitiin 70 suomalaista kuolemaan tai vankeuteen, mutta on syytä huomauttaa, että

luvussa ovat mukana vain lähdeaineistoista todennetut tapaukset. 40 näistä varmistetuista tuomioista langetettiin Ukrainan sosialistisessa neuvostotasavallassa ja miltei 30 Krimin autonomisessa sosialistisessa neuvostotasavallassa.

Yksi tuomituista oli Petsamossa syntynyt Aarne Niironen, joka loikkasi vuonna 1925 Neuvostoliittoon. Hänelle langetettiin tuomio laittomasta rajanylityksestä, mutta sen suoritettuaan hän sai jatkaa elämäänsä suhteellisen vapaana. Elämä yllätti ja heitti Nirosen Neuvosto-Ukrainan Dniproon, jossa hän toimi sähköasentajana. Työ päättyi suuren terrorin vuosina 1937–1938 siihen, että Neuvostoliiton turvallisuuspoliisi pidätti Nirosen ja 27 muuta tehtaan työntekijää mielikuvituksellisista vastavallankumouksellisista salaliitoista syytettyinä.

Kansallisarkiston tutkimushankkeen kokoamassa Kohtalona Neuvostoliitto-tietokannassa on tiedot päälle 250 alueella vuosina 1917–1964 oleskelleesta suomalaisesta, mutta selvää on, että suomalaisten todellinen määrä oli merkittävästi suurempi. Tietokantaan merkityt Ukrainan suomalaiset tapaavat olla sellaisia, jotka ovat syystä tai toisesta joutuneet viranomaisten mielenkiinnon kohteeksi. Yhteenvetona voidaan sanoa, että he ovat hyvin kirjava joukko, mukana on amerikansuomalaisia, Neuvostoliittoon laittomasti saapuneita siirtolaisia ja punapakolaisia, mutta myös pienempiä suomalaisryhmiä, kuten merimiehiä ja seikkailijoita.

Palaajat 1918–1939⁸²

Suomeen palasi Neuvostoliitosta vuosina 1918–1939 ainakin 23 000 Suomen kansalaista. Kansallisarkiston hankkeessa heidän kohtaloitaan on tutkinut Sami Outinen, jonka tekemään työhön ja eri lähteistä keräämiin taulukkotietoihin seuraava alaluku tukeutuu kokonaisuudessaan. Neuvostoliitosta palanneesta 23 000 suomalaisesta noin 8 000 lukeutui sellaisiin, jotka ehtivät kulkea sisällissodan ja talvisodan välillä ensin lännestä itään ja sitten idästä länteen.⁸³ Maailmansotien välisenä aikana liikkeellä olivat etenkin kevään 1918 sodan jälkiselvittelyjä paenneet punaiset ja 1930-luvun alun suurta lamaa ja oikeistoradikalismia väistäneet loikkaarit.

82 Tämä alaluku pohjaa vahvasti hankkeen tietokantasuunnittelija, historioitsija Sami Outisen havaintoihin, tutkimuksiin ja tilastoihin.

83 Nevalainen 2002; Kostiainen; KA, THA, TLM, passim.

Kuvio 24. 59-vuotias rouva Siiri Waklin sai huhtikuussa 1955 luvan matkustaa Suomeen 22 vuoden odotuksen jälkeen. *Helsingin Sanomat*

Tiistaina huhtikuun 12 pnä

Äynti Siperiasta kotiin 22 vuoden jälkeen

Kaksi myyntijärjestöä sta ja molemmat liik-
tyvät. Tilannetta kau-
illut suurliike perustaa
saston paikkakunnalle
ljon halvemmalla kuin
mailijat. Nämä luonnol-
htavat "epälojaalin kil-
idosta, mutta eihän se
iike myy voitolla todel-
Ehkä toinen menee
, ehkä molemmat, jol-
ike saa alottaa saman
ta tai sitten saattavat
keet tarjoamalla etuja
skeelle muodostaa kol-
n ostajia vastaan tai
si liike ostaa entiset.
uksia on siis hyvin mo-
on jokaisen tuumittava
edullista ratkaisua, jon-
nällä kilpailija ei aina-
isi mitään.

suosittelee myöskin
a pelissä sellaista stra-
a yksityiset siirrot ovat
raisia. Näin pidetään
epätietoisena siitä, mis-
todella iskeä ja milloin.
on saanut viimein sovel-
myös sodankäynnissä.

npa että tiedetään en-
kellusveneeseen saapuvan
Siltä kestää matka niin
i sen on useita kertoja
pinnalle täydentämään
aan. Emme siis varusta
kelilla! Vastustajan len-
ystyy taas lentämään
n pitkin tämän sukellus-
väylää. Miten olisi len-
eltava, jotta sukellusve-
nin keksittäisiin ja mi-
ukellusveneeseen menetel-
lentokone sitä keksisi.
one lentää koko ajan
n, saa sukellusvene sen
elville, ellei sitä heti pal-
silloin on sukellusvene
e ei nouse pinnalle, sil-
ntokone on läheisyydes-
as sukellusvene nousee
i väliajoin pinnalle, voi
sen varmasti tavoittaa.
kummankin muutettava
i tietystä määrin sattu-
ksi. Tämän tapaisia teh-
o ratkaistu matemaattii-
a niiden ratkaisut ovat
uksia. Toisen esimerkin
ykyaikainen hävittäjä-

Jyväskylä, maanantaina.
— Eihän tätä oikein todeksi us-
ko, mutta tässä sitä ollaan, sanoi
59-vuotias rouva Siiri Waklin
kotiuduttuaan tyttärensä luo
Jyväskylään harvinaiselta »ul-
komaanmatkaltaan», joka kesti
yli 23 vuotta. Toppatakkiin pu-
keutuneena hän kiinnitti huo-
miota jo Helsingin asemalla,
mutta harva tiesi minkälainen
elämänkulku tätä takinomista-
jaa oli kouluttanut.

Rva Waklin joutui Venäjälle mo-
nien muiden tavoin: mies etsi siel-
tä työtä ja perhe meni mukaan.
Työnjohtajana Suolahdessa toimi-
nut Waklin meni Venäjälle 1932
kesällä ja marraskuussa rva Wak-
lin noudatti miehensä kutsua, otti
perheen kaksi nuorinta lasta mu-
kaansa, vanhimmat neljä jäivät
omasta tahdostaan kotiin Suomeen.
— Mieheni oli saanut työtä Lenin-
gradin lähellä olevan voimalaitok-
sen rakennustöissä, asuimme siel-
lä muiden mukana parakissa, eikä
olo ollut kuvitelmiä mukaista.
Alunpitäen teki mieleni takaisin
Suomeen. Kerran seuraavana kesä-
nä sanoin lähteväni marjaan tois-
ten kanssa. Tämä »marjamatka»
päättyi 8 kmn päähän Suomen raja-
jasta. Nälkäisiä ja väsyneitä me
olimme ja itku tuli kurkkuun, kun
vartiomiehet pidättivät ja matka
kaikkeen tunteuttomaan alkoi.
Tuolle marjamatkalle lähdön jäl-
keen en ole nähnyt miestäni enkä
lapsia.

Kolme kuukautta Siiri Waklin
oli leningradilaisessa vankilassa,
jotka pesutupa-aikoja hän piti par-
haina ja onnellisimpina näinä vuo-
sina. Silloin sai illalla teen kanssa
marjapiirakoita ja muutenkin oli
syötävää enemmän kuin kopissa-
istujilla. Mutta sitten alkoi 22-vuo-
tiseksi retkeksi venynyt matka Si-
periaan suuren läheisyydes-
Monien virolaisten joukkoon Siiri
Waklin kotiutui pian, mutta koti
Suomessa oli aina hänen ajatuksis-
saan. Kolhoosi, jonka työläisenä
hän oli, sijaitsi Länsi-Siperiassa,
375 kmn päässä Omskista pohjois-
seen. Työ oli kovaa eikä siitä ku-
kaan yksityinen hyötynyt. Silloin
oli helpompaa, kun olin ruokalassa.
Suomalainen keittäjä hankki mi-

Siiri Waklin.

omassa kahden huoneen mökissä,
omistin lehmän, sian ja lampaista
sekä koiran ja kissan. Elukoista
oli vaikea luopua, mutta pakkohan
se oli, kun kerran mieli teki pois
ja tilaisuus siihen tuli.

V. 1951 rva Waklinille myönnet-
tiin passi, jota täytyi käydä uusi-
massa 16 kmn päässä kerran kuu-
kaudessa. Jalkaisin hän teki tuon
taipaleen edes takaisin ja joskus
sanottiin "tule huomenna uudes-
taan". Tytär yritti täältä ja viran-
omaiset yrittivät omasta puoles-
taan, ja niin vihdoinkin viime kesänä
hän sai tietää pääsevänsä lähte-
mään. Kolhoosin pääherra sanoi
hänelle: "A vot, myy kaikki mitä
omistat, että saat matkarahat".
"Mikä on kiviä, joskus!" Siiri

Kuvio 25. Marraskuussa 1955 lehdet uutisoivat junalla Neuvostoliitosta palanneiden Suomen kansalaisten ilon hetkistä. *Uusi Suomi*

IRTONUMEROT 20 MK

N:o 310 – 1955

Keskiviikkona, marraskuun 16, pñ

UUSI SUOMI

PAIKOITTIMAJA LAURI AHO

LAZTEN OMA VITAMINIÄKE JEKOVIT

Boris Björkelund tapaa rakkaiteensa.

KOTIINPALUUN RIEMUA

NEUVOSTOLIITON VI-
RANOMAISET palautuivat
eilen kolmea viik-
kiä Suomen kansalaista, jotka
vuosien varrella ovat jou-
tuneet kokemaan niitä
menoisimpia vaiheita.
Neljä miestä ja yksi nai-
nen palasi, viimeisinä
oluita 23 vuotta poissa
kolmeasta.
Helsingin asemalla
nähtiin junan saavuttua
liikuttavia kohtauksia vas-
sikausia erossa olleiden
omaisien ja tuttavien ter-
vehdyksissä toisiaan.
Kotiin palanneiden ker-
tomasta ja tälleennäkemi-
sen riemusta selotus sisä-
sivulla.

Villit norsut raivostuivat ilolauluista

S h i l l o n g, Assam, 15. 17.
(STT-Bangkok) Villit norsut sa-
masivat kolme miestä ja olivat
ilvat sunnuntai-illalla muilla
mailla, kun nämä olivat ma-
nantoina kolmekalla riivis-
miehen Etsä-Aapponen Käl-
lissä.

Miehet lauloivat iloisien la-
psojen säden johdosta, mutta
norsut eivät jaksaneet pidellä
ilolautia. Ne ryhtyivät maahan
sängyn ja tallasivat heidät
jalkoihinsa.

— Kylä maittaa!

Arabiilitto tukee Saudi-Arabiaa Buraimi-kiistassa

K a t i n a, 15. 17. (STT-Ber-
tei) Arabiilitten poliittinen va-
liokunta päätti maanantaina
arabivastustajien tukemana
Saudi-Arabiaa sen riidittömän
Engadalin kanssa Buraimin ki-
istassa.

Valiokunta suosittelee ryhty-
mistä välittömään. Päätös joi-
kauttiin maanantai-illana Kal-
pissa.

MAITO JA LEIPÄ päivittäiseen annokseen Uusi kouluruokavalio Helsingissä

ELLINEN LAHTIEN siirryttiin Helsingin kansakoululaisten kouluruoki-
nassa uuteen vaiheeseen 15. 11. alkaen jatkamaan lapsille nimittäin päivittäisen
lämpimän ruuan lisäksi 2 dl maitoa ja pala kovaa leipää. Ruokailijat suunnit-
teltaan kahdeksi viikoksi eteenpäin, joten lasten kotona voidaan etukäteen
tietää päivän ruoka.

Sääntökirjasta on herättänyt
huomiota Suomessa, että kaikkein
laidinlaisin kansakoululaisten välin-
lään ja toimittajien ruoka kausin-
in alimman väkiväkityksen...

3 LASTA LIEKKEIHIN

Kyse oli vuosisatoja Suomen rajojen yli jatkuneen muuttoliikkeen uudesta aallosta.⁸⁴ Pontimena toimivat sekä ensimmäisen maailmansodan seurannaisvaikutukset että Suomen itsenäistymisen aiheuttamat yhteiskunnalliset mullistukset. Aikakaudelle löi leimansa se sosiaalinen kontrolli, jota vuoden 1918 sisällissodan jälkeen kohdis- tettiin työväestöön ja sen poliittisiin voimiin.⁸⁵ Työnantajapuolen ylivalta suhteessa ammattiyhdistysliikkeeseen oli ilmeistä ja näkyvää tilanteessa, jossa maassa vallitsi suurtyöttömyys. Samaan aikaan radikaali vasemmisto oli valmis iskemään kovan kovaan vastaan ja kiihdyttämään maanalaista toimintaa, mikä osaltaan kiristi Suomen ja Neuvostoliiton valtiollisia suhteita.⁸⁶

Neuvostoliitossa eli vuonna 1926 yli 20 000 Suomen kansalaista tai entistä kansa- laista. Vuosina 1927–1929 muuttoliike oli vähäistä, mutta vuodet 1930–1934 muuttivat tilanteen: yli 15 000 suomalaista loikkasi Neuvostoliittoon. Vaihtoehtoina

84 Martikainen 2020, 9–19; Engman 2004.

85 Tikka 2006, passim;

86 Kettunen 1986; Krekola 2006; Rentola 1994; Saarela 1996.

esiintyneet, modernit suunnitelmataloudet paljastivat pian nurjat puolensa. Viisi-vuotissuunnitelmien ja pakkokollektivisoinnin aikakaudella Neuvostotalouden pyörät pidettiin liikkeessä paitsi työväestöä myös vankityövoimaa armottomasti hyödyntämällä, mikä kiritti paluumuuttoa.

SKP:n suhtautumista Suomeen palanneisiin tovereihin määrittivät niin ikään neuvostojärjestelmän ylätason pyrkimykset. Niihin taas vaikuttivat suurvaltapoliittiset suhdanteet, mutta myös poliittiset linjaukset, jotka painottivat vallankumousta työväestön elinolojen parantamisen sijaan.⁸⁷ SKP:n toimintaa ohjasi koko ajan ratkaisevasti sekin, että palaajat olivat riski Neuvostoliiton maineelle Suomessa. Kotiinpaluusuunnitelmia ei tahdottu edistää kuin aivan poikkeustapauksissa siitä huolimatta, että loikkarien kovat kohtalot tunnettiin myös SKP:n sisällä.⁸⁸

87 Kettunen 1986; Saarela 1996; Saarela, Tauno: Suomalainen kommunismi ja vallankumous 1923–1930. SKS 2008.

88 Nevalainen 2002, 284–285.

VII Tietokanta ja sen käyttö

Tekniikka ja toteutus

Hanke suunnitteli ja toteutti tutkimustietokannan vuosina 1917–1964 Neuvostoliitossa olleista Suomen kansalaisista. Se palvelee tutkijoiden lisäksi myös sukulaisistaan tietoja etsiviä tai muuten aiheesta kiinnostuneita kansalaisia. Interaktiivisen tietokannan sähköinen henkilökortisto valottaa kymmenien tuhansien henkilöiden elämänvaiheita ja kohtaloita. Interaktiivisuudella viitataan vuorovaikutteisuuden eli siihen, että suuri yleisö pääsee käyttämään tietokantaa hakutoimintojen välityksillä ja käyttöliittymään on linkitetty lähdeviitteitä ja digitoituja dokumentteja sieltä löytyvistä henkilöistä.

Tietokanta suunniteltiin kolmen, toistensa kanssa saumattomasti keskustelevan osion varaan. Niitä olivat tietojen keräämisessä ja tietokantaan syöttämisessä käytetyt taulukot, tietojen ryhmittelyä, yhdistelyä ja julkaistavaksi saattamista palvellut tutkijakäyttöliittymä sekä tietojen selailuun ja tutkimiseen tarkoitettu julkinen käyttöliittymä. Osiot toteutettiin lopulta hankkeen suunnittelijoiden laatimina taulukoina (Microsoft Excel, Microsoft Access ja joukkoistamisalustan tuottama csv-pohjainen data), ulkopuolisen palveluntoimittajan räätälöimänä tutkijakäyttöliittymänä (Microsoft Access -ympäristö) ja Kansallisarkiston sovelluskehityksen tuoteomistajien (Tomi Ahoranta ja Kare Salonvaara) valvomana julkisena käyttöliittymänä.⁸⁹

Tietokantatyö alkoi lähdetietojen tarkastamisesta ja syöttämisestä taulukkomuotoon. Tässä apuna käytettiin hankkeen henkilökunnan lisäksi toimeksiantopohjalta suomalaisten vaiheita itärajan takana tunteneita tutkijoita ja joukkoistamiseen osallistuneita vapaaehtoisia talkoolaisia. Hankkeen henkilökunta muokkasi kerätyt tiedot yhtenäiseen muotoon ja poisti taulukoista joitakin henkilöitä tutkimuksellisiin ja tietosuojaan liittyvin perustein ennen niiden viemistä tutkijakäyttöliittymään.

Jälkimmäisessä tietoja vertailtiin keskenään ja muokattiin tutkimuksellisen arvioinnin ja tarkistusten pohjalta julkaistavaksi. Julkisesta käyttöliittymästä selviävien lähdetietojen avulla käyttäjien on mahdollista arvioida hankkeen tekemiä tutkimuksellisia tulkintoja yksittäisistä henkilöistä. Tietokantakokonaisuuden

⁸⁹ Katso: kohtalonaneuvostoliitto.kansallisarkisto.fi.

täydentävät hankkeen arkistoon jäävät julkaistavaksi viedyt pohjataulukot, interaktiivisen tietokannan tutkimuspäiväkirja, muut tietokantatyötä ohjanneet dokumentit sekä julkistettujen henkilötietojen lisäksi julkaisematta jääneet henkilötietotaulukot.

Työssä keskityttiin erityisesti seuraavien tietojen etsimiseen ja todistusvoimaisuuden punnitsemiseen: nimi, syntymäkunta, syntymäaika, kansalaisuus, rajanylitys (aika, tapa ja suunta), viimeisin kirjoillaolokunta Suomessa ja olinpaikat Neuvostoliitossa sekä kuolinaika, -kunta ja -tapa.

Tietoja kerättiin yhteensä 36 asiasta, jotka on ryhmitelty tietokannassa 140 kenttään. Kysymyksessä ovat henkilö-, asema-, sijainti-, sotilas-, tiedustelija-, tuomio-, vankeus- ja kuolintiedot suomalaisista Neuvostoliitossa 1917–1964. Varsinaisten tietokenttien lisäksi tietokanta sisältää kentät lähdeviitteille, alaviitteelle, viittauksiin kortistossa esiintyviin sukulaisiin ja linkit digitoituihin dokumentteihin. Muista tiedoista vähintään ammatit, kansallisuudet, kuolinpaikat, järjestöjen jäsenyydet (mukaan lukien sotilasjärjestöt ja tiedusteluorganisaatiot), vankeuspaikat ja tuomiot pyrittiin mahdollisuuksien mukaan selvittämään.

Jokaisessa kentässä esiintyvän tiedon alkuperä todennettiin lähdeviitteen avulla. Tämä mahdollisti tietojen todistusvoimaisuuden puntaroinnin eli historiatieteellisen lähdekriittisyyden vaalimisen. Tästä syystä tietokantakokonaisuus on luonteeltaan sekä tutkimustulos että lähdetietopankki.

Tutkimushanke onnistui viiden vuoden aikana keräämään noin 220 000 riviä henkilötietoja. Noin 90 000 näistä tehtiin hankkeen joukkoistamisalustalla talkoolaisten voimin. Kerätyillä rivillä esiintyy tietoja yhdestä tai useammasta henkilöstä. Rivien tietopohja vaihtelee yhdestä lähteestä laajoihin monilähteisiin tutkimuksiin.

Tiedot tuhansista suomalaisista olivat hajallaan eri puolilla maailmaa sijaitsevissa arkistoissa. Niitä piti etsiä kymmenistä arkistokokonaisuuksista, sadoissa arkistosarjoista, tuhansista dokumenteista ja satoja tuhansia henkilötietoja sisältävistä rekistereistä, minkä takia ajankäyttöön ja tärkeysjärjestykseen liittyviä kysymyksiä oli pakko arvioida jatkuvasti. Linjana oli se, että suurimmista Neuvostoliitossa eläneistä suomalaisryhmistä tuli julkaista vähintäänkin tärkeimmiksi arvioidut tiedot.

Erona aiempiin valtiollisiin tutkimushankkeisiin ("Suomen sotasurmat 1914–1922" ja "Suomi, sotavangit ja ihmisluovutukset 1939–1955") oli varsinkin se, miten tiedonkeruu oli järjestetty. Tutkimushankkeen työntekijät eivät käyneet yksin läpi kaikkea lähdeaineistoa, vaan vastuuta oli siirretty myös työkorvaussopimuksilla palkattujen

tutkijoiden ja vapaaehtoisten vastuulle. Tarve tälle johtui hankkeen laajemman ja hajanaisemman lähdeaineiston lisäksi siitä, että digitointi- ja joukkoistamistekniikan kehittyminen teki mahdolliseksi hajautetun tiedonkeruutoiminnan. Tämän ansiosta myös hankkeen tutkijoille jäi enemmän aikaa tutkimuksellisten johtopäätösten tekemiseen. Suomalaiset Venäjällä 1917–1964 -hankkeessa henkilötietojen yhdistelytyö onnistuikin sujuvammin kuin aiemmissa hankkeissa.

Julkaisulupa

Kohtalona Neuvostoliitto -tietokannassa on voitu julkaista tietoja erityisesti sellaisista vuosina 1917–1964 vaikuttaneista henkilöistä, joiden kuolemasta on kulunut yli 50 vuotta ja syntymästä 100 vuotta. Tietoja ei ole julkaistu elossa olevista henkilöistä. Tutkimushankkeen saama julkaisulupa (KA/12795/27.01.00/2023) ja sitä tarkentava tulkinta ovat mahdollistaneet sen, että poliittisissa vainoissa tuomittujen suomalaisten henkilötiedot on voitu julkaista miltei aina. Vainoissa tuomituista on pääsääntöisesti pystytty julkaisemaan seuraavat tiedot: sukunimi, entinen sukunimi, omaa sukua, etunimet, entiset etunimet, syntymämaa, syntymäkunta, syntymäaika, kirjoillaolokunta (Suomessa), kirjoillaolomaa, kirjoillaololääni, kirjoillaolokunta, rajanylitysaika, rajanylityssuunta, rajanylitystapa, tuomio, vankeusalue (Neuvostoliitossa) ja vankeuskunta (Neuvostoliitossa).

Henkilöryhmät ja -määrät

Suomalaiset Venäjällä 1917–1964 -tutkimushankkeessa on syntynyt taulukoituja henkilötietoja alla luetelluista henkilöryhmistä. Tietoa on kertynyt niin runsaasti, että vain osa siitä on voitu julkaista Kohtalona Neuvostoliitto -tietokannassa. Vaikkei kaikkia taulukoita ole ollut mahdollista julkaista julkisessa tietokannassa, tutkimustarkoitukseen ne ovat saatavilla Kansallisarkistolla.

Vainojen uhrin on rajattu vuosina 1935–1939 Neuvostoliitossa tuomion saaneisiin suomalaisiin. Tämä kattaa ajanjakson neuvostoyhteiskunnan kannattajien sisäisten välienselvittelyjen alusta talvisodan syttymiseen. Mukaan mahtuu suuren terrorin 1937–1938 uhrien lisäksi joukko muista vaihtelevista syistä tuomittuja. Vainojen uhreiksi on tulkittu myös henkilöt, joiden oikeusjutun käsittely 1930-luvun jälkimmäisellä puoliskolla on keskeytetty tai tuomiota ei ole pantu täytäntöön. Nämäkin tapaukset kertovat Neuvostoliiton oikeuslaitoksen politisoitumisesta.

Suuren terrorin aikana tuomittujen joukkoon päätyi yhtä hyvin suomalaisia kommunisteja kuin Neuvostoliittoon siirtyneitä amerikansuomalaisia ja niin sanottuja loikkareita, joiden lähtöä 1930-luvun lama ja äärioikeisto olivat kirittäneet. Viimeistään talvisodan alusta lähtien suomalaisten Neuvostoliitossa saamiin tuomioihin vaikutti sota. Mukana on ennen talvisotaa tuomittuja ja siitä lähtien vankileireillä kuolleita samoin kuin suomalaisia, joilta tiedetään vuosilta 1935–1939 tuomion sijaan vain kiinniottopäivä ja mahdollinen syyte.

Kohtalona Neuvostoliitto -tietokannan vainotiedoista on seulottu pois muina kuin vuosina 1935–1939 tuomion saaneita suomalaisia, muiden maiden kansalaisia ja tutkimuksellisen harkinnan perusteella muitakin yksittäisiä henkilöitä. Koska tietojenkeruun painopiste on ollut suurissa massoissa ja vainojen aikaisissa tapahtumissa, tietokannassa olevien henkilöiden elämänkaaritiedoissa on aukkoja ja tietokannasta puuttuu tunnettujakin henkilöjä ja kansalaisten hankkeelle lähetämiä tietoja.

Vainojen uhreja silmällä pitäen on käyty läpi ja julkaistu tietoja kriteerit täyttäviltä osin. Tutkijat Mirko Harjula ja Aimo Ruusunen ovat tehneet valtaosan seuraavista taulukoista, joihin merkittyjen henkilöiden kuolleeksi julistamistietoja tutkija Tauno Tukkinen on tarkastanut suomalaisista lähteistä:

Neuvostoliitossa tuomitut suomalaiset	6 672
Neuvostoliitossa tuomittuja suomalaisia	974
Leningradissa tuomitut suomalaiset	828
Sandarmohissa teloitettut suomalaiset	755
Punakankaan ammutut suomalaiset	579
Muualla Petroskoin alueella ammutut	866
Muualla Karjalassa ammutut	382
Omskin, Tomskin ja Tjumenin alueella tuomitut	353
Alueelliset täydennykset tuomittuihin	632
Vankileirituomion Karjalassa saaneet	727
Tšeljabinskin/Sverdlovskin seudulla tuomitut	729
SKS:n Stalinin vainot -muistitietokeräys	181

Lisäksi tutkimushankkeen arkistosta löytyy vainojen uhreista seuraava lähdekokonaisuus:

Carelia-lehden tiedot vainojen uhreista	3 604
---	-------

Venäjällä vuonna 1917 asuneista Suomen suuriruhtinaskunnan alamaista on muodostettu tietokannan pohjajoukko. Mukaan on saatu tiedot henkiveroa Suomeen maksaneista ja joistakin heidän lapsistaan. Henkilötiedot kattavat nimen, syntymävuoden ja suomalaisen kirjaollaolokunnan. Ne on kerätty tutkimushankkeen talkoolaisten avulla ja saattavat sisältää vähäisen määrän muita kuin Venäjällä vuonna 1917 oleskelleita. On myös hyvä huomata, etteivät kaikkien Venäjällä olleiden tiedot löydy henkiveroluetteloista tai ole erotettavissa muista henkilöryhmistä.

Talkoolaiset ovat käyneet läpi henkikirjojat ja osan Pietarin passiviraston passinhaltijain kortiston tiedoista. Näin ovat syntyneet seuraavat taulukot, joista vain henkikirjatiedot on julkaistu Kohtalona Neuvostoliitto -tietokannassa:

Vuoden 1917 henkikirjat.....	18 978
Pietarin passiviraston passinhaltijain kortisto (perustiedot, ei perhe).....	21 714
Pietarin passiviraston passinhaltijain kortisto	10 940
Pietarin Pyhän Marian srk:n kuolleet 1917–1936	1 500

(arvio)

Suomen sisällissodan jälkimainingeissa keväällä ja kesällä 1918 punaisia pakeni Neuvosto-Venäjälle. Punapakolaisten lukumäärän on arvioitu nousseen ainakin 10–13 000:een. Tärkein lähdekokonaisuus punapakolaisten ja muiden punasuomalaisten vaiheiden selvittämiseksi on Suomen kommunistisen puolueen arkistojen se osa, joka on saatu kopioina entisestä puoluearkistosta (RGASPI) Moskovasta Kansallisarkistoon. Kohtalona Neuvostoliitto -tietokannassa julkaistujen tietojen pohjätiedostona käytettiin kokonaisuuteen kuulunutta ”suurta henkilökortistoa”, jossa on tiedot noin 8 000 vuosina 1921–1935 Neuvostoliitossa rekisteröidystä suomalaisesta.

Suuresta henkilökortistosta tutkija Antti Elomaa onnistui taulukoimaan kaikkiaan 7 882 henkilöä, joista voitiin julkaista 4 897 punapakolaisen ja -suomalaisen tiedot. Erilliseen tiedostoon siirrettiin jatkotoimia varten 1 379 vanhaa venäjän-suomalaista ja 95 Pohjois-Amerikasta Venäjälle muuttanutta suomalaista. Ensiksi mainittuun ryhmään lukeutuivat puolueettomiksi merkityt tai vähäisillä tiedoilla varustetut ”vanhat” eli ennen vuotta 1917 maahan asettuneet venäjän-suomalaiset. Venäjän-suomalaisten, ruotsinsuomalaisten ja norjansuomalaisten joukosta poistettiin henkilöt, joille ei ollut merkitty kansalaisuutta/alamaisuutta, syntymäkuntaa tai kirjoillaolokuntaa Suomessa. Nämä henkilöt on kuitenkin mahdollista lisätä myöhemmin julkiseen tietokantaan, jos heidän vanhempiensa Suomen alamaisuus varmistuu.

Poistetuksi joutui myös joukko vaillinaisilla henkilötiedoilla (sukunimi ja joitakin hajatietoja) merkittyjä henkilöitä, Terijoen suojeluskuntaan kuuluneita ja valkoisiksi luokiteltuja sekä niin sanottuja ”ohranakortistolaisia”, joiden Neuvosto-Venäjällä oleskelusta ei ollut näyttöä. Sama koski nimi-, vanki- ja Suomi-kaavakkeissa esiintyneitä, jotka elivät ainakin pääsääntöisesti Suomessa. Pois piti jättää myös sellaisia inkeriläisiä ja karjalaisia, joilla ei ollut Suomen alamaisuutta.

Julkaistuja punasuomalaistietoja verrattiin myös Eduskunnan arkiston tietoihin suomalaisista kansanedustajista Neuvostoliitossa, Aimo Ruususen tutkimustietoihin (Kansan Arkiston henkilöluettelo) ja Kominternin toimeenpanevan komitean henkilöasiakirjoihin. Täydentäviä henkilötietoja löydettiin myös muista arkistoista, kuten Pietarin pääkonsulinviraston arkistosta, Lännen vähemmistökansallisuuksien yliopiston arkistosta, Pietarin TsGA IPD:sta, Venäjän sota-arkistosta (RGVA) ja EK-Valpon arkistosta. Kohtalona Neuvostoliitto -tietokannassa on julkaistu – tutkimuskriteerit täyttäviltä osin – seuraavat punasuomalaisten henkilötietotaulukot:

Venäjälle menneet kansanedustajat.....	89
”Suuri henkilökortisto”	7 882

Seuraavien julkaisemattomien henkilötietotaulukoiden tiedot löytyvät vain tutkimushankkeen arkistosta:

SKP, RGASPI, fondi 516, opis 3, delot 194–200.....	5 380
SKP, RGASPI, fondi 516, opis 3, delot 194–200.....	133
SKP, RGASPI, fondi 516, opis 3, delot 194–200.....	154
SKP, RGASPI, fondi 516, opis 3, delot 194–200.....	490
SKP, kaaderijaosto (Kansan arkisto)	1 275
Pietarin TsGA IPD SPb:n suomalaisjärjestöjen henkilöluetteloja	3 103
Venäjän sota-arkiston (RGVA) punaupseerit	3 159
Luettelo punaupseereista vuonna 1924, Etsivä keskuspoliisi	917
Kustannusliike Kirjan työntekijöitä (rulla 3b)	734
EK:n etsimät valtiolliset pakolaiset	3 163
Lännen vähemmistökansallisuuksien yliopisto, RGASPI, fondi 529.....	1 352
Pietarin TsGALI SPb, Leningradin suomalainen valistustalo	78
LVKY:n oppilaita EK-Valpon tietojen perusteella	143
SKP, RGASPI, fondi 516, opis 3, delot 201–275.....	5 424
SKP, RGASPI, fondi 516, opis 2	502

Tietoa muista rajanylittäjistä löytyy myös seuraavista julkaisemattomista taulukoista:

Vuonna 1921 evakuoidut.....	12 798
Kellomäen tutkijatoimistolla kuulustellut.....	9 665
Terijoen kautta saapuneet 1920–1921.....	2 927
Terijoen kautta saapuneet 1922.....	1 592
Suomalaisen väliaikaisen taloudellinen komitea	1 790
EK-Valpon Terijoen valokuvatut.....	709
1923–1934 Suomeen Leningradin kautta evakuoidut.....	1 689
Muurmannin legioonalaiset VRO:n kuulusteluissa	1 047
EK-Valpon Terijoen kuulustelupöytäkirjat (lomake) 1921.....	158
EK-Valpon Terijoen karanteeni ja kuulustelupöytäkirjat 1921–1938.....	1 571

Yli 7 000 amerikansuomalaista asettui Neuvostoliittoon ja erityisesti Neuvosto-Karjalaan 1930-luvun alkupuoliskolla. Merkittävän osan, joskaan ei kaikkien USA:sta ja Kanadasta saapuneiden muuttajien perustiedot löytyvät tutkija Varpu Lindströmin kokoamista Missing in Karelia -luetteloista. Tutkija Mirja Jääskeläinen kävi ne läpi ja kokosi hankkeelle täydentävän taulukon Neuvostoliitossa olleista amerikansuomalaisista. Siihen on merkitty tiedot 7 165 amerikansuomalaisesta, mutta osa tiedoista on vaillinaisia tai koskee lapsia. Kohtalona Neuvostoliitto -tietokannassa voitiin julkaista tiedot yli 5 000 amerikansuomalaisesta, mutta hankkeen arkistosta löytyy myös muita luetteloita Neuvostoliitossa olleista amerikansuomalaisista:

Missing in Karelia.....	4 373
Karjalan kansallisarkiston amerikansuomalaisia	8 181
Säpon luettelo Ruotsin kautta matkustaneista 1931–1941.....	5 098
Kommuna Kylväjän jäseniä	315
Matrikkeli amerikansuomalaista Neuvostoliitossa	7 165

1930-luvun ensimmäisellä puoliskolla yli 15 000 laitonta siirtolaista – tai kuten aikalaiset sanoivat loikkaria – siirtyi Suomesta Neuvostoliittoon. Kohtalona Neuvostoliitto tietokannassa on julkaistu tiedot tuhansista loikkareista, mutta lisää tietoa löytyy hankkeen arkistossa säilytettävistä julkaisemattomista taulukoista. Tietokannassa ja hankkeen arkistossa on taulukkotietoa myös sellaisista suomalaista, jotka palasivat Neuvostoliitosta Suomeen tai olivat Neuvostoliitossa pitkäaikaisessa sotavankeudessa. 1930-luvulla vähintään 2 600 suomalaista palasi Neuvostoliitosta Suomeen. Heistä noin 700:n henkilötiedot on julkaistu tutkimushankkeen tietokannassa:

Loikkarikortisto, ulkoasiainministeriö	2 801
Loikkarikortistot, Pietarin pääkonsulinvirasto	1 346
EK-Valpon pääosaston kuulustelupöytäkirjat 1931–1938	113
Maasalakuljettajien Neuvostoliittoon viemät.....	772
Merisalakuljettajien Neuvostoliittoon viemät.....	1 440
Suomalaiset Svirstroilla	647
EK-Valpon aineiston koe-erä.....	50
Tuomittujen tiedostosta erotellut ennen vuotta 1935 menneet.....	156
Suomeen ennen talvisotaa palanneet	2 942
Suomeen talvisodan jälkeen palanneet	373

Tietokantaan on tallennettu myös muiden ryhmien, kuten Ukrainassa ja Kazakstanissa vuosina 1917–1964 olleiden, Muurmannilta vuonna 1940 karkotettujen ja työarmeijassa olleiden suomalaisten, tietoja:

Suomalaiset Ukrainassa.....	252
Muurmannin oblastista karkotetut	1 365
Työarmeijalaiset 2. maailmansodassa	528
Suomalaiset Kazakstanissa.....	308
Suomalaiset Georgiassa	12
Epäselvien henkilöllisyyksien selvittely	3 297
Hankkeen tutkijoiden keräämät muut tiedot.....	165
Kansalaiskirjeiden tiedot (arvio).....	3 000
Arkangelista Tšeljabinskin työarmeijaan lähetetyt.....	78
Ensimmäisen maailmansodan suomalaiset	1 394
Suomalaiset Neuvostoliitossa 1917–1939	10 834
Pietarin Volkovon luterilaiselle hautausmaalle haudatut.....	3 880
EK-Valpon naiset Neuvostoliitossa	198

Tietokannan jatkokäyttö ja ylläpito

Julkinen Kohtalona Neuvostoliitto -tietokanta ja sen hakupalvelu säilyvät käytössä vähintään vuoteen 2028 saakka. Vuonna 2028 arvioidaan tietokannan tekninen toimivuus ja tehdään päätös julkisen tietokannan ylläpidon jatkamisesta. Mikäli ylläpitoa ei jatketa, kaikki aineisto siirretään Kansallisarkistoon pitkäaikaissäilytystä varten.

Tietokannan sisältöä ei päivitetä hankkeen päättymisen jälkeen. Mahdolliset päivitykset vuoden 2025 jälkeen edellyttävät erillistä päätöstä ja siihen liittyvää rahoitusta. Vuoden 2026 aikana toteutetaan rajattuja toimenpiteitä käytettävyyden parantamiseksi. Kansallisarkistossa tietokannan sisällöstä ja teknisestä ylläpidosta vastaa tuoteomistaja Kare Salovaara.

VIII Julkaisut ja taiteelliset yhteishankkeet

Tietokirjoja ja artikkeleita

Tutkimushankkeessa työskentelevät historiantutkijat – ja muut hankkeen lähi-piirissä toimivat asiantuntijat – ovat kirjoittaneet vuosina 2020–2025 useita tutkimusartikkeleita. Ne antavat uutta tietoa Venäjälle eri aikoina siirtyneistä suomalaisista sekä Stalinin ajan terrorista ja väestönsiirroista. Tuloksia on julkaistu ja tullaan julkaisemaan myös populaareina artikkeleina ja tietokirjoina.

Kaksi hankkeen tietokirjaa (Ira Jänis-Isokangas, *Kohtalona Gulag – Suomalaiset 1930-luvun Neuvostoliitossa*, Gaudeamus 2025 & Alekski Mainio, *Jaalan pyöveli – Vänrikki Sulo Nykäsen rikos ja rangaistus*, Siltala 2024) on julkaistu. Kahden hankkeen tietokirjan (Alekski Mainio, *Suuri vakoojamaania – Suomalaiskohtaloita Stalinin Neuvostoliitossa* & Jesse Hirvelä, *Inkerin diktaattorit – Leningradin suomalaiset kommunistit 1918–1938*) julkaisemisesta vuosina 2026–2027 on tehty kustannussopimukset SKS:n kustannuspäällikön Tero Norkolan kanssa. Yhden hankkeen tietokirjan (Aappo Kähönen, *Työ, utopia, terrori: Suomalaiset Pohjois-Venäjällä ja Siperiassa 1917–1957*) kustantamisesta on sovittu alustavasti Gaudeamusen kanssa.

Tutkija Jesse Hirvelän *Inkerin punaiset suomalaistajat, Suomalaiset kommunistit bolševikkien kansallisuuspolitiikan kohteina ja toteuttajina Leningradin alueella 1918–1938* -väitöskirjakäsikirjoitus on jätetty lokakuussa 2025 Helsingin yliopistossa esitarkastukseen. Lisäksi kaksi hankkeen tutkijaa on tehnyt kustannussopimuksen vertaisarvioidusta, englanninkielisestä, vuosina 2026–2027 julkaistavasta kirjasta (Aappo Kähönen, *Utopia Immigration and Colonization in the Early Soviet Union – Finns in Northern Russia 1917–1940*, Taylor & Francis & Ira Jänis-Isokangas, *In Search of a Better Life: Finnish Immigrants' Letters from the Gulag*, Lexington/Bloomsbury).

Vuosina 2022–2025 julkaistuista tieteellisistä artikkeleista kannattaa mainita ainakin seuraavat:

- Hirvelä, Jesse & Jänis-Isokangas: *Ira, Future Citizens or Useful Workforce? Finnish Immigrants and the Communist Party of Finland in Svirstroi, 1931–1934*. *The Soviet and Post-Soviet Review*, 49, 2022.
- Jänis-Isokangas, Ira: *Suojärveläisten yllirajaiset suhteet 1930-luvun Neuvostoliitossa*. Julkaisussa: *Idäntutkimus*, 29 (2) 2022.
- Jokipii, Ilkka & Outinen, Sami: *Suomalaiset Venäjällä 1917–1964 -tietokanta historiantutkimuksen apuvälineenä*. Julkaisussa: *Ennen ja nyt*, 22 (4) 2022.
- Hirvelä, Jesse & Laakkonen, Anna: *Suomalaisia toimittajia Neuvostoliitossa 1918–1938*. Julkaisussa: *Sanomisen vaikeutta ja vapautta. Vasemmistolaista tiedonvälitystä 1919–1956*. Helsinki 2023.
- Kähönen, Aappo: *Suomalainen arkipäivän bolševismi Muurmännin rannikolla 1935–1938*. *Historiallinen Aikakauskirja*, 123 (3) 2023.
- Mainio, Aleks: *Suomalaiset Stalinin vainoissa, Kriittinen katsaus kuoleman kirjanpitoon*. Julkaisussa: *Työväki ja Neuvostoliiton vuosisata. Väki Voimakas 37. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura*, Tampere 2024.
- Hirvelä, Jesse: *Suomalaiset siirtolaisopiskelijat Leningradissa 1922–1936*. Julkaisussa: *Työväki ja Neuvostoliiton vuosisata. Väki voimakas 37. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura*, Tampere 2024a.
- Kähönen, Aappo: *Venäjän Karjala utopiana ja geopolitiikkana 1918–1932*. Julkaisussa: *Liikasen liikkeet: Agendalla kansalaisyhteiskunnan, EU:n ja rajan politiikat. Pohjois-Karjalan historiallinen yhdistys* 2024.
- Hirvelä Jesse: *Finnish communists and the Soviet Colonization of Ingria in the 1920s*. *Revolutionary Russia*, 37 (2) 2024.
- Jänis-Isokangas, Ira: *Gulag-järjestelmä, poliittinen kasvatustyö ja suomalaiset Magnitogorskissa*. Julkaisussa: *Työväki ja Neuvostoliiton vuosisata. Väki Voimakas 37. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura*, Helsinki 2024.

Tutkimushankkeen tieteellisiä artikkeleita on myös vertaisarvioitavana ja julkaisujonoissa. Niitä tullaan julkaisemaan vuosien 2025–2027 aikana. Hankkeen muista julkaisuista pitää nostaa esiin keväällä 2021 Historiallisessa Aikakauskirjassa julkaistu ”Kansallisarkiston hanke tutkii suomalaisten kohtaloita Venäjällä”, Politiikasta-verkkolehdestä julkaistu ”Propagandan voima” ja Kansallisteatterin Muistopäivä-esityksen käsiohjelmassa julkaistu ”Yliloikka Stalinin Neuvostoliittoon”.

Esimerkkejä kirjoista ja tutkimuksista, joita hanke on tukenut joko taloudellisesti tai luovuttamalla aineistoa käyttöön:

- Tuomas Hoppu: *Tsaarin armeijan asepuvussa*. Matrikkeli Venäjän armeijassa 1. maailmansodassa vapaaehtoisina palvelleista suomalaisista. Hoppu, Pirkkala 2023.
- Antti Rämänen: *Rikottu Rajamaa*. Atena, Jyväskylä 2023.
- Anni Reuter: *Suomalaiset Stalinin puhdistuksissa*. SKS, Helsinki 2023.
- Harri Vanhala: *Kommuuna Kylväjä. Amerikansuomalainen kolhoosi Donin aroilla*. Vanhala, Helsinki 2021.
- Aimo Ruusunen: *Tuomitut. Lisälehtiä ja opastusta Neuvostoliitossa kadonneisiin*. Warelia, Sastamala 2021.
- Eero Haapanen: Suomenlahden 1930-luvun ihmissalakuljettajista kertova kirja ilmestyy SKS:n julkaisemana vuosina 2026–2027.

Kaunokirjallisuutta, teatteria ja dokumenttielokuvaa

Suomalaisten kohtalot Neuvostoliitossa herättivät heti hankkeen alusta alkaen laajaa kiinnostusta yhteiskunnan eri puolilla. Yhteydenottoja tuli paitsi historian-tutkijoilta, yhteiskuntatieteilijöiltä ja journalisteilta, myös taiteen ja kulttuurin edustajilta, kuten kirjailijoilta, näytelmäkirjailijoilta, dokumentaristeilta ja elokuva-ohjaajilta. Tässä ilmapiirissä oli luontevaa madaltaa raja-aitoja historian-tutkijien ja taiteen välillä sekä kannustaa myös muita kuin historian-tutkijoita tarttumaan aiheeseen.

Hanke tarjosi käyttöön historiallisia lähdeaineistoja ja loi yhteistyömahdollisuuksia taide- ja filmialalle. Avoin toimintatapa synnytti merkittäviä tuloksia, kuten Elli Salon Muistopäivä-näytelmäkäsikirjoituksen Kansallisteatterille, Juhani Haukan ohjaaman dokumenttielokuvan hankkeesta, Toni Viljanmaan ohjaaman neliosaisen historia-dokumenttisarjan Yleisradiolle sekä Kanerva Cederströmin ohjaaman Sandarmohin suru -historiadokumentin Stalinin vainojen uhrien omaisista.

Muistopäivä-näytelmä kehittyi tiiviissä vuoropuhelussa Elli Salon ja hankkeen tutkijoiden välillä. Varsinainen taiteellinen tutkimus- ja kirjoitustyö käynnistyi sen jälkeen, kun Salo sai Koneen Säätiön kolmivuotisen työskentelyapurahan. Näytelmän näkökulma tarkentui vähitellen vuosina 2022–2025 kiinnittyen lopulta 1930-luvun laittomiin suomalaissiirtolaisiin eli loikkareihin.

Muistopäivä on teatteriesitys suomalaissiirtolaisten äärimmäisistä kohtaloista. ”Se kertoo ihmisistä, jotka yrittävät elää arkea ja luoda elinmahdollisuuksia itselleen ja lapsilleen” Stalinin Neuvostoliitossa, jossa väkivalta, sorto ja julmuus ovat arkea. Muistopäivän tapahtumat ja henkilöt ovat fiktiota, mutta ne nojaavat tutkimushankkeessakin käytettyyn dokumentaariseen lähdemateriaaliin. Teksti rakentuu todellisten ihmisten jälkeensä jättämien kirjeiden, päiväkirjojen, muistelmien, haastatteluiden, kuulustelupöytäkirjojen ja valtiollisen poliisin henkilömappien varaan. Näytelmä sai ensi-iltansa 19. marraskuuta 2025 Kansallisteatterissa, ja Teatterin Uusi Alkukirjasto (TUA) julkaisi Muistopäivän tekstin samassa kuussa.

Juhani Haukan ohjaama, vuonna 2026 tai 2027 julkaistava Valkoinen muste -dokumentti on taiteellinen ja tutkimuksellinen pitkä dokumenttielokuva Kansallisarkiston Suomalaiset Venäjällä -tutkimushankkeesta ja tutkimusaiheesta, Venäjälle kadonneiden ihmisten kohtaloista. Elokuva reflektoi hankkeessa löytynyttä tutkimusaineistoa ja tekee aistittavaksi sen todellisuuden, jota tutkijaryhmä hankkeessaan tarkastelee. Elokuvahanke on pitkäjänteinen, viisivuotinen yhteistyö ja dialogi taiteellisen työryhmän sekä tutkijoiden välillä.

Valkoinen muste on yritys hahmottaa kadonneita kohtaloita Neuvostoliitosta 1930-luvulla saapuneista kirjeistä, loikkareiden äänitetyistä muistelmista ja keskusteluista vielä elossa olevien, vankileirit todistaneiden ihmisten kanssa. Elokuvasa seurataan Kansallisarkiston tutkijoiden yrityksiä löytää vastauksia kadonneiden ihmisten kohtaloihin. Elokuva tutkii ja kysyy: ”Miten hiljaisuus puhuttelee?” ”Mitä olivat ne sanat, joita sukulaisille kirjoitettiin nälänhädän, vankileirien ja vainojen keskeltä?” ”Mikä oli se marginaali, hiljaisuus ja välittämätön, joka jäi kansallisvaltion kertomuksen katveeseen?” Elokuvan tuottaa tuotantoyhtiö Illume oy, ja sen tuottajana toimii Jouko Aaltonen. Elokuvan arvioitu valmistumisvuosi on 2027.

Helsinkiläinen tuotantoyhtiö Alku Tuotanto Oy alkoi keväällä 2023 valmistella dokumenttisarjaa Stalinin vainoista. Kuvaukset käynnistyivät lokakuussa 2024 Kainuussa sen jälkeen, kun Yleisradio oli näyttänyt vihreää valoa dokumenttisarjalle. Kohtauksia filmattiin laajalla säteellä eri puolilla Suomea, mutta myös Itämeren eteläpuolista Pohjois-Eurooppaa. Tuotannon yhtenä alkusysäyksenä voidaan pitää tutkimushankkeesta ja sen teemoista kertovaa artikkelia, jonka toimittaja Toni Viljanmaa teki keväällä 2023 Lännen Medialle.

Keväällä 2026 esitettävä neliosainen dokumenttisarja tarkastelee neuvostohallinnon kansallisia operaatioita niin, että kuva tarkentuu erityisesti Neuvostoliiton läntisten alueiden vähemmistöihin. Stalinin diktatuurissa maa vaipui vakoojamaniaan ja toteutti etnisen puhdistuksen pakkosiirtojen sekä teloitus- ja vankileirituomioiden avulla. Sarjaan on haastateltu Kansallisarkiston tutkimushankkeessa työskennelleitä

historiantutkijoita, mutta myös useita muita asiantuntijoita ja aikalaistodistajia Ukrainasta, Puolasta, Latviasta, Virosta ja Liettuasta. Tuotannossa ääneen pääsevät myös venäläisen Memorial-kansalaisjärjestön edustajat. Sarjan käsikirjoittajana ja tuottajana toimii Toni Viljanmaa ja ohjaajana Tommi Pietiläinen.

Tutkimushanke kanavoi arkistoaineistoja myös Kanerva Cederströmin ohjaamalle Sandarmohin suru -dokumenttielokuvalle. Tämä vuonna 2022 valmistunut filmi kertoo ”kaksitoista tarinaa suomalaisista, joiden sukulaisia teloitettiin Neuvosto-Karjalassa Sandarmohin metsässä 1937–1938”. Läheisille ei paljastettu, että perheenjäsen oli piilotettu ”Karhumäessä sijaitsevan metsän joukkohautoihin luoti niskassaan”. ”Dokumentti antaa kasvot ja äänen Stalinin vainojen uhreille ja valottaa unohdettua historiaa”, dokumenttielokuvan esittäessä sanotaan.

Kuvio 26. Osa punatähtirintaisista neuvostokoululaisista on suomalaisia.
Kansallisarkisto, Tutkimushankkeen arkisto

Kuvio 27. Kaksi suomalaislasta leikkiauton kyydissä. Kuva on otettu 1930-luvulla Petroskoissa. Kansallisarkisto, Tutkimushankkeen arkisto

Näkyvyyttä mediassa

Kansallisarkistolla laadittiin syyskuussa 2020 tutkimushankkeelle erillinen viestintäsuunnitelma. Sen mukaisesti hankkeen etenemisestä ja suomalaisten kohtaloista Neuvostoliitossa on viestitty aktiivisesti median ja sosiaalisen median foorumien suuntaan. Tutkimushanke on useaan otteeseen tarjonnut toimittajille tukea aiheen käsittelyyn sekä välittänyt toimitusten käyttöön laajoja tutkimusaineistoja ja valokuvia. Tämä aktiivinen toimintatapa on tuottanut merkittäviä tuloksia: vuosina 2020–2025 hankkeesta on julkaistu kymmeniä artikkeleita, ja suomalaisten kohtaloita Neuvostoliitossa on käsitelty useissa radio- ja televisio-ohjelmissa. Seuraavassa esitellään näytteenomaisesti merkittävimpiä hankkeesta ja sen teemasta julkaistuja artikkeleita:

- Savon Sanomat 16.11.2020: *Mitä tapahtui itärajan takana?*
- Helsingin Sanomat 29.11.2020: *Stalinin likvidoimat.*
- Svenska Yle 7.2.2021: *Riksarkivet spårar finländare i Ryssland efter 1917, har du brev eller foton kvar om dem?*

- STT 8.2.2021: *Suomalaisten kohtaloita Neuvostoliitossa kartoittava tutkimushanke kiinnostaa kansalaisia – sinäkin voit osallistua tutkimukseen.*
- Yle Novosti 25.4.2021: *Руководитель исследования о судьбах финнов в России: "Мы не ожидали, что волонтеры окажутся настолько воодушевленными и активными!"*
- Radio Liberty 9.6.2021: *"Мама сказала: не верь". Финны ищут родных, погибших в СССР.*
- Suomen Kuvalehti 2.9.2021: *"Eno hiihti kohti utopiaa."*
- Radio Vaasa 2.2.2022: *Suomalaisten kohtaloita Neuvosto-Venäjällä.*
- Yle 15.4.2022: *Venäjä on tehnyt joukkotuhoja aiemminkin, Stalin teloitti jopa 12 000 suomalaista, yksi heistä oli 27-vuotiaana kuollut lida Koponen.*
- IS 15.1.2023: *Tämä suomalaiskolmikko eli 30-luvun Neuvostoliitossa, kun suomea ei uskaltanut enää puhua – nyt tutkijat saivat heidän vaiheistaan matkalaukullisen dokumentteja.*
- HS 21.1.2023: *"Emme ole mitään pahaa tehneet", Ukrainan turvallisuuspoliisi lähetti Suomeen uutta aineistoa Stalinin terrorin suomalaisuhreista. Ukraina auttaa selvittämään Stalinin vainojen suomalaisuhrien kohtaloita.*
- HS:n Kuukausiliite 4.2.2023: *Suomalaisten GULAG, Suuri määrä suomalaisia vietiin Stalinin vainoissa vankileireille ja yli 9 000 teloitettiin. Keitä he olivat?*
- Lännen Media 14.8.2023: *Gulagissa kärsineiden suomalaisten vaiheet selviävät pala palalta.*
- STT 26.12.2023: *Suomalaisloikkarit joutuivat pakkotöihin ympäri Neuvostoliittoa – eräs kertoi kirjeessä rappaajan työstä "Marjupoolissa". Monen loikkarin kohtalo oli kova suuren terrorin vuosina 1930-luvulla. Usein tuomiona oli teloitus tai passitus vankileirille.*
- IS 24.3.2024: *Kohtalona Kazakstan, Kansallisarkiston tutkijat ovat löytäneet uusia tietoja suomalaisten elämästä kammottavissa oloissa Stalinin vanki- ja työleirialueella.*
- HS 7.6.2024: *Neuvostoliitossa tapettiin suomalaisia kuin liukuhihnalta – Nyt heidän kohtalostaan on aivan uutta tietoa.*
- STT 7.6.2024: *Suomalaisten kohtaloita Neuvostoliitossa valottavan tutkimushankkeen tietokanta auennut – ensimmäisessä vaiheessa keskitytty suuren terrorin vuosiin.*
- MTV, Huomenta Suomi 24.6.2024: *Uutta tietoa Stalinin vainoista – suomalaisia surmattiin järjestelmällisesti.*
- MTV 1.9.2024: *Lauri katosi Stalinin Neuvostoliitossa – kohtalo ei jättänyt hänen tyttärtään rauhaan.*

Konferensseja, seminaareja ja muita yleisötilaisuuksia

Vuosina 2020–2025 hankkeen tutkijat ovat osallistuneet useisiin tieteellisiin seminaareihin ja konferensseihin, kuten Aleksanteri foorumiin; Aleksanteri-konferenssiin; European Network in Universal and Global History (ENIUGH) -konferenssiin; International Council for Central and East European Studies (ICCEES) -konferenssiin; ASEEES-konferenssiin; BASEES-konferenssiin; Судьбы финнов в России после Октябрьской революции 1917 года -konferenssiin; Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran kesäseminaariin, mutta myös populaarimpiin tapahtumiin, kuten kaksipäiväiseen Suku 2021 -tapahtumaan ja kolmipäiväisille Turun kirjamesuille.

IX Johtopäätöksiä tutkimushankkeesta

Tulokset

Kansallisarkiston tutkimushankkeessa on selvitetty suomalaisten vaiheita vuosien 1917–1964 Neuvostoliitossa. Hankkeen tutkijat ovat julkaisseet kaksi tietokirjaa ja useita tieteellisiä ja populaareja artikkeleita, puheenvuoroja ja kritiikkejä. Vuosina 2026–2027 hanke on päättynyt, mutta julkaisutoiminta jatkuu aktiivisena: SKS julkaisee kaksi hankkeen suomenkielistä tietokirjaa. Lisäksi on sovittu useammankin artikkelin sekä kahden englanninkielisen ja yhden suomenkielisen vertaisarvioidun teoksen julkaisemisesta samoina vuosina. Yksi kevään 2026 kohokohta tulee olemaan Helsingin yliopiston tilaisuus, jossa tarkastetaan hankkeessa syntyneet leningradinsuomalaisia käsittelevä väitöskirja.

Hankkeen julkaisut ovat lisänneet ja tulevat lisäämään ymmärrystä Venäjän ja Neuvostoliiton suomalaisista. Tietoa on kertynyt vuosien 1937–38 suuresta terrorista ja sen lukumääristä: Stalinin itsevaltaisesti käynnistämässä vaino-operaatioissa tuomittiin miltei 6 200 suomalaista, joista yli 4 700 kuolemaan. Jos spekulatiiviset tapaukset ja inkerinsuomalaiset otetaan mukaan tilastoon, nousee suuressa terrorissa tuomittujen suomalaisten kokonaismäärä jopa 11 000–12 000:een.

Leningradin- ja siperiansuomalaisten samoin kuin punapakolaisten, amerikansuomalaisten ja niin sanottujen loikkareiden vaiheita ymmärretään aiempaa paremmin. Pystytään niin ikään arvioimaan melko tarkasti, miten paljon suomalaisia oli 1920- ja 30-lukujen Neuvostoliitossa. Suomalaisiin liittyneitä väärinkäsityksiä on korjattu samaan aikaan, kun heidän kovia, jos kohta myös arkisia kohtaloitaan on voitu suhteuttaa Neuvostoliiton – ja monta kertaa myös Suomen – laajempaan historiaan.

Kerta kerran jälkeen on käynyt selväksi, miten paljon yhteistä oli suomalaisten ja muiden vähemmistökansallisuuksien kokemuksissa. Karjalassa, Leningradissa, Muurmannin rannikolla, Moskovassa, Uralilla, Länsi-Siperiassa, Neuvostoliiton Kaukoidässä ja muualla suomalaisten osana oli todistaa sellaisia ilmiöitä ja mullistuksia, jotka olivat yhteisiä miljoonille Neuvostoliiton asukkaille. Esimerkiksi yhteiskunnallinen vallankumous, suunnitelmatalous, teollistaminen, vankileirit, pakkotyö, pakkosiirrot, terrori, unelma maailmanvallankumouksesta ja kommunistinen puoluet toiminta tulivat tutuiksi hyvin monille kansallisuuksille.

Tutkimushankkeen tuloksia on julkaistu paitsi kirjoissa ja artikkeleissa myös Kohtalona Neuvostoliitto -tietokannassa. Siihen on tallennettu tiedot 38 000 Suomen kansalaisesta tai entisestä kansalaisesta. Mukana on 6 190 suuren terrorin uhria, mutta myös monia muita mainitsemisen arvoisia suomalaisryhmiä: 18 642 Venäjällä vuonna 1917 elänyttä, 6 652 punasuomalaista, 258 Neuvosto-Ukrainan suomalaista, 575 työarmeijalaista,

89 kansanedustajaa, 1 222 Muurmannilta pakkosiirrettyä, 185 Kazakstanissa vankileirille suljettua, 5 378 amerikansuomalaista, 3 212 Suomeen palannutta, 4 046 laitonta siirtolaista 1930-luvulta ja 30 pitkäaikaista sotavankia.

Tutkimustuloksia ovat sellaisetkin hankkeen taulukot ja selvitykset, joiden tietoja ei ole pystytty julkaisemaan tietokannassa. Ne tallennetaan hankkeen arkistoon, joka sijoitetaan Kansallisarkistoon erilliseksi, luvanvaraisesti tutkimuskäytössä olevaksi kokonaisuudeksi. Samassa arkistossa säilytetään myös niitä yli 2 000 sähköpostiketjua, jotka tutkimushankkeelle lähetettiin vuosina 2020–2025. Nämä tiedollisesti rikkaat, sähköiset dokumentit samoin kuin tutkimuksen vastaanottamat perinteiset kansalaiskirjeet muodostavat arkistokokonaisuuden, jota on mahdollista hyödyntää lukuisin eri tavoin.

Vaikutus ja merkitys

Hankkeen tutkimustulokset ovat merkittäviä sekä historiatieteellisesti että laajemmin yhteiskunnallisesti. Ne ovat levinneet yhteiskunnan eri puolille, mikä johtuu osaltaan siitä, että suomalaisten kohtalot Neuvostoliitossa ovat herättäneet jatkuvaa kiinnostusta journalistien, taiteilijoiden ja tutkijoiden keskuudessa. Hankkeelle on tullut enemmän yhteistyötarjoajia kuin sen resursseilla on ollut mahdollista toteuttaa. Yhteiskunnallinen vuorovaikutus on ollut luonteva osa hanketta, ja sitä on pyritty vahvistamaan kehittämällä uusia, historiatieteelle luontevia yhteistyötapoja teatterin, kirjallisuuden, dokumenttielokuvien ja elokuva-tuotannon suuntaan.

Hankkeen toimintaa on niin ikään leimannut tutkijoiden ja sukulaisistaan kiinnostuneiden kansalaisten jatkuva, vuorovaikutteiden yhteistyö. Tutkimushanke on vastaanottanut tuhansia viestejä ja tietopyyntöjä, joista miltei kaikkiin on voitu vastata yksilöllisesti sen jälkeen, kun tutkijat ovat perehtyneet tapaukseen. Hankkeelta on pyydetty, mutta sille on myös annettu tietoja, kirjekopioita, valokuvia ja monia muita dokumentteja Neuvostoliitossa olleista suomalaisista. Tuhannet kansalaiset ovat tahtoneet auttaa tutkimushanketta esimerkiksi omatoimisella selvitystyöllä ja joukkoistamisalustalla. Alustan dokumenttitalkoissa aihepiiristä kiinnostuneet ihmiset ovat voineet antaa panoksensa tutkimustyöhön, mikä on koettu mielekkääksi ja innostavaksi.

Toimittaja Unto Hämmäläisen vetoamus loppukesällä 2019 osui ajan hermoon. Se sai laajat kansalaispiirit näkemään suomalaisten kohtalot poikkeuksellisen merkittävänä kansallisena kysymyksenä, joka piti viimeinkin selvittää juurta jaksain. Yhteiskunnallisissa puheenvuoroissa korostettiin, että oli korkea aika muistaa

valtiollisestikin niitä ihmisiä, jotka olivat hävinneet vähin äänin Neuvostoliittoon. Aiheen ajankohtaisuus ja herkkyys heijastuivat muun muassa siihen, miten kannustavasti ja intohimoisesti Neuvostoliiton suomalaisten historiaan ja sen tutkimiseen suhtauduttiin.

Jo kylmän sodan vuosina aihepiiristä oli kirjoitettu useita suuripainoksia, hiirenkorville luettuja muistelmia. 1980-luvun viimeiset ja 1990-luvun ensimmäiset vuodet olivat merkinneet tutkimuksellista vallankumousta. Tabuja oli murrettu tilanteessa, jossa Neuvostoliitto oli kaatunut. Vuosina 1991–2019 kirjoitettiin kymmeniä kirjoja levottomia, vallankumouksellisia vuosikymmeniä todistaneista suomalaisista. Aihetta käsiteltiin runsaasti myös dokumenttifilmeissä, elokuvissa ja romaaneissa, mutta tästä huolimatta kokonaiskuva varsinkin Stalinin vainovuosista ja niiden suomalaisuhrimääristä jäi sirpaleiseksi ja ristiriitaiseksi.

Kansallisarkiston tutkimushanke on tarkentanut merkittävästi kuvaa Neuvostoliiton suomalaisista ja heidän kohtaloistaan, mutta se on vaikuttanut historiantutkimukseen ja sen tulevaisuuteen myös muuten. Kun suomalaisten kohtalot ovat olleet toistuvasti esillä konferensseissa, tiedejulkaisujen sivuilla ja arkistoissa, niiden pariin ovat löytäneet yhä uudet tutkijat ja historianharrastajat. Teemasta ovat innostuneet myös kymmenet opinnäytteiden tekijät ja sukututkijat, minkä ansiosta voidaan liioittelematta sanoa, että aihetta koskevan tutkimuksen tulevaisuus on turvattu.

Hankkeen työ ei ole tutkimuksellisen tien päte- vaan alkupiste. Jo alun alkaen oli selvää, että hankkeen tutkimustehtävä on temaattisesti ja ajallisesti niin laaja, että sen sisällä pitää tehdä valintoja ja rajauksia. Kaikkea ei ole voitu tutkia samaan aikaan, minkä takia monia tärkeitäkin teemoja on pitänyt jättää käsittelemättä. Vuosien varrella on myös havaittu yhä uusia, historiallisessa katveessa olevia, tärkeitä teemoja. Jatkossa historiantutkijoiden kannattaa kiinnittää huomiota ainakin seuraaviin kysymyksiin: kuinka paljon entisiä Suomen kansalaisia palasi toisen maailmansodan jälkeen Neuvostoliitosta ja sittemmin uudelta Venäjältä? Keitä he olivat? Mitä tapahtui niille suomalaisille, jotka elivät toisen maailmansodan ja piirityksen päivinä Leningradissa? Minkälainen on Ukrainan suomalaishistoria? Mikä on kokonaiskuva inkerinsuomalaisten eri aikakausina toteutetuista pakko-siirroista? Keitä olivat Stalinin vainovuosista selvinneet suomalaiset? Minkälaisen perinnön he jättivät Venäjän historiaan?

Yhteiskunnallisesti merkittävä on ollut erityisesti yksi hankkeen vaikutuksista: näkyvä, viisivuotinen tutkimustyö ja siihen kohdistunut kiinnostus ovat kiihdyttäneet keskustelua Neuvostoliiton suomalaisista. Vuosina 2020–2025 teemaa on käsitelty kymmenissä kirjoissa, sukututkimuksissa ja lehtijutuissa. Siihen ovat tarttuneet dokumentaristit, teatteriohjaajat, käsitteittäjät, kirjailijat ja monet muut niin

ahkerasti, että voidaan puhua eräänlaisesta kansalaisliikkeestä. Tämä yhteiskunnan eri osa-alueet läpäisevä liike on antanut äänen kipeäksi kuvatulle historialliselle ilmiölle. Se on vahvistanut kokemusta siitä, että Neuvostoliiton suomalaisten kohtalot ovat osa suomalaisuuden yhteistä, jaettua historiaa.

Lähteet ja arkistot

Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA)

Etsivä Keskuspoliisi-Valtiollinen Poliisi (EK-Valpo)

- Pääosasto
 - Postisensuuri
- Terijoen alaosasto
 - Kuulustelupöytäkirjat

RGASPI

- Fondi 516 Suomen kommunistinen puolue (SKP)

Tutkimushankkeen arkisto (THA)

- Arkistokopiot
 - Georgian sisäasiainministeriön arkisto (Tbilisi)
Kopioitu NKVD-suomalaisaineisto
 - Kazakstanin syyttäjävirston arkisto (Astana)
Kopioitu NKVD-suomalaisaineisto
 - SBU:n arkisto (Kiova)
Kopioitu NKVD-suomalaisaineisto

Kansalaiskirjeet

- Tutkimushankkeelle saapuneet kirjeet

Tietokannan lähdematrikkelit (TLM)

- Loikkarien ja heidän omaistensa Suomen ulkoministeriölle osoittamat palautushakemukset
- Karjalassa leirille tuomitut
- Kazakstanissa olleet suomalaiset
- Kellomäen tutkijatoimiston tiedot palaavista suomalaisista
- Leningradissa ammutut suomalaiset
- Neuvostoliiton eri alueilla tuomitut
- Missing in Karelia -projektin luettelot USA:sta ja Kanadasta saapuneista suomalaisista
- Muualla Karjalassa kuin Petroskoin ympäristössä ammutut
- Muurmannin legioonalaiset
- Muurmannilta vuonna 1940 karkotetut suomalaiset
- Omskin, Tomskin ja Tjumenin alueilla tuomitut

- Petroskoin ympäristössä, muttei Sandarmohissa tai Punakankaalla, ammutut
- Punakankaalla ammutut
- Sandarmohissa ammutut
- SKP:n suuren kortiston tiedot
- Suuressa terrorissa tuomitut inkeriläiset
- Suuressa terrorissa tuomitut Suomen kansalaiset ja entiset kansalaiset
- Tšeljabinskissa ja Sverdlovskissa tuomitut
- Työarmeijalaiset
- Ukrainassa olleet suomalaiset

Yksittäiset asiakirjakopiot

- Irkutskin NKVD:n tekemä Gunnar Pölläsen kuulustelupöytäkirja ja nimiluettelo
- Leningradin NKVD:n lista 53 suomalaisesta

Kansan Arkisto (KArk)

Aimo Ruususen arkisto

- Matrikkeli Neuvostoliiton suomalaisista

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (SKS) arkisto

Stalinin vainojen muistot -keräyshankkeen aineisto

Painetut lähteet

Lubjanka, Stalin i glanoje upravljenije gosbezopasnosti NKVD 1937–1938, Dokumenty. Materik, Moskva 2004.

Sanomalehdet

Helsingin Sanomat

Ilta-Sanomat

Länsi-Suomi

Suomen Kuvalehti

Verkkotietokannat ja -alustat

kohtalonaneuvostoliitto.kansallisarkisto.fi/

ru.openlist.wiki

www.zooniverse.org/projects/ijokipii/suomalaiset-venajalla-1917-1964

Kirjallisuusluettelo

- Autio, Sari:** *Suunnitelmatalous Neuvosto-Karjalassa 1928–1941. Paikallistason rooli Neuvostoliiton teollistamisessa.* Väitöskirja, Tampereen yliopisto 2002.
- Elfvengren, Eero & Laidinen, Einar:** *Yleisesikunnan tiedustelu Neuvosto-Karjalassa 1918–1939.* Minerva, Helsinki 2012.
- Engman, Max:** *Pietarinsuomalaiset.* WSOY, Helsinki 2004.
- Engman, Max:** *Suureen itään. Suomalaiset Venäjällä ja Aasiassa.* Siirtolaisinstituutti, Turku 2005.
- Gardberg, Anvi & Kaihovirta, Matias:** *Brandtal för världsrevolution. Allan Wallenius och hans röda resor.* Nordprint, Helsingfors 2022.
- Getty J. A. & Naumov, O. V:** *Yezhov. The Rise of Stalin's "Iron Fist".* Yale University Press, New Haven/London 2008.
- Getty. J. A. & Naumov O. V:** *The Road to Terror. Stalin and the Self-Destruction of the Bolsheviks, 1932–1939.* Yale University Press, New Haven/London 2010.
- Gildi, L. A. & Braudze, M. M:** *Kniga Pamjati. Finnäm repressirovannym za natsionalnuju prinadležnost v SSSR, tom pervyi.* Giol, Sankt-Peterburg 2010.
- Golubev, Alexey & Takala, Irina:** *The Search for a Socialist El Dorado. Finnish Immigration to Soviet Karelia from the United States and Canada in the 1930s.* Michigan State University Press, East Lansing 2014.
- Haikara, Agnessa:** *Kuka koputtaa ovellesi? Kuolansuomalaisten kohtalo Stalinin vainoissa.* Minerva, Helsinki 2023.
- Hirsch, Francine:** *Empire of Nations, Ethnographic Knowledge and the Making of the Soviet Union.* Cornell University Press, Ithaca & London 2005.
- Hirvelä, Jesse:** *Finnish Communists and the Soviet Colonization of Ingria in the 1920s.* Julkaisussa: *Revolutionary Russia*, 37 (2) 2024b.
- Hirvelä, Jesse & Jänis-Isokangas, Ira:** *Future Citizens or Useful Workforce? Finnish Immigrants and the Communist Party of Finland in Svirstroi, 1931–1934.* Julkaisussa: *The Soviet and Post-Soviet Review* 49, 2022.
- Hirvelä, Jesse:** *Inkerin punaiset suomalaistajat, Suomalaiset kommunistit bolševikkien kansallisuuspolitiikan kohteina ja toteuttajina Leningradin alueella 1918–1938.* Lokakuussa 2025 esitarkastukseen jätetty väitöskirjakäsikirjoitus, Helsingin yliopisto 2025 (2026).
- Hirvelä, Jesse:** *Suomalaiset siirtolaisopiskelijat Leningradissa 1922–1936.* Julkaisussa: *Työväki ja Neuvostoliiton vuosisata. Väki voimakas 37. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura*, Helsinki 2024a.
- Hirvelä, Jesse & Laakkonen, Anna:** *Suomalaisia toimittajia Neuvostoliitossa 1918–1938.* Julkaisussa: *Sanomisen vaikeutta ja vapautta, Vasemmistolaista tiedonvälitystä 1919–1956.* Krohn, Elias (toim.). Yleinen Lehtimiesliitto ry, 2023.

- Hoppu, Tuomas:** *Tsaarin armeijan asepuvussa. Matrikkeli Venäjän armeijassa 1. maailmansodassa vapaaehtoisina palvelleista suomalaisista.* Hoppu, Pirkkala 2023.
- Jokipii, Ilkka & Outinen, Sami:** *Suomalaiset Venäjällä 1917–1964 -tietokanta historiantutkimuksen apuvälineenä.* Julkaisussa: Ennen ja nyt, 22 (4) 2022.
- Jänis-Isokangas, Ira:** *Gulag-järjestelmä, poliittinen kasvatustyö ja suomalaiset Magnitogorskissa.* Julkaisussa: Työväki ja Neuvostoliiton vuosisata. Väki Voimakas 37. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2024.
- Jänis-Isokangas, Ira:** *Kohtalona Gulag. Suomalaiset 1930-luvun Neuvostoliitossa.* Gaudeamus, Helsinki 2025.
- Jänis-Isokangas, Ira:** *Suojärveläisten ylirajaiset suhteet 1930-luvun Neuvostoliitossa.* Julkaisussa: Idäntutkimus, 29 (2) 2022.
- Kangaspuro, Markku:** *Neuvosto-Karjalan taistelu itsehallinnosta. Nationalismi ja suomalaiset punaiset Neuvostoliiton vallankäytössä 1920–1939.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2000.
- Kähönen, Aappo:** *Suomalainen arkipäivän bolševismi Muurmannin rannikolla 1935–1938.* Julkaisussa: Historiallinen Aikakauskirja, 123 (3) 2023.
- Kähönen, Aappo:** *Suomi Moskovasta nähtynä. Suurvaltopolitiikan, sisällissodan ja vallankumouksen leikkauspisteessä 1920–1930.* SKS, Helsinki 2021.
- Kähönen, Aappo:** *Työ, utopia, terrori: Suomalaiset Pohjois-Venäjällä ja Siperiassa 1917–1956.* Julkaisematon käsikirjoitus.
- Kähönen, Aappo:** *Venäjän Karjala utopiana ja geopolitiikkana 1918–1932.* Julkaisussa: Liikasen liikkeet: Agendalla kansalaisyhteiskunnan, EU:n ja rajan politiikat. Pohjois-Karjalan historiallinen yhdistys, 2024.
- Hlevnjuk, Oleg:** *Stalin. Diktaattorin uusi elämäkerta.* Otava, Helsinki 2020.
- Juntunen, Alpo:** *Suomalaisten karkottaminen Siperiaan autonomian aikana ja karkotetut Siperiassa.* Väitöskirja, Turun yliopisto 1983.
- Kamenskih, A. A.:** *”Polskije perebežtsiki” iz Zapadnoi Belarusi v ”polskoi operatsii” 1937–1938 godov v Permi.* Vestnik Permskogo universiteta, Perm 2000.
- Kamppinen, Ossi:** *Palkkana pelko ja kuolema. Neuvosto-Karjalan suomalaiset rakentajat.* Docendo, Jyväskylä 2019.
- Kangaspuro, Markku:** *Neuvosto-Karjalan taistelu itsehallinnosta. Nationalismi ja suomalaiset punaiset Neuvostoliiton vallankäytössä 1920–1939.* SKS, Helsinki 2000.
- Kero, Reino:** *Neuvosto-Karjalaa rakentamassa. Pohjois-Amerikan suomalaiset tekniikan tuojina 1930-luvun Neuvosto-Karjalassa.* Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1983.
- Kettunen, Pauli:** *Poliittinen liike ja sosiaalinen kollektiivisuus. Tutkimus sosialidemokratiasta ja ammattiyhdistysliikkeestä Suomessa 1918–1930.* Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1986.

- Kostiainen, Auvo:** *Loikkaarit. Suuren lamakauden laitton siirtolaisuus Neuvostoliittoon.* Otava, Helsinki 1987.
- Kostyršenko, Gennadi:** *Tainaia politika Stalina. Vlast i antisemitizm.* Meždunarodnye otnošenija, Moskva 2001.
- Kotkin, Stephen:** *Magnetic Mountain. Stalinism as a Civilization.* University of California Press, Berkeley 1995.
- Krekola, Joni:** *Stalinismin lyhyt kurssi. Suomalaiset Moskovan Lenin-koulussa 1926–1938.* SKS, Helsinki 2006.
- Laakkonen, Anna:** *Punainen Karjala ja suomalaisen neuvostoihmisen synty. Suomalaiset osana Moskovan propagandakoneistoa 1920–1937.* Väitöskirja, Joensuun yliopisto 2025.
- Lahti-Argutina, Eila:** *Olimme joukko vieras vaan. Venäjänsuomalaiset vainonuhrit Neuvostoliitossa 1930-luvun alusta 1950-luvun alkuun.* Siirtolaisinstituutti, Turku 2002.
- Lackman, Matti:** *Kullervo Manner. Kumouksellisen muotokuva.* Amanita, Somero 2017.
- Lappalainen, Tarja:** *Stalinin tappamat. Muurmannin suomalaisten pitkä ja musta yö.* Docendo, Jyväskylä 2019.
- Levene, Mark:** *The crisis of genocide. Volume I: Devastation: the European rimlands 1912–1938.* Oxford University Press, Oxford 2013.
- Lokka, Sven:** *Murmannin suomalaiset.* Kultuuri fondi, Murmansk 1993.
- Lähteenmäki, Maria:** *Punapakolaiset. Suomalaisnaisten elämä ja kohtalo Neuvosto-Karjalassa.* Gaudeamus, Helsinki 2022.
- Mainio, Aleks:** *Suomalaiset Stalinin vainoissa, Kriittinen katsaus kuoleman kirjanpitoon.* Julkaisussa: Työväki ja Neuvostoliiton vuosisata. Väki Voimakas 37. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Tampere 2024.
- Mainio, Aleks:** *Jaalan pyöveli. Vänrikki Sulo Nykäsen rikos ja rangaistus.* Siltala, Helsinki 2024b.
- Martikainen, Tuomas:** *Suomi osana globaaleja muuttovirtoja.* Julkaisussa: Muuttoliikkeiden vuosisata. Siirtolaisinstituutti, Turku 2020.
- Martin, Terry:** *The Affirmative Action Empire: Nations and Nationalism in the Soviet Union, 1923–1939.* Cornell University Press, Ithaca & London 2001.
- Mozohin, O. B.:** *Pravo na repressii. Vnesudebnyje polnomotšija organov gosudarstvennoi bezopasnosti.* Kutškovo pole, Moskova 2011.
- Muravjeva, M. V.:** *Svirlag 1931–37.* Renome, Sankt-Peterburg 2021.
- Nevakivi, Jukka:** *Muurmannin legioona. Suomalaiset ja liittoutuneiden interventio Pohjois-Venäjälle 1918–1919.* Tammi, Helsinki 1970.
- Nevalainen, Pekka:** *Punaisen myrskyn suomalaiset.* SKS, Helsinki 2002.
- Peltoniemi, Teuvo:** *Kohti parempaa maailmaa. Suomalaisen ihannesiirtokunnat 1700-luvulta nykypäivään.* Otava, Helsinki 1985.
- Rautkallio, Hannu:** *Suuri viha. Stalinin suomalaiset uhrit 1930-luvulla.* WSOY, Helsinki 1995.
- Rentola, Kimmo:** *Kenen joukoissa seisot? Suomalainen kommunismi ja sota 1937–1945.* WSOY, Helsinki 1994.
- Rentola, Kimmo:** *Stalin ja Suomen kohtalot.* Otava, Helsinki 2016.
- Reuter, Anni:** *Suomalaiset Stalinin puhdistuksissa.* SKS, Helsinki 2023.
- Riekstiņš, Jānis:** *PSRS lekšlietu tautas komisariāta "Latviešu operācija", 1937–1938.* LU Akadēmiskais apgāds, Rīga 2012.

- Rislakki, Jukka & Lahti-Argutina, Eila:** *Meillä ei ole kotia täällä. Suomalaisten loikkarien joukkotuho Uralilla 1938.* Otava, Helsinki 1997.
- Ruusunen, Aimo:** *Punakankaan suomalaiset.* Warelia, Sastamala 2020.
- Ruusunen, Aimo:** *Tuomitut. Lisälehtiä ja opastusta Neuvostoliitossa kadonneisiin.* Warelia, Sastamala 2022.
- Rämänen, Antti:** *Rikottu Rajamaa.* Attena, Jyväskylä 2023.
- Saarela, Tauno:** *Suomalaisen kommunismin synty 1918–1923.* Helsingin yliopisto, väitöskirja 1996.
- Salomaa, Markku:** *Punaupseerien nousu ja tuho.* Otava, Helsinki 2018.
- Saressalo, Lassi:** *Pois Suomesta. Suomesta paenneita, karkotettuja, väkisin vietyjä, laittomasti lähteneitä.* Traff Kustannus, Tampere 2010.
- Savolainen, Ulla:** *Kollaasi (inkerin)suomalaisten vainoista – Väitöskirja ja tietokirja todistavat stalinismin ajan väkivallasta runsaudella epätäsmällisyydestä huolimatta.* Julkaisussa: *Ennen ja nyt*, 24 (1) 2024.
- Šeptšugov, P. I:** *Na ostrije Vostotšnogo vektora.* Vetše, Moskva 2015.
- Sevander, Mayme:** *Vaeltajat.* Siirtolaisinstituutti, Turku 2000.
- Siltala, Juha:** *Lapuan liike ja kyyditykset 1930.* Otava, Helsinki 1985.
- Takala, Irina:** *Taistelua ja kuolemaa, Neuvosto-Karjalan suomalaiset 1920–30-luvuilla.* Karjalan Sivistysseura, Helsinki 2021.
- Tikka, Marko:** *Valkoisen hämärän maa? Suojeluskuntalaiset, virkavalta ja kansa 1918–1921.* SKS, Helsinki 2006.
- Tšuhin, Ivan:** *Karelija 37: Ideologija i praktika terrora.* Izdatelstvo Petrozavodskogo gosudarstvennogo universiteta, Petrozavodsk 1999.
- Uitto, Antero:** *Suomensyöjä Otto Wille Kuusinen.* Paasilinna, Helsinki 2013.
- Vanhala, Harri:** *Kommuna Kylväjä. Amerikansuomalainen kolhoosi Donin aroilla.* Siirtolaisinstituutti, Turku 2021.
- Vihavainen, Timo:** *Stalin ja suomalaiset.* Otava, Helsinki 1998.

VALTIONEUVOSTON KANSLIA
STATSRÅDETS KANSLI

SNELLMANINKATU 1, HELSINKI
PL 23, 00023 VALTIONEUVOSTO
p. 0295 16001
info.vnk@gov.fi
valtioneuvosto.fi/julkaisut

ISBN pdf: 978-952-383-336-4
ISSN pdf: 2490-1164